جمهوری اسلامی افغانستان
د پوهنې وزارت

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

پښتو

لسم ټولګی

پښتو ـ لسم ټولګی

لري. اخیستنه او

سره قانوني چلن

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳[illegible] هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

پښتو

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوال:

ـ پوهنمل بریالی باجوړی

علمي او مسلکي ایډیټ:

ـ محمد زرین انځور

دیني، سیاسي او کلتوري کمېټه:

ـ ډاکټر عطاء الله واحدیار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.
- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
ـ مولوي خلیل الله فیروزي

د څارنې کمېټه:

ـ دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین.
ـ دکتور شېرعلي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول.
ـ د سرمؤلف مرستیال عبدالظاهر ګلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

کمپوز او ډیزاین:

ـ صفت الله مومند

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطــن افغــانســتان دی
کــور د سولـې کــور د تــورې
دا وطــن د ټولــو کـور دی
د پښــتون او هـــزاره وو
ورســره عــرب، گــوجر دي
بـراهـوي دي، قزلباش دي
دا هـیـواد بـه تـل ځلیږي
پـه سیـنه کـې د اسـیا به
نــوم د حــق مــو دی رهبر

دا عزت د هـــر افــغان دی
هر بچی یې قهرمـــان دی
د بـــلوڅـــو د ازبکـــو
د تـــرکمنـــو د تاجکـــو
پـــا میـریـا ن، نو رستا نیـــا ن
هـــم ایمـــاق، هم پشه یان
لـــکـــه لمـــر پر شنه اسمان
لـــکـــه زړه وي جـــاویدان
وایـو الله اکبر وایـو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پيغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياو و له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده‌کړې په بهير کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده‌کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليت په ريښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياو و له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیک لړ

شمیره	د لوست نوم	مخ
لومړی لوست	دعا	۱
دویم لوست	نعت	۷
دریم لوست	سوله	۱۱
څلورم لوست	ادب څه ته وايي؟	۱۷
پنځم لوست	خوشحال خان ختک	۲۳
شپږم لوست	پښتو نحوه یا جمله پوهنه	۳۱
اووم لوست	ملي نظمونه	۳۹
اتم لوست	ولسي کیسه	۴۷
نهم لوست	سید بهاوالدین مجروح	۵۳
لسم لوست	عروضي نظمونه	۶۱
یوولسم لوست	پښتو هنري نثر	۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېره	د لوست نوم	مخ
دولسم لوست	د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره	۷۷
دیارلسم لوست	ښځې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاریخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه کیسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ویلیام شکسپیر	۱۱۳
اوو لسم لوست	مېرمن سپینه	۱۱۹
اتلسم لوست	کانه (لنډه کیسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حبسیات	۱۳۷
یو ویشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱۴۳
دوه ویشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱۴۹
درویشتم لوست	چاپېریال ساتنه	۱۵۷
څلرویشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱۶۳
پنځه ویشتم لوست	د ماین خطرونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د روږدیو الي لاملونه	۱۸۳
اته ویشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	وییپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۷

دعا

موږ مسلمانان د هر کار پیل د بسم الله په ویلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ویلو سره په هر کار کې برکت پیدا کېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. یا د خدایﷻ نوم یادوو او یا د کار پیل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخواني دیوانونه په حمد پیلېږي. حمد د خدایﷻ ثنا او ستاینه ده او تل په نظم کې وي. ځینې کتابونه په مناجات هم پیلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدایﷻ غوښتنه کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او یا په نثر کې. په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بیت نیکه ده چې په تېرو ټولګیو کې مو لوستلې ده. موږ تل خدایﷻ ته په زارۍ او دعا کې یو او له خدایﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د یونس خیبري په حمد پیل کړی و. ددې ټولګي د کتاب پیل د نومیالي شاعر ګل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدای جل جلاله زموږ په زړه کړه کې خیر او برکت واچوي.

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟
- موږ ولې د کار په پیل کې دعا کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوک هر څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شیدو او عسلو ویالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او اسمانونو کې نه ځایېږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماړه او بډایان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوک درنه په زاریو او دعاګانو اولادونه غواړي. ځینې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي چې جنت مې په کار دی. بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کامیابي او موفقیت ستا په توفیق حاصلېږي.

دین او دنیا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرګ و ژوند ستا په اختیار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجرونه، خیرونه، خوندونه او خوشحالی خلکو ته، ته ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مګر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سواله ډېر توپیر لري.

زه نه وایم چې ځمکې او پیسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه شي. موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټي او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

زه له دې ټولو نه تېر یم او نور څه غواړم.

زه هغه څه غواړم چې ته یې هم غواړې.

هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غواړم.

زه وایم په جهان کې د ظلم بیرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو کې رحم او د خیر مینه واچوه!

په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په وړو، وړو کاڼو میده، میده او ذرې، ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.

مگر موږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د لیکوال لنډه پېژندگلوي:

گل پاچا الفت د میر سید پاچا زوی او د سید فقیر پاچا لمسی دی. د لغمان په عزیز خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹م) کال کې زېږېدلی دی. د ننگرهار او کابل په مدرسو کې یې زده کړې کړې دي او رسمي ماموریت یې د انیس د ورځپاڼې په اداره کې پیل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهیر کې په لوړو څوکیو کار ونه کړي دي او دوه دورې په پارلمان (ولسي جرگه) کې د خلکو د استازي په توگه هم پاتې شوی دی. گل پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته یې زیات خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه یې لیکلي دي چې مشهور یې دادي: غوره شعرونه، غوره نثرونه، لیکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه لیکل یا لیک پوهه او نور...

گل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحیت خاوند و، چې غوره اشعار یې د شعرونو ټولگه او غوره نثرونه یې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده. گل پاچا الفت په ۱۳۵۶ل کال د قوس په ۲۸مه نېټه له دې نړۍ نه سترگې پټې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

په دې دعا کې له خدايه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تېرى دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانيت خلاصون پکې نغښتى دى. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارک دين يې غواړي او د خداى ﷻ رضا هم په دې کې ده. موږ هم بايد تل له خپل خداى ﷻ څخه د خير دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خير وي.

موږ بايد خود غرضه او خودبين ونه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوساينه د نورو په هوساينې کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره يې غواړو د نورو لپاره يې هم بايد وغواړو. د اسلام مقدس دين موږ عدل، ورورۍ او برابرۍ ته رابولي نو بايد موږ هم پخپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونيسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترګې پټې نه کړو او په ورورۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعاليتونه

١ـ زده کوونکي دې وروسته له ښوونکي څخه په وار سره متن په لوړ اواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپير دى؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپير دى؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پيل په دعا سره کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډیز پخپلو خبرو کې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.
۳ـ زده کوونکي دې پخپله خوښه په څو کرښو کې یوه دعائیه ولیکي او په ټولګي کې دې یې واوروي.
۴ـ زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضمیرونه، ملکي ضمیرونه او استفهامي ضمیرونه په نښه کړي.

شخصي ضمیرونه: د لومړي شخص، دویم شخص او دریم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دی، منفصل او متصل.
منفصل ضمیرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پیوست نه وي.
لکه: زه، ته، دی، موږ، تاسې، دوی.
متصل ضمیرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره یوځای وي لکه: مې، مو، یې، دې.
ملکي ضمیرونه: چې یو شیز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...
استفهامي ضمیرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائیه شعر په غور ولولي او مفهوم دې پخپلو کتابچو کې ولیکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

کــه هــر څــو یــم لــه عــملــه بــېنــوا
ربــه تــه مــې د امــیــد غــونــچــه کــړې وا
مــا لــه قــهــره پــه امــان کــړې ذوالــجــلالــه
یــا جــمــالــه رحــم تــه وکــړې پــر مــا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر نیکی باندې قوت راکړې قادره!
له بدی مې په امان لرې مولا
و نیکی ته مې محتاج نه یې خاونده
نه زما په بدعتو لرې پروا
ستا له وارو مناهیو نجات راکړې
پر ما امر کړې قایم تر ابدا
هر عادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
که صحیح چېرې له ما نه سي ادا
د شیطان له بده مکره نجات راکړې
هم د نفس له وسوسې او له هوا
په یقین کې مې لرې باور له مخه
ما له ملکه د گمان لرې جدا
ما توانگر د قناعت په خزانه کړې
چې مې نه وي وسوسه ددې دنیا
امید ډېر لرم باري ستا و کرم ته
چې غالبه مې پر خوف باندې رجا
ستا دیدار به روزي زما ((جمعه)) کړې
په نصیب، مې شفاعت کړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی:
حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې یې ژوند کړی دی. دی د کندهار په زاړه ماشور کلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبندیه طریقې پیرو و. څو ځلې حج ته په پښو تللی و. دده په شعرونو کې د کندل خان د حکومت گډوډیو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم یې د پښتنو غازیانو هغه حملې یادې کړې چې د انگرېزانو پر خلاف یې کړې دي. دیوان یې د علومو اکاډمۍ له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر محمدﷺ ستاینه پکې شوې وي.
په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي او ددې په څنګ کې ورسره د خپلې مینې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسیکې شاعرۍ او ننني شعر پورې دا لړۍ رارو انه ده.
د پښتو شعر په زیاترو دیوانونو کې له حمدنه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمدﷺ په اړه نعت ویل شوی دی.
کله کله دا ستاینه په نثر کې هم وي خو بېلګې یې په نظم کې زیاتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو دکلاسیکې دورې د یو شاعر خواجه محمد بنګښ یو نعت غوره کړی دی.
نعت څه ته وایي او موضوع یې څه وي؟
ستاسې کوم نعت په یاد دی څو بیتونه یې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمده ستا و لور ته به سفر کړم
په لېمو به در روان شپه به په سر کړم
رنګینه جامې به واغوندم حبیبه!
ځان به ستا د بورجلونو قلندر کړم
زه که ستا تر مبارکې روضې ورشم
په بنو به دې جارو خاورې د در کړم
سعادت د دواړو کونو زما دادی
چې په خاورو، دې روښان دواړه بصر کړم
پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال ځرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم
ته نظر د عنایت رابانډې وکړه
بېهوده مینې هرګور سره اوتر کړم
زه خواجه محمد هرګوره ګنهګار یم
ډېر امید له شفاعته د سرور کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر لنډه پېژندګلوي:

خواجه محمد بنګښ د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنګزیب د پاچاهۍ په وخت کې یې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنګښو قبیلې ته منسوب دی. په بنګښو شاعرانو کې لومړنی د دیوان خاوند شاعر دی. دیوان یې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنګښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتیه طریقې پیرو و. دی د شیخ عبدالرحیم مرید و.

دده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړینې نېټه یې نه ده معلومه. قبر یې هم نه دی معلوم. شعرونه یې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامین لري. خواجه محمد بنګښ د خپلو یارانو په مړینه ډېرې ښې مرثیې لیکلې، خو دده مرثیه چا نه ده لیکلې.

د پښتو ژبې یو شاعر بیدل یې د یو نکته دان شاعر په توګه یادوي. خواجه محمد بنګښ په خپل یو شعر کې د اورنګزیب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنـګ پـه پـادشـاهـۍ کـې مـې نـیـاو نـه شي
زه خـواجـه مـحـمـد بـه ووځـم بـل لـور ته

د متن لنډیز:

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمدﷺ ستاینه پکې راغلې وي. پښتو دیوانونه په حمد پیلېږي او وروسته نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي. خواجه محمد بنګښ چې د کلاسیکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې یې د حضرت محمدﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو ګناهونو د شفاعت هیله ترینه لري، شاعر خپله نېکمرغي داګڼي چې دده تر مزاره ورشي او د عنایت نظر ورباندې وشي. په پښتو پخوانیو او اوسنیو شعرونو کې د نعتونو نمونې زیاتې دي چې شمېر یې سلګونو ته رسېږي. ځینې نعتیه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوې دي چې یو شمېر نعتونه یې راټول کړي دي. ځینې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لوړ اواز ولولي. ښوونکی دې د زده کوونکو سم ویل وڅاري.

۲_ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت یو، یو بیت معنا کړي او نور زده کونکي دې د نعت سم ویل او سمه معنا کول وڅاري.

۳_ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

حبیب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جګې جګې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور

۴_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د نعت ویونکی څوک او د چا معاصر و؟
- د کوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

۵_ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توګه وواياست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال ځرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

۶_ زده کوونکي دې په شعر کې نومځري په نښه کړي او ودې وايي چې کوم نومځري دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد (ص) په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي، او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســوله

جګړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه راروانه ده. سوله د جګړې ضد کلمه ده. په جګړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي.

ټولنیز ژوند له ګډوډیو سره مخامخ کیږي. په سوله کې ارامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنیز ژوند تنظیموي او د جګړې ناخوالې له منځه وړي. جګړه د تباهۍ او بربادۍ نوم دی او سوله د ارامۍ او ودانۍ ضمانت کوي.

جګړه نه ګټه لري او نه ګټل، سوله نه ماته لري او نه بايلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او ګټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې خومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

ـ که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

ـ په سوله کې د انسانانو د ژوند کوم حقونه خوندي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د صلحې په بڼه یوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري خو یوه معنا يې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنګ جګړې بندول دي.

سوله د جنګ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. یا سوله هغه ترون دی چې جنګ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک یو له بل سره په جګړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لیرې ځایونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جګړه کې خلک وژل کېږي. میندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جګړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماینونه او بمونه کري. په ماینونو زرګونه خلک وژل کېږي او ځینې خپل لاسونه، سترګې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماینونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد ورانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې خلک ډول ډول دي. انسانان کله یو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارینه، ښځې، ځوانان او سپین ږیري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بد کار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه ګناه نه ده، خو که له یو بل سره خبرې وکړو، نو څرګندېږي چې کومه خبره د ټولو په ګټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې باید حتماً زموږ خبره ومني. موږ باید دا زده کړو چې خبرې په دلیل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به يې زموږ خبره نه وي منلې او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ باید په دې وپوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د یو لاس ګوتې هم برابرې نه دي. یو تور، بل سپین، څوک جګ، څوک ټیټ، څوک چاغ او څوک ډنګر دی. یو په یوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې یو له بله توپیر لرو خو د ځان او خپلو کورنیو لپاره هغه څه غواړو چې ټول يې غواړي. خواره، د څښلو اوبه، د اوسېدو ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ژوند د چلولو لپاره کار.

موږ ټول دا هیله لرو چې زموږ اولادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هیلې ته د رسېدو لپاره موږ باید په سوله او ارامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو نو خلک ډول ډول دي او باید چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک یو ډول وای دا دنیا به پیکه او بې خونده وای. د همدې لپاره د یو سړي څېره بل ته ورته نه ده. یو سړی یو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. یو دهقان دی او بل خټګر. څوک د اوسپنې کار کوي او څوک د وړیو او وریښمو کار، یو سوداګري کوي او بل دوکانداري، یو مستري دی او بل ترکاڼ. موږ په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ یو. که څوک موږ ته ورته نه دی، یا یې جامې زموږ غوندې نه دي او یا یې غږېدا بل ډول ده، ددې معنا دا نه ده چې هغه له موږ نه ښه او یا بد دی. څه پروا کوي که موږ یو له بله توپیر لرو؟ که څوک یو کار زموږ په څېر نه کوي، موږ یې باید بد ونه ګڼو. موږ یې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له موږ نه یې زده کړي. که موږ یو بل ته درناوی ونه کړو او یو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپیرونه اختلافات رامنځته کوي خو د اختلافاتو پالل اختلافات زېږوي. دا باید په یاد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار یې ورسره خبرې کوي او جوړوي یې. کله چې دګاونډیانو ترمنځ ستونزې پیدا شي، جرګه یا شورا ورسره مرسته کوي چې یو له بل سره روغه وکړي. کله کله بیا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکیل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه یو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کېنښني او د حل یوه لاره پیدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملګرو ملتونو له موسسې نه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. موږ باید خپل اختلاف د خبرو او جرګو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زیاتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو لازمه ده چې مونږ خلک سولې ته راوبلو او ویې هڅوو چې د جګړې پر ځای سولې ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (څرنګه چې جګړه د انسانانو له ذهن نه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنګر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکني (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینګار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځینې نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنګ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په ګوته شوې دي، لکه:

د ښو ټوپکو وستاکاره
د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنګه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنګ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جان فدوي هوتک جګړه مارو ته د سولې په هکله داسې وایي:

عارفان کا له جهانه سره سوله
تا ترلې په جهان د سولې ور دی

همدارنګه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې او جنګ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په ښکلې ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کر د ګلو کړه چې سیمه دې ګلزار شي	اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي
کوهی مه کنه د بل سړي په لار کې	چېرې ستا به د کوهي په غاړه لار شي
آدم زاد په معنا واړه یو صورت دی	هر چې بل آزاروي هغه آزار شي
هغه زړه به له توپانه په امان وي	چې کښتۍ غوندې د خلکو باربردار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره شاعرۍ کې سوله له هرې دورې نه زياته راغلې ده او ولسونه يې د سولې په ساتلو مکلف ګڼلي او د جګړې تباهي او بربادي يې يو په يو بيان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړي دي چې تاسې به يې ولولئ

مينه کر دی په وطن کې د ګلونو	مينه ژوند او سعادت دی د قامونو
د ژوندون ترخه په مينه خواږه کيږي	ورکوي مينه خواري د ولسونو
کوم قامونه چې په مينه سره ژوند کړي	تل وي خلاص د زماني له افتونو
مينه مينه ده چې جوړ پرې دا جهان دی	مينه اصل د وجود او د انسان دی

ارسلان سليمي

چې خپل کور ودانوم زه	د بل کور نه ورانوم زه
نه مې چا سره بدي ده	نه مې چاته بدنيتي شته
له هر چا مې ورورولي ده	خپل پردي سره اشتي ده
زه هر چا له ښه غوارم	زه چې ځان له ښه غوارم

دوست محمد کامل مومند

د متن لنډيز:

سوله د جګړې بندول دي. سوله د جګړې ضد کلمه ده، په جګړه کې وژنه، ورانول او له تباهي او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې ارامي، ورورولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپيرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره يو کار کوي. څکه چې موږ يو د بل کار ته اړ يو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې بايد حل شي. هېڅوک حق نه لري چې په چا باندې په زور يوه خبره ومني.

که اختلافات شديد شي، نو د حل لپاره يې سپين ږيري، جرګې، محلي شوراګانې شته. له دې سره قاضي، وکيل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هېوادونو ترمنځ که اختلافات پيدا کېږي نو ملګري ملتونه يې حلوي. هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي. نو لازمه نه ده چې د جګړې لاره ونیول شي او سوله له منځه لاړه شي.
موږ ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې وروزو، ځکه چې جګړه هم له همدغه ځای نه پیلېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې یې څرګند کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په دوه پراګرافونو کې د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکي او په وار سره دې یې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرګند کړي (څنګه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل وروزو.)

۴ـ (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې و وایي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولنې په ګټه ده که په تاوان؟

۵ـ دوه زده کوونکي دې د نورو په استازیتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنګه کولای شو اختلافات حل کړو؟

۶ـ زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بیا دې ددې متن په رڼا کې د سولې په هکله یوه لیکنه وکړي. بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادب څه ته وايي؟

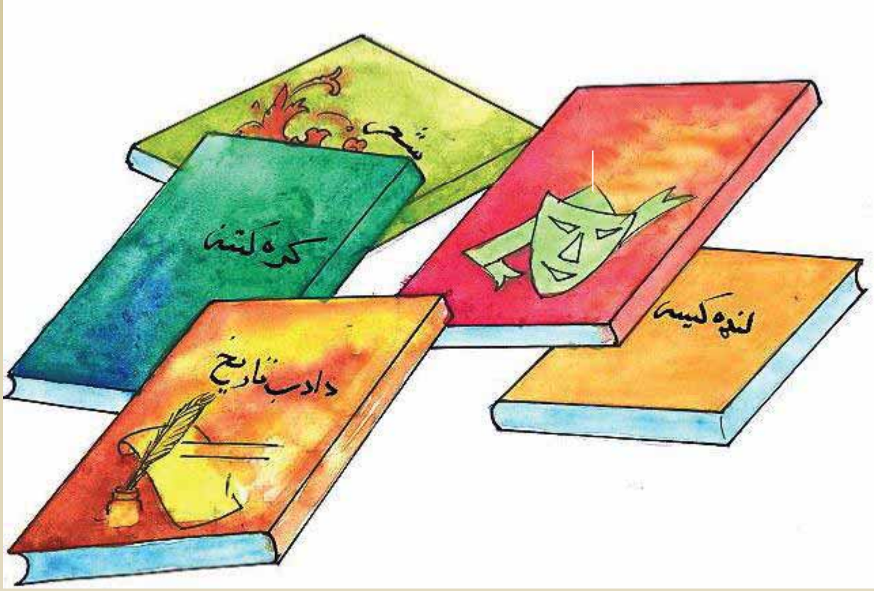

موږ په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځينې کلمې اورو او يا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې وپوهېږو، د بېلګې په توګه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه اشنايي نه لري. ددې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړې او د ادب ځينې څانګې مو درته په لنډه توګه روښانه کړې دي چې د ادب هره څانګه په لنډ ډول وپېژنئ.

- ادب څه ته وايي؟
- شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

پخوانیو د ادب د کلمې په هکله ویل چې د ادب کلمه له (هذب) نه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عیبه معنا لري. د (هذب) کلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې څانګې او ښاخونه به یې پرې شول او صافه به شوه.

وروسته بیا دا کلمه د هغه چا لپاره کارېده چې عیبونه به یې ورک شول او مهذب به شو. وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب کلمه په تهذیب هم معنا شوې لکه څه شی چې له چا سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ویل کېږي. په تعریف کې به یې داسې ویل کېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنګه ادب پوهې، زیرکی اخلاقي تهذیب او فضیلت ته هم وایي او په اصطلاح کې هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت ورپه برخه کوي او پخپلو کړو وړو کې یې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنیو څېړنو کې ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي بلکې په ښکلي او احساس پارونکي شکل یې وړاندې کوي. شاعر او لیکوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه کوي او بیا یې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، کیسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانګړتیا داده چې احساس ولېږدوي او که دا کار ونه کړي او د اورېدونکي یا لوستونکي پر عواطفو اغېزه ونه کړي هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه کوي خو یوه پېښه داسې بیانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوک او فکر کې مثبت بدلون راولي. بد ته بد و وایي او له ښو سره مینه وکړي. ادبیات د انسان ښکلاییز ذوق تسکینوي، سرکښه غرایز تعمیروي، شډل ذوقونه یې تربیه کوي. د غمونو او اندېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکوي. ادبیات دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي.

تخلیقي یا هنري ادبیات هغو ادبي اثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تکل او داسې نور... تحقیقي ادبیات د ادبي اثارو د ماهیت، منشاء، تکامل او ځرنګوالي په باره کې څېړنې ته ویل کېږي. په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي او تحقيقي ادبيات ددغو اثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقيقي ادبياتو ته ادبپوهنه هم وايي.

ادبي ژانرونه:

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع يا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د يوه يا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

اپيک، ليريک او ډراماتيک

اپيک حماسې ته وايي. په نثر او نظم دواړو کې راتلای شي. د اپيک يا حماسې ځينې نامتو نمونې دادي: د هومر ايلياد او اوديسې، د هند مهابهارا ته د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانۍ او مؤمن خان او شيرينو.

د ليريک کلمه له لاتين څخه راوتلې ده. لاير د موسيقۍ يو ډول تاريزه اله وه چې سندرې به ورسره ويل کېدې. ليريک کلمه د غنايي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخيل، هيجان او ترنم څرگندې نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانگړي احساسات څرگندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کيسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي، لکه داستان يو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کيسه، ناول، طنز او تکل هر يو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنگه په ليريک کې شعر ژانر دی او بيا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر يو د شعر ډولونه دي.

په اپيک يا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو لکه تراژيدي او کميډي.

د ادبپوهنې څانگې:

ادبپوهنه درې څانگې لري: ادبي تيوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاريخ.

ادبي تيوري د ادبي اثارو پر منشاء، ماهيت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لارو بحث کوي. د ادب تیوري د ادبپوهنې د نورو څانګو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توګه ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معیارونه له ادبي تیورۍ څخه ترلاسه کوي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي د ادبي اثارو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه رابرسېره کوي. په ادبي کره کتنه کې باید له شخصي مینې، کینې، توهین او سپکاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه کار واخیستل شي.

د ادبي کره کتنې هدف دادی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر په ارزونه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لارښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښېګنې وپېژني.

ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ډېره اغېزه او ګټه لري چې د بیان او تخلیق آزادي وي. که چېرې دا نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د اختناق او سانسور د وسیلې په توګه استعمالېږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او د ادبیاتو تاریخ هم ورته وایي. د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړکې څېړي. لکه د انسان ژوند چې څومره په ادب کې ځلېدلی، رابرسېره کوي یې. ادبي تذکره له ادبي تاریخ سره توپیر لري. په ادبي تذکره کې د لیکوال او شاعر پېژندګلوي (بیوګرافي) راځي او په ادبي تاریخ کې ادبي جریان او تحول څېړل کېږي.

د ادب دغه یاد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ کې پښتو ژبې ته رانتوتل او وپالل شول، ځکه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبیاتو د پرمختګ او پراختیا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې کیسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تکلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته

(c) ketabton.com: The Digital Library

شول.

په همدې پېړۍ کې پښتو د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډيو په څپو کې خوره شوه. پښتو د سينما په پرده پلې شوه. پښتو د تلويزيون او کمپيوټر په سکرين راغله.

په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. ددغو امکاناتو تر څنگه دا اړه هم پيدا شوه چې پښتانه ليکوال له نويو غوښتنو سره سم ليکنې وکړي او نړيوال معيار په نظر کې ولري.

له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د ليک او ليکوالۍ لارښودونه هم وليکل شول او د ليکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډيز:

ادب يو ژبنی هنر دی چې واقعيتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب دوې مهمې برخې لري چې يوه يې تخليقي ادبيات او بله يې تحقيقي ادبيات دي. تخليقي ادبيات ادبي اثارو ته ويل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقيقي ادبيات د ادبي اثارو د ماهيت منشاء، تکامل او خرنگوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وينا تخليقي ادبيات هنري ادبي اثار دي او تحقيقي ادبيات ددغو اثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي. تحقيقي ادبياتو ته ادبپوهنه هم وايي. ادبپوهنه درې څانگې لري: ادبي تيوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاريخ.

ادبي تيوري د ادبي اثارو پر منشاء، ماهيت، تکامل، ارزښت او د ارزيابۍ پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي. ديو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او ليکوال ته لارښوونه کوي.

د ادب تاريخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبياتو د پيدايښت او ودې جريان له تاريخي شرايطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانگې يوه له بلې سره ارتباط لري او يو د بل مرستندوی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

ـ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟

ـ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟

ـ ادبپوهنه کومې څانګې لري؟

ـ ادبي تاريخ څه ته وايي؟

ـ ژانر، اېپيک او ليريک کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نومونه واخلي چې دوی يې پېژني؟

۳ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه ګټې لري؟

۴ـ تاسې په پښتو ژبه کې کوم او سني ليکوال پېژنئ؟

۵ـ زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراګراف وليکي او په وار سره دې يې په ټولګي کې واوروي؟

۶ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې څانته يوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې يې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک

د پښتو ادب منځنۍ دوره په نومياليو شاعرانو ښکلې ده چې هر يو يې ځانته ځانګړی ځای او اثار لري. يو له دغو نومياليو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې وياړي. دغه د توري او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په ميراث پرې ايښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلاری دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو يې ډېر لارويان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به دده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

- تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟
- خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟
- ولې خوشحال د هند د حکمراني مغلي کورنۍ پر ضد جنګېده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱۶۱۳م) د پېښور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيى خان او غور نيکه يې ملک اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندګلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم — چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيى خان و — چې بل نه و هسې ځوان
يحيى خان د اکوړي و — چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور — شو د خپل ولس ستر خان

د هجرت زر دوه ويشت سن و
چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملک اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د خټکو د مشر په توګه وټاکل شو. اکبر پاچا ملک اکوړي ته له خير اباد نه تر نوښاره پورې سيمه په جاګير کې ورکړه. د سرک ساتل او په پاچاهي لاره باندې د ځارويو د تګ راتګ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب نه تر سپين ږيرتوبه پورې له حوادثو ډک دی. دی شپږ کلن و چې په لنډې سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې ښځې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنۍ کې پرې له ځېر نه يو کاڼی راولويد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اوونۍ له مرګ سره لاس و ګرېوان و خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تبې نيولی و او د کورنۍ غړو په برستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې ښې وې خو کله چې اورنګزيب خپل ورونه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان یې هم په (۱۰۷۴هـ ق)، (۱۶۶۴م) کې ونیو.

خوشحال خان دوه نیم کاله په ډیلي او د جیپور د ریاست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بیا اګرې ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ نه وروسته ازاد شو.

خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو نو د هوډ نیولو په تکل کې و.

خوشحال په خپل یو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرګندوي:

پس له بنده دی دا عزم د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته یا مغلو سره رزم

خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بیا جوړونې او افغاني دولت د جوړښت لپاره توره تر ملا کړه او ویې ویل:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشحال خټک یم

خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنګونه وکړل. په ډېرو جنګونو کې یې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنګزیب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې یې دوې میاشتې تېرې کړې.

ایمل خان مومند او دریا خان اپریدي هغه نومیالي پښتانه وو چې پخوا یې د مغلو د حکومت د ظلم او زیاتي په وړاندې د خپلواکۍ بیرغ پورته کړی او پښتانه یې د زادۍ جنګ ته تیار کړي وو. بیا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نومیالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې یې د ستر جنګ میدان ته ورودانګل.

د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصیبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان یو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه یې کوله چې خوشحال خان ونیسي او مغلو ته یې وسپاري.

بهرام خان له اورنګ زیب نه زده کړې وو چې سرې کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل ورونه ووژني نو ده هم د خپل پلار د نیولو هڅه وکړه، خو بریالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستیو ورځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اپریدو ته لاړ او په ډمبره نومې ځای کې یې پناه واخیسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱۶۸۹م له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

د خوشحال قدر که اوس په هیچا نشته
پس له مرګه به یې یادکا ډېر عالم

خوشحال خان په عقیده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بیتو سره یې ډېره مینه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خو یې دا حال و چې د خانۍ او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه یې فقیرانه وه، ډېر ربښتینی او د ربښتیا ویلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اره سړی و. همېشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به یې هم د احسان حق نه هېرولو. طبیعت یې تېز و. د ټوپک، غشي او باز هر قسم ښکار به یې کولو. بازونه او اسونه به یې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښایست مین و، دغه شوقونه یې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه ولیکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر بېرته ساده او روان کړ. دستارنامه یې په ساده او روان نثر ولیکله چې په نثر کې دده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې ولیکله او په ټولنه کې یې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زیاتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ویل پیل کړل او پښتو شعر یې لوړو پوړیو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنګارنګ دي خو د رزم او بزم برخه یې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي اثارو یوه امتیازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د ازادۍ له ولولو نه ډک اشعارکه یو خوا د وطن سره دده مینه څرګندوي نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سیاسي کشمکش د تاریخ یو مهم څپرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مینې، کلک هوډ، ازادۍ، مېړانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اصلاحي لاربښوونو نه ډکه ده. د همدې مينې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نيمګړې خواوې هم بيانوي.

هغه د خپل ولس او ټولنې ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه يې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ يې کړی دی. دده په شاعرۍ کې د جذباتو ډېر زور، هيجان او توپان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې دده زامن او لمسيان هم شاعران وو لکه دده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان، لور يې حليمه خټکه، لمسيان يې افضل خان خټک او کاظم خان شيدا هم د ديوانونو خاوندان دي. خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې زيات کتابونه ليکلي چې ځينې مهم يې دادي:

د نظم برخه:

۱_ ديوان: د خوشحال خان خټک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بيتونو اوړي. خوشحال خان خټک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ويلي دي. فارسي شعرونه يې هم په ديوان کې راغلي دي.

۲_ بازنامه: يو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳_ هدايه: د فقهي د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

۴_ ئينه: د فقهي په برخه کې دی او له عربي ژبې نه ژباړل شوی دی.

۵_ فضل نامه: فقهي موضوعات او نور اسلامي مسايل پکې راغلي دي.

۶_ سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تګ خاطرات او د سوات جغرافيايي حالات پکې بيان شوي دي.

۷_ طب نامه: طبي موضوعات پکې څېړل شوي دي.

۸_ فرخنامه: د تورې او قلم مناظره پکې راغلې ده.

۹_ فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نثر برخه:

۱ـ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سرې لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بیان کړي دي.

۲ـ بیاض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند لیک، دده د کورنۍ احوال او دده تاریخي کارنامې راغلي دي.

له بیاض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

(په اخیر د جمادي الثاني د تیرا نه راروان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غیره ښه، ښه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ایمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تیرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رایشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان یم.

افریدیو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عیب غونډې شي. یو څو خبرې مو سره وکړې،روان شوم، افریدي مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د څخوبې په لار ایمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا بېړۍ راغله، پورې شوو، ورو، ورو مومندو کې تلو.

واړو ښه پښتونولي کوله. هر ځای به په ښه روش راغله. ضیافت و غیره به یې ښه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه یې تېرولو، مهمند ښه عالم ولید شه.)

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترګې په خاته شي — چې خبر دې د راتلو رابانديې وشي
ته خو اوس له ما نه لاړې مرور شوې — دا زما یاري دې هم ګوندې په زړه شي
ګوره تا رابانديې کومې کوډې وکړې — که په پښو درځنې درومم زړه مې نشي
چې دیدن د مین وکړمه تازه شم — لکه کښت چې په باران سره اوبه شي
د ښه یار بېلتون د ستوني پرېکول دي — په یرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

په ارمان د هغه وخت یم دریغه، دریغه! که د زنې سیب یې بیا زما په خوله شي
د خپل یار د جدائیه هسې کار دی لکه ساه چې له وجود نه په واته شي
بخته! هومره مدد بیا راسره وکړه چې په غېږ کې مې بیا تللی یار ویده شي

د خوشحال سلام په واړو ښو یارانو
ګوندې بیا یې په لیدو سره زړه ښه شي

د متن لنډیز:

خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنۍ دورې هغه نومیالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې یې په لسګونو کتابونه لیکلي دي.

دی د مغلي پاچا نور الدین جهانګیر په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پېښور په اکوړه کې زېږېدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې یې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې یې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو دیوان ډېر زیات شهرت لري.

خوشحال خان په شل کلنۍ کې په شعر ویلو پیل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد مبارزه کوله او د اورنګزېب پر ضد جنګېده.

خوشحال خان د پښتو ادب په بېلابېلو څانګو کې مهم اثار پرې ایښي او د ادب په هر ډګر کې یې قلم ډېر ښه چلېده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ویلي وو:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې عجب که هسې فرهنګیالی راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنیا ته راغی؟
- خوشحال خان ولې د اورنګزېب له خوا بندي شو؟
- په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
- په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟

۲_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(جزم، رزم، هوډ، بزم، یرغل، فرهنګیالی)

۳_ زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.

۴_ زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې عجب که هسې فرهنګیالی راشي

۵_ زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بیا دې د شعر مفهوم پخپلو خبرو کې ووایي.

۶_ یو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنیتوب پېښې ووایي.

۷_ څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نمونه واخلئ.

کورنۍ دنده

ستاسې له نظره خوشحال خان خټک څه ډول شخصیت دی؟

په دې اړه یوه لنډه مقاله ولیکئ. د مقالې د لیکلو په وخت کې د خپلو مشرانو نه مرسته وغواړئ او یا هم له کوم کتاب څخه ګټه واخلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم لوست

پښتو نحوه یا جمله پوهنه

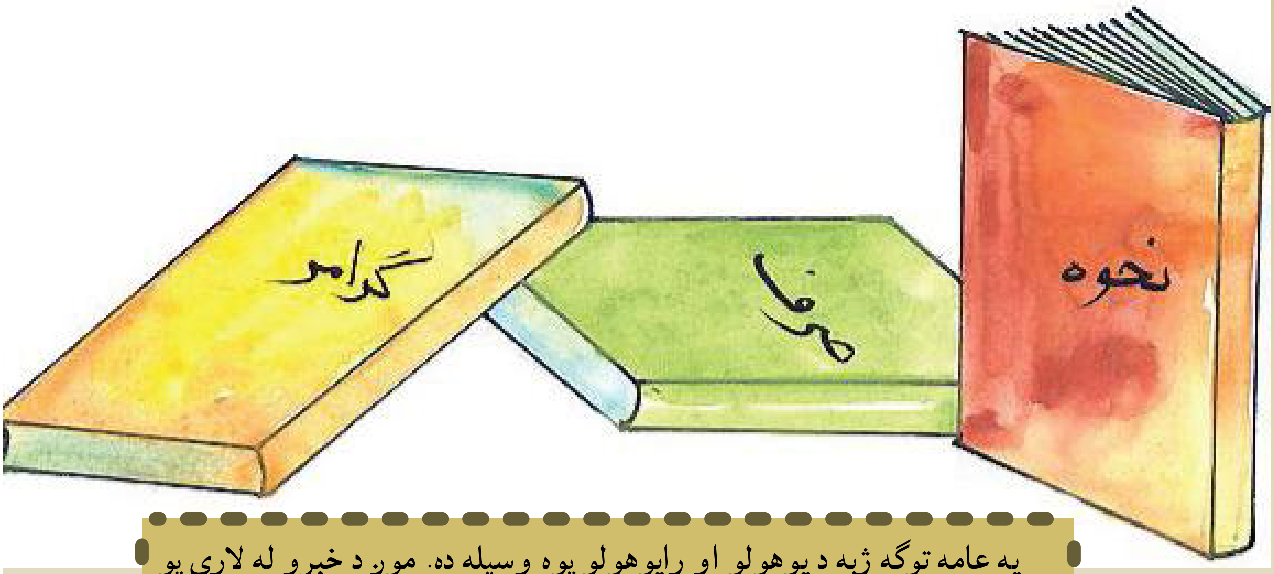

په عامه توګه ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده. موږ د خبرو له لارې یو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژبپوهنې یوه برخه ده، له جملې نه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وايي چې د یوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي یا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طریقو پر بنسټ د ژبې ماهیت او څرنګوالی مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاریخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږ پوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه یا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي. دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وايي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

نحوه یا جمله پوهنه

(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د گرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړيکو، ترتيب او ترکيب باندې غږېږي.

په بله وينا نحوه هغه پوهنې ته ويل کېږي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکيبونو له جوړښت، ترتيب او تنظيم څخه بحث کوي.

د وينا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړيکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرگنده ده چې جمله پوهنه په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د گرامري ترکيب د يوځای کېدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په يوې ټاکلې ژبه کې څېړي او يا په بله وينا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانگړتياوې مطالعه کوي نو څنگه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په همدې توگه د کلمو ترکيب هم د جملو په جوړښت کې يوه برخه گڼل کېږي، لکه: هلک ولوېد. دا يوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړی برخه يې ((هلک)) چې د جملې فاعل (مسند اليه) او دويمه برخه يې ((ولوېد)) فعل (مسند) دی که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلک) سره ځينې مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري يوځای شي نو دغه فاعل (هلک) د خپلو اړوندو توکو سره يو ترکيب دی. لکه ښه هلک، يو ډېر ښه هلک، يو غښتلی تکړه ښه هلک. دغه ډله کلمې له يو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلک سره د مبتدا په حيث راځي چې د ترکيب په نامه يادېږي. همدارنگه د (ولوېد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمېر نورې کلمې يوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولوېد، په زوره ولوېد، سخت په زوره ولوېد. يا وران ولوېد، ډېر وران ولوېد، خورا ډېر وران ولوېد.

په پورتني اسمي ترکيبونو کې گورو چې هلک د ترکيب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي ترکيب گڼل کېږي او په دويمه برخه کې ولوېد د فعلي ترکيب اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز دی نو فعلي ترکيب ورته ويلی شو.

نو ويلی شو چې ترکيب د دوو يا زياتو د خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفيمونو له يوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا يې يو له بله سره ګرامري ارتباط ولري. ترکيبونه بيا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا يې مجموعه او ټولګه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو يو داسې ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم څرګندوي. يا په بله وينا جمله د يوې ژبې هغه خپلواکه ګرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنسټيزې برخې: هره جمله دوه بنسټيزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړی يا هسته جوړوي. لکه په دې بېلګو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند اليه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توګه راغلي دي.

۱ـ مبتدا (مسند اليه، فاعل= subject)

مبتدا د جملې يوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه ګڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. يا مبتدا (مسند اليه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ويل کېږي. يعنې د يو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شيانو نومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه له ټولو ساده او مرکبو بڼو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوښتي يا (مغيره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د ازموينې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تيل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تيل) د مبتدا (مسند اليه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توګه راغلي دي.

۲ـ خبر (مسند): خبر يا مسند د جملې هغه بنسټيزه برخه ده چې د مبتدا (مسند اليه) حال څرګندوي. خبر هم د مبتدا په شان د وينا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې مبتدا او خبر دواړه یې نومونه وي اسمي جملې ورته وايي، لکه: د کلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلي جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرګه یا مرکبه جمله.

۱ـ یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یو مبتدا او یو خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا ـ خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترګه پرېوته، سپوږمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا- خبر) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنۍ ازموینه کې ښې نمرې واخیستې.

د ملالۍ لېسې نجونو د والیبال په سیالۍ کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲ـ مرکبه یا غبرګه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانګړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرګه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱ـ پیوستې یا خپلواکې غبرګې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوي وي او دغه جملې په نحوي توګه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توګه خپلواکې ګڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: چې د دوارو جملو اساسي برخې یې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکیبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوخوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تیاره شوه

ب: اوږده پیوسته غبرګه جمله: هغه ده چې د جملې په مبتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو نه زیات توکي ولري او په اجزاوو کې یې ډېرښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

ازموینه راغله او زیاتره زده کوونکي د ازموینې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرګې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړی: آزاده یا پرانیستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو یا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر یې نور هم پسې زیاتېدای شي؛ خو دغه جملې په ازاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېده، کله به واوره ورېده، کله به شین شو، کله به وریځ شوه او د باران څاڅکي به شول.

یا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې ستړی به شو نو دمه به یې وکړه.

۲_ محدوده یا تړلې او ناخپلواکه غبرګه جمله:

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره یوځای شوي وي، لکه: باید تللی وای خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي: ۱_ خبري، ۲_ ناخبري.

لومړی: خبري یا بیاني جملې: هغه جملې دي چې د یو څیز د حال او کیفیت بیان او څرګندونه کوي. یا یو فکر د خبر په توګه بیانوي. په لیکنه کې ددې جملې په پای کې ټکی (.) ایښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تېر شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده:

الف: حقیقي مثبته خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقیقي پېښې بیان کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقیقي منفي خبري جمله: د هغه څه ښکاره کوي چې په واقعیت کې یې شته والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفې ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکیدي خبري مثبته جمله: هغه جمله ده چې د یو واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یوځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چا ګران دی.

دویم: ناخبري یا انشایي جمله:

ناخبري یا انشایي جملې دا لاندې ډولونه لري:

۱_ د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یو شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکي وي.

په وینا کې ددې جملو ځانګړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲_ امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یوه کار غوښتنه، امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانګړی غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳_ تعجبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانۍ ښکاره کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب نه غواړي، لکه:

څومره ښه نجلۍ ده! څه کارونه دې وکړل!

۴_ تمنایي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هیلې مفهوم نغښتی وي، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.

۵_ شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حیران او دوه زړی وي، لکه: ښایي ورور یې هم ورسره راشي. ګوندې ښه کتاب وي.

۶_ ټینګاري جمله: د تاکید او ټینګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!

۷_ قسمیه جمله: چې په یو کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په یو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول څرګندوي، لکه: خدایږو درځم.

۸_ دعائیه جمله: د خیر ښېګڼې د غوښتنو او څرګندولو لپاره ویل کېږي، لکه: ځه الله دې مرستندوی شه!

د متن لنډیز:

ژبپوهنه د یوې ژبې جوړښت او څرنګوالی تر څېړنې لاندې نیسي. درې برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنتیکس (جمله پوهنه).
جمله عربي کلمه ده معنا یې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې یو ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګند کړي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دویمې برخې ته خبر وایي.
په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قیدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال څرګندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په یوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله یې بېلابېل ډولونه لري.
جمله د معنا له مخې په خبري، ناخبري جملو وېشل کېږي چې بیا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبپوهنه کومې برخې لري؟
- جمله څه ته وايي؟
- جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟
- خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول يې څرګند کړئ؟

۲ـ زده کوونکي دې پخپله خوښه څو جملې ولیکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر په نښه کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې د يوه ستوي جملې مثالونه ووايي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووايي، ښوونکی دې د زده کوونکو تېروتنې سمې کړي.

۴ـ زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه پخپلو کتابچو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې يې په وار سره په ټولګي کې ولولي، لکه (مثبته خبري جمله، منفي خبري جمله، د پوښتنې جمله، امریه جمله، تعجبي جمله، تمنايي جمله، شکي جمله)

۵ـ زده کوونکي دې پخپله خوښه يوه يوه جمله ووايي او بیا دې څرګنده کړي چې څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورکې يو ځل بیا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې پخپله خوښه څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي نظمونه

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې يوه ډله يې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقليد کلاسيک ديواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبياتو نومونه کارول شوي دي، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقليد نه دي ويل شوي. د پښتو ولسي ادبيات يوه بډايه ذخيره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره يې سيال د سيمې په ژبو کې نشته. ولسي ادبيات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم يوه برخه يې هغه ده چې ويونکي يې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامې سندرې وايي. بله برخه يې هغه نظمونه دي چې ويونکي يې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندرې وايي.

د ولسي ادبياتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه يې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه يو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران ګټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم په لغت کې د مرغلرو پیېلو ته وايي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافيه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سیستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته یې ځانګړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر یو ځانته جلا ځانګړی قالب او مشخصات لري چې یو له بل نه پرې توپیرېږي.

د نظم دغه ډولونه د عربي ژبې څخه فارسي او بیا پښتو ته راوړل شوي دي چې په هماغه تقلید تراوسه ویل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سربېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه یې هم خپل دي او د چا په تقلید نه دي ویل شوي.

په دې توګه ویلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې یو ډول یې ملي نظمونه او بل ډول یې عروضي نظمونه دي چې مشترک نظمونه هم ورته وايي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې نه نه دي راغلي. پخپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه یې هم ورته پیدا کړي دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې یو ډول ته یې عامې سندرې ویل کېږي. ویونکي یې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نور...

بل ډول یې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران یې معلوم کسان وي لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته یې ځینې نمونې معرفي کوو:

۱_ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبیاتو یو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه یې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ یې لنډه نهه سیلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سیلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځینو سیمو کې ټیکۍ، ټپه او مسرۍ هم وايي. د لنډیو ویونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارینه وو او ښځو له خوا ویل کېږي. په لنډۍ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بشپړ مفهوم بیانېږي. په لنډیو کې د پښتنو دکلیوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتیاوو انعکاس موندلی دی. د لنډیو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې لیدلای شو.

د لنډیو څو مثالونه:

تــن مـــې د شـــنـــې نـــکـــریـــزې پـانـه
ظـاهـر تـــازه دنــنـه رنـــګ پـــه ویــنـو یمه

* * *

د ســتـرګــو تـــور لالــی مـــې ورک دی
پـــه زرګـــر نـاسـتـه یـم څـــېره یـې جـوړومـه

۲ـ نیمکۍ یا سروکی: سروکی یو ډول شعر دی چې له لنډیو سره ویل کېږي. د سندرې د سر حیثیت لري، مختلف شکلونه لري، ځینې سروکي یوه مسره وي، ځینې دوې مسرې، ځینې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دوه مسرې یو شی او کله یوه لنډه او بله اوږده وي. په سروکو کې د عشق، مینې او رزم موضوعات راځي. ځینې عام سروکي دي او ځینو ته د اتڼ سروکي وايي.

پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډکړه د ټیکی مزی دې
خال به دې وران شي

بله نمونه:

هلک نری چنار دی جلۍ دګلو ونه

یا:

لونګ کرمه که لو مې ګډکړ یاره تا به راولمه

۳ـ نارې یا غږونه: نارې یا غږونه څو ډولونه لري لکه د اتڼ نارې، تاریخي نارې او د نکلونو نارې. د اتڼ نارې د اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي، تاریخي نارې د بېلابېلو تاریخي وختونو په اوږدو کې د ځینو تاریخي پېښو په اړه ویل شوي دي. د نکلونو نارې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل چیانو له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بیانوي. د اتڼ نارې دوه مسریزې، درې مسریزې او ځلور مسریزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم ډول ډول وي، د تاریخي نارو جوړښت دوه مسریز دی چې یوه یې لنډه او بله یې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسریزې او درې مسریزې وي، کله هم قافیه وي او کله نه وي، لکه:

سر د سره پالنگه هسک کړه فتح خانه
یاغي سوي هندوستان رعیت ملکونه

* * *

کرمیه چې غم نه وي ته غم راوړې
کرمیه که زما په دعا کېږې
کرمیه په لم غوټه سپرو واوړې

چاربیته: د پښتو د ملي اشعارو یو مهم ډول دی چې کیسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامین پکې ویل کېږي. ویونکی یې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو یا نظمونو یو ډول دی. چاربیته یو سر لري چې هغه ته کسر یا پیرو وایي. کسر یا پیرو یو ځل د چاربیتې په سر کې ویل کېږي او وروسته بیا له هر بند نه تکرارېږي. چاربیتې د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې یو تر بله توپیر لري. د چاربیتو د بندونو د مسرو شمېر له ځلورو څخه نیولی تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصیدې په شان اوږده مضامین پکې راتلای شي.

په چاربیته کې د موضوع تسلسل او ارتباط یو مهم شرط دی او په یوه چاربیته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمیر د یوې چاربیتې څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند یې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په ښي خنجر نیسه　　د غلیم مخه برابر نیسه
یا به له صدقه خپل وطن شې زما　　یا به په سرو وینو کفن شې زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دروغو نه دي دغه لاپې زما　　په غوړو واوره واړه پاکې زما
که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا　　پوه شه اجل دی دا چې راغی په تا
ماته وصیت د موره پلاره شوی　　یو ځلې نه په څو، څو واره شوی
د ننګ پر ځای ورکوئ سر زامنو　　مختورن مه شئ په محشر زامنو
وصیت د پلار به ګاهې هېر نه کړمه　　څو ځان د هغه پلار په څېر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما
یا به په سرو وینو کفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلک هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وایي. کله چې سندر غاړی په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وایي او بیا وروسته چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروي. ځینې خلک ورته مقام هم وایي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اورول کېږي چې د مجلس دګډونوالو پاملرنه ځانته راړوي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په ښه خوی د بد خواهانو بې پروا یم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا یم
و هر چاته په خپل شکل ځرګندېږم
آینې غوندې بې رویه بې ریا یم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا یم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموش یم
لکه بوی هسې په پټه خوله ګویا یم
که چا لار د عاشقۍ وي ورکه کړې
زه رحمان د ګمراهانو رهنما یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگتۍ: په پښتو اشعارو کې بگتۍ يوه غوره او خوږه برخه ده چې ځينې خلک يې لوبه هم بولي. بگتۍ د چاربيتو په څېر يو سر لري چې په عمومي ډول يو بيت وي او د دواړو مسرو قافيه يې سره برابره وي. د هر بند وروستنۍ مسره د بگتۍ له سر سره په قافيه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره يې اوږده او دويمه يې لنډه وي.

د بگتۍ هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمگينه راتــاو شه لــونــگـينه

ودې ويشتم روغـــــه دې نه کـړم نوره ياري درسره نه کړم

بل دې په سرو شنډو نتکۍ زانگي مينه

راتـــاو شــــه لونگينه

د محمد نور فقيره بخته ځنگه راپرېوتې لـه تخته

بخت مې کوټه شو اس مې لاړ سره له زينه

راتـــاو شــــه لونگينه

د متن لنډيز:

په پښتو کې دوه ډوله نظمونه ويل کېږي چې يو ډول ته يې ملي نظمونه وايي او بل ډول ته مشترک کلاسيک ديواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

په دې لوست کې مو يوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو يو څو نمونې دروپېژندلې. ملي نظمونه هم په لومړي سر کې په دوو ډلو وېشل کېږي چې يوې ډلې ته يې عامي سندرې وايي. عامي سندرې هغه دي چې ويونکی يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نيمکۍ يا سروکي، نارې يا غبرونه، کيسۍ، فالونه، د ښادۍ سندرې او د ميندو سندرې راځي.

بله ډله يې خاصې سندرې دي. ددې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو يادېږي. په دې ډله کې چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام (غزل) او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سياسي او فرهنګي ژوند ټولو خواو پکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقليد نه دي ويل شوي، بلکې پخپله د پښتنو ايجاد دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وايي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وايي؟

۲ـ زده کوونکي دې پخپله خوښه د يو ملي نظم په اړه خو کرښې له مثالونو سره وليکي او په ټولګي کې دې يې په وار سره واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې پخپلو خبرو کې ټولګيوالو ته ووايي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

۵ـ متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولګي کې يې ووايئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

> خاص نوم: هغه نوم دی چې د یو خاص شخص او خاص ځای ښکارندويي کوي،
> لکه: احمد شاه بابا، ملالۍ، ننګرهار، کابل او نور...

۶_ زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې پخپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې ولولي.

> صفت (ستاينوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم ځرنګوالی څرګندوي، لکه: تور،
> سپين، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټيټ او نور...

۷_ زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوی له بدخواهانو بې پروا یم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا یم
و هر چا ته په خپل شکل ځرګندېږم
آينې غوندې بې رويه بې ريا يم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموشه
لکه بوی هسې په پټه خوله ګويا يم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې د يو ولسي شاعر په اړه څو کرښې وليکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او يا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کيسه

کيسې د انسان له ژوند سره پيل شوي دي او بيا خوله په خوله له يو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ايجاد کړ نو بيا ځنې کيسې وليکل شوې. خو د ولسي کيسو زياته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کيسو ويونکي معلوم نه وي په يو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کيسې لري چې د هماغه ملت ځانګړتياوې، دود دستور او تاريخ ترېنه څرګندېږي. ځينې ولسي کيسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او يوازې د اشخاصو او ځايونو نومونو يکې تغير موندلی وي. د ولسي کيسو زياته برخه خيالي بڼه لري. حوادث او پېښې يکې له عقل نه لرې او تخيلي بڼه لري. په ولسي کيسو کې يوه برخه داسې هم شته چې د ربښتيني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خيالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کيسو نه ځينې کيسې دومره شهرت ته رسېدلي دي چې په نړيوالو ولسي کيسو کې شمېرل شوي دي او ددغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چک د ولس يوه ولسي کيسه غوره کړې چې ددې کيسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کيسو سره اشنا شئ.

- کومه ولسي کيسه مو په ياد ده؟
- دکوم بل هېواد ولسي کيسه مو اورېدلې ده؟

ولسي کيسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبياتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کيسې له پېړيو، پېړيو راهيسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځينې کيسې يې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کيسې په کليو او بانډو کې موجودې دي. که کومه کيسه په يو کلي کې رامنځته شوې ده نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کليو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کيسې چې له يو ځای نه بل ځای ته انتقال شوي ځينې محيطي اصطلاحات او جغرافيوي نومونه يې تغير شوي دي. په دې توگه د وخت په تېرېدو سره يې د بيان په ژبه کې هم تغير راغلی دی.

د پښتو په ولسي کيسو کې دوه ډوله کيسې دي چې يو ډول يې د پښتنو خپلې کيسې دي او بله ډله يې له نورو ژبو څخه راغلې دي. د پښتنو په خپلو ولسي کيسو کې قهرمانان، چاپېريال او ټول کره وړه پښتني وي. په دې کيسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنگ لري. دا کيسې ځينې ډېرې اوږدې او ځينې لنډې دي.

په دې کيسو کې بيا ځينې په نظم شوي او ځينې په نثر کې دي. دا کيسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځينو کې تخيلي اړخ ډېر غالب وي لکه د ديوانو او پيريانو کيسې او ځينې يې له رښتيني ژوند سره اړخ لگوي.

دا کيسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ويل کېدلې خو د ساعت تېرۍ تر څنگه يې ځينې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس ددې کيسو ويلو رواج يا خو بېخي پای ته رسېدلی او يا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ يو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کيسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخانۍ، دلي او شهۍ، مؤمن خان او شيرينو، طالب جان او گل بشره، موسی خان او گل مکۍ، فتح خان او رابيا او نورې...

ځينو ليکوالو په نثر کې هم ولسي کيسې او واړه واړه حکايتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. ددې کيسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبياتو په بډاينه کې ستره اغېزه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوروا

(د چک ولس کيسه)

يوه شپه له سيلۍ سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. يوه سپين سرې ښځه ځانته يوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه وډبېده. هغې فکر وکړ چې سيلۍ دروازه ټيل وهله. خو لږه شېبه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره وډبېده.

سپين سرې ژر دروازه خلاصه کړه. ويې ليدل چې يو ځوان سړی په لمدو خيشتو جامو کې ولاړ او له يخنۍ نه رېږدي. سپين سرې ښځې ته يې وويل:

ـ زه مسافر يم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان ټول عمر نه هېروم.

سپين سرې ښځې وويل:

ـ ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره يې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سړي ورته وويل:

ـ بس چې سرپناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې دړې کېښودې. اور تازه شو. سړی چې تود شو او جامې يې هم وچې شوې نو د خپل کميس له جيبه يې د اوسپنې يو ميخ راويست. دا به يې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ يې نه کاوه. سړي ښه شېبه له دې ميخ سره لوبې وکړې. بيا يې له ښځې پوښتنه وکړه:

ـ ته خبره يې چې دا ميخ څومره د کار دی؟

ښځې له ورۍ نه تار جوړاوه. په ډېره وچه لهجه يې ورته وويل:

ـ هو خبره يمه، ميخ په لرګي کې ټکوهل کېږي.

سړي وخندل او وې ويل:

ـ ته نه يې خبره، زه له دې ميخ نه ښوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وويل:

ـ هسې اوتې بوتې مه وايه، دا ناشونې ده.

سړي و ویل: که ما درته ثابته کړه نو منې به یې.

ښځې و ویل: ښه ده ثابته یې کړه.

بیا یې د ښوروا پخولو دیگ ورته راوړ. سړي مېخ د دیگ په تل کې کېښود، او اوبه یې پکې واچولې. بیا یې دېگ په اور کېښود. لږه شېبه چې تېره شوه نو سړي د دیگ سر لرې کړ او ښځې ته یې و ویل:

ـ که لږه مالگه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تیاره شي.

ښځه پاڅېده دیوې الماري دروازه یې پرانیستله او وې ویل:

ـ هو مالگه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته یې د مالگې او تورو مرچو پوړۍ ورکړې. ده مالگه او تور مرچ په دېگ کې واچول.

یو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بیا د دیگ سر ایسته کړ او ویې ویل:

ـ د پیازو یوه غوټه که وای نو د ښوروا خوند به نور هم زیات شوای وای.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بیا له ځایه راپاڅېده او وې ویل:

ـ گورمه که چېرې پیاز وي!

یوې بلې الماري ته لاړه او د هغې دروازه یې پرانیستله. سړي سر اوچت کړ او په الماري کې یې د خوړو توکي ولیدل.

ښځې د پیازو یوه غوټه راواخیسته او سړي ته یې و ویل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخندل او د ښځې نه یې پیاز او چاقو واخیستل. پیاز یې ټوټې، ټوټې کړ او دیگ ته یې ور واچاوه. بیا یې اور تازه کړ، څو نورې درې یې ورپسې کړې او وې ویل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي. خو که په دې کې گازرې او الوگان ورگډ شي نو خوند به یې لا زیات شي خو خیر پروا نه کوي.

اوس له دېگ نه د پیازو د پخېدو خوشبویي پورته شوې وه او ښځې نابېره د لوږې احساس وکړ، د سړي خبرو ته یې پام و. بې له دې چې هغه ته یې څه ویلي وي. الماري ته لاړه او یو څو گازرې او دوه الوگان یې ترې راواخیستل او سړي ته یې ورکړل. سړي گازرې او الوگان سپین، ټوټې ټوټې او بیا یې په دېگ کې واچول.

لږه شېبه وروسته یې چې د دېگ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبویي د ښځې سپږمې وتخنولې له سړي یې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په خمځۍ د دیگ له تل نه مېخ راوچت کړ او ویې ویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده خو که په دې کې د غوښې وړې، وړې ټوټې ورګډې شي نو بیا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلک دومره طالع نه لري چې په دې ښوروا کې غوښه ولري.

ښځې ناڅاپه وویل: ولې یې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زموږ په شان انسانان دي.

بیا لاړه او له الماری نه یې د غوښې یوه ټوټه راواخیسته. وره، وره یې کړه او سړي ته یې ورکړه. سړي د غوښې ټوټې په دېګ کې واچولې. اور یې ورپسې تازه کړ او ویې ویل:

ـ اوس چې موږ داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو باید د پاچاهانو په شان یې وخورو.

ښځې وویل: بېشکه ولې نه.

د کوټې بل سر ته لاړه. هلته یې یو مېز او دوه څوکۍ ایښې وې. له الماری نه یې یو ښه ښکلی د مېز پوښ راواخیست او پر مېز یې اوار کړ.

بیا یې چینې لوښي راویستل او پر مېز یې کېښودل. کاشوغې یې هم راویستلې. سړي دا هر څه ته کتل او بیا یې وویل: ښوروا په څه شي کې راوباسم؟

ښځې ورته یوه غټه کاسه د ښوروا لپاره او یوه رکیبۍ د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بیا یې یوه غټه ډوډۍ هم راویستله. ټوټې ټوټې یې کړه او پرمېز یې کېښووده. سړي وویل:

ـ که ډوډۍ دې را ایستله نو باید چې پنیر هم ورسره وي ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو نه وروسته د هضم لپاره پنیر ضروري دی.

ښځې پنیر هم راواخیست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پنیر وخوړل. سړي ښه ځان موړ کړ. ښځې ته یې وویل: ستا ډېره مننه!

ښځې ورته وویل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل:

ـ په دې کې زما هیڅ کمال نشته، دا هر څه ددې مېخ له برکته دي.

ښځې وویل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل نو حق لرې چې په کټ ویده شې. زما هسې هم ډېر ساره کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پرېوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بیا یې ورته وویل: ستا مېخ رښتیا چې عادي مېخ نه دی. سمبال یې وساته چې څوک یې پټ نه کړي.

سړي ترېنه رخصت واخیست او پرخپله لار روان شو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې ووایي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې پخپلو کتابچو کې د کیسې ددې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه ددې مېخ له برکته دي)).

۴ـ هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه یې اورېدلې وي په لنډو خبرو کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

۵ـ له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم پخپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلګونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بېلابېلو څانګو کې یې د پاملرنې وړ اثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاو الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي اثارو سربېره یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني اثار هم لري. په داستاني اثارو کې یې ځانګړي ښامار او په شعرونو کې یې نا اشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې ددغه نومیالي له ژوند او اثارو سره اشنا شئ.

ـ تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره اشنا یاست؟

ـ د پوهاند سید بهاو الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ تاسې د مجروح کوم اثار او کتابونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاوالدین مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار یې سید شمس الدین مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سید بهاو الدین مجروح د کونړ ولایت د اسمار ولسوالۍ د شینکورک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰۶هـ. ش. کال کې پیدا شو.

لومړنۍ زده کړې یې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه گلستان، بوستان او سکندر نامه یې ولوستل.

بیا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې یې خپلې زده کړې پیل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولېږل شو. هلته یې د روحیاتو او فلسفې په څانگه کې زده کړې وکړې او هم یې د الماني او انگرېزي ژبو ادبیات په المان او انگلستان کې ولوستل. هېواد ته له راستنېدو سره سم د ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد په توگه مقرر شو چې بیا وروسته ددغه پوهنځي انتخابي رئیس وټاکل شو.

سید بهاو الدین مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپیسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئیس او د ادبیاتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئیس په توگه دندې سرته رسولې دي.

په المان کې یې د رسمي کار تر څنگه د فرانسې له (مونت پلیه پوهنتون) څخه د ادبیاتو او فلسفې په څانگه کې دوکتورا واخیسته.

یو وخت د افغانستان د تاریخ ټولنې رئیس هم و او د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه. په ۱۳۵۸هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هېواد یرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونیوله او په پېښور کې یې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، ددغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړیوال خبر کړي او هم به یې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحلیلونه کول.

مجروح په (۱۳۶۷هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهید شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بیا په ۱۳۸۱هـ. ش. کال کې دده تابوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېر کړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړکې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱ـ اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲ـ ځانځاني ښامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳ـ د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

۴ـ دښمن وپېژنئ

۵ـ نا اشنا سندرې (د شعرونو ټولګه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او ازادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. دده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرګند دی. په شعرونو کې یې وطني رنګ ډېر پیاوړی دی او د هغه وخت ټولې پېښې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتي دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځانی ښامار یې د ازاد شعر په قالب کې د ارواپوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو ادیب عبدالرووف بېنوا ددې اثر په هکله ویلي وو: (دا یو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې ساری نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځانی د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډاروونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځانی د ښامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توګه را اخلو:

یو دفتر د زمانې په ختمېدو و
یوه ورځ د ورځو راغله
ډېر بې شماره ښاریان غونډ وو د ښار منځ کې
لاروی د نیمو شپو پاڅېد ولاړ شو
اخر دا نا آشنا بیان یې ښار ته وکړو:
اې ښاریانو ښه خبر شئ!
ستاسو ستر واکدار بادار خو،
تور ښامار دی
تاسو واړه بنده ګان یاست غلامان یاست،
هسې تړي،
لکه وینو ته چې تږي وي د غرو رغو لیوان ټول
زړه یې کلک لکه تور کاڼی د بیابان،
لکه سندان دی
که هم وځښې سمندر سمندر وینې
تنده یې لا پسې لمبه د اور لمبه شي
که هم وخوري غرونه غرونه ژوندي سري
لوږه یې لا پسې زیادت کا لا شدت کا
په لېوانو کې لېوه له وږو وږی
په دریاب کې پروت نهنګ له تږو تږی
اې ښاریانو!
ورشئ ورشئ!
خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه څیر شئ!
هغه سترګې چې دده دي دوه د وینو کټوري دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د ښامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ څېرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د ښامار پوزې سپږمو نه
د بادار هغه منګولې چې قوي دي پولادينې
ستاسو زړونو کې ټومبلې کلکې خښتې،
دا منګولې د بلا دي، د ښامار تورې بلا دي
اې ښاريانو!
ښه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې ښار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سيمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راوېستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر يو
ښاماران ساتئ روزئ پټ
په سينو په خپلو زړو کې
چې د لوی ښامار خوراک شي
چې ښامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې ښاماره تاسو نشئ
دا ښامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه څئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلا کړي ځوک نابوده
نو به هله د بلا توري بلا ځوک خوراک نه شي
که د خپل زړګي ښامار مو قرباني کړو
نو به هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار

پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه ليکي:

((د ځانځانی ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ويلای شو. مګر دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقليد نه دی، بلکې ددې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځينې اشکالو څخه او د پښتو د ليکلي ادب د ځينو زړو نثرونو څخه الهام اخيستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې يو سبک دی چې هم د اوسنی نړی د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او ليکلي ادب کې پخې ريښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځانی د ښامار لپاره يو ځانګړی وزن ايجاد کړی چې هره جمله په (۴) يا په (۸) يا په (۱۲) او يا په (۱۶) سيلابونو دربېږي؛ خو اصلي او بنسټيز وزن پکې څلور سيلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سيد بهاو الدين مجروح د پښتو د شفاهي ادبياتو او د پښتو ادبياتو د کلاسيکو نثرونو څخه په الهام اخيستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وايي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبيعت د تمرد او عصيان بيان دی او دا واقعيت درې جلا اړخونه لري، يو يې نفسي انفرادي اړخ دی، بل يې اجتماعي او سياسي اړخ دی او دريېم ددې دواړو اړخونو ترکيب دی او هغه د انساني موجوديت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام يوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندرې) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مور غږ

تـه سـپارلی مـا پـه خـدای یې مـور دې ځار شـه
مـال د خـدای یـې هـم هغـه دې مـددګار شـه
سـتا نـه ځـار شـم شـهادت کـه نصیب سـتا وي
پـه دې کار کـې بـه د رب خپلـه رضـا وي
کـه لـه ملـک نـه دې بهـر کفـر الحـاد کـړو
کـه غـازي شـولې وطـن دې خپـل ازاد کـړو
نـو یـوه ورځ بـه د غازیانـو لښـکر راشـي
تـه بـه راشـې بیـا بـه نـوی اختـر راشـي
دواړه لاس بـه پـه نکریـزو بیـا رنګیـن کـړم
شـینکی خـال بـه بیـا تـازه پـاس پـه جبیـن کړم
بیـا بـه زه یمـه سـر لـوړې پـه خپـل کـور کـې
هـم خوشـحاله شـو ژونـدی یم هـم په ګـور کې
پـه ګاونـډ چـم پـه ګـودر کـې بـه خنـدا نـه
مسـته ګرځمـه پـه زړه همیشـه ځوانـه
بیـا بـه ګرځـم پـه دې دښـت پـه دې دمـن کـې
هسـکه غـاړه پـه ازاد آبـاد وطـن کـې

د متن لنډیز:

پوهاند ډاکټر سید بهاو الدین مجروح د هېواد له نومیالیو عالمانو، لیکوالو او شاعرانو څخه دی. لوړې زده کړې یې په فرانسه او المان کې د دوکتورا تر درجې پورې سرته رسولې وې. د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه او په دولتي کارونو کې یې د رئیس او والي په توګه هم دندې سرته رسولې دي. مجروح زیات شمېر علمي لیکنې او څو کتابونه هم لري چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه کې یې د ځانځانۍ ښامار او نا اشنا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سندرې د يادولو وړ اثار دي چې زيات مينه وال لري.

مجروح د ځانځانۍ ښامار په ليکلو سره په پښتو ادب کې يو نوی سبک رامنځته کړ چې پخوا تر ده نه و.

مجروح ددغه کتابونو تر څنګه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بيا د لنډيو په پېژندنه کې هم ډېرې ليکنې کړي دي. د جبر و اختيار ديالکتيک يې يو فلسفي اثر دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- سيد بهاو الدين مجروح کوم کتابونه ليکلي دي؟
- مجروح په کومه ځانګه کې زده کړې کړې وې؟
- د سيد بهاو الدين مجروح کومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت کې کومه اداره جوړه کړې وه؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د ځانځانۍ ښامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. څو تنه نور زده کوونکي دې ترې پوښتنې وکړي.

۴ـ يو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره ليکوالو نومونه واخلي او د هغو د کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپله خوښه له دغو موضوعګانو څخه يوه غوره او څو کرښې مقاله دې وليکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځاني ښامار، پيغام، د وطن مور).

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاریخ مطالعه کوو نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې گورو. یوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعرۍ عنعنه. د شرقي شاعرۍ د عنعنې په تعقیب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصیده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترکیب بند، ترجیع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو یا ملي نظمونو په اړه یو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعرۍ د عنعنې ځینې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعرۍ کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترک نظمونه هم وایي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک ویل شوي او ویل کېږي.

ـ تاسې د دیواني نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ د دیواني نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه یې خبرې وکړئ.

۱ـ غزل: عربي لفظ دی او معنا يې له ښځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو ديوانونو کې زياته برخه لري. د غزل لومړي بيت ته مطلع وايي. د مطلع دواړه مسرۍ او د نورو بيتونو دوهمې مسرۍ يو له بله سره په قافيه کې يو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرۍ سره برابرې وي. د بيتونو شمېر يې له پنځو څخه نيولی بيا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ويل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسايل هم بيانېږي او له پخوا نه يې توپير موندلی دی.

چـې دې وګــوري ومـخ تـه وطــن پـرېـږدي
وطــن څـه دی چې روح والــوزي تـن پرېږدي
کـه ښـښـتـن وي د تـومـنـو سـتـا پـه مينه
درويـــزه کـانـدې اخـتـيـاره تـومـن پـرېـږدي
بـلـبـلان کـه دې لـه حـسـنـه خـبـردار شي
سـتـا د مـخ پـه نـنـداره بـه چـمـن پـرېـږدي
څـه خـو مـخ و بـتـخـانې و تـه جـار بـاسـه
چـې د بـتـو پـرسـتـش بـرهـمـن پـرېـږدي
ښـه چې زړه مـې مـسافـر شـو سـتـا پـه لـورې
عـقـيـق لاشـي قـيـمـتـي چـې وطـن پـرېـږدي
د جـفـا د مـړو ژونــد څـه وي حسينه
کـه د جـور خـوی زمـا ګـلـبـدن پـرېـږدي

۲ـ بولله (قصيده): يو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصيده وايي. په قصيده کې ډول، ډول اوږده مضامين ويل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولی بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصيده هم د غزلې په څېر يوه مطلع او يوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بيت دواړه مسرې او د نورو بيتونو د دوهمې مسرې قافيه يو له بله سره يو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځينې قصيدې درې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، لکه: تشبيب يا تغزل، گريز يا مخلص، دعائيه يا حسن طلب.

تشبيب يا تغزل د اصلي موضوع نه د مخه يوه مقدمه ده چې د بهار او يا مناظرو ستاينه ده.

گريز د قصيدې دويمه برخه ده چې شاعر ستاينه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي.

دعائيه د قصيدې دريمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصيدې موضوعات، ستاينه، موعظه، گيله، غندنه او اخلاق وي. د قصيدې دعائيه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توگه د خوشحال خان خټک د يوې قصيدې څو بيتونه ولولئ:

درتــه وښيم کيميا د سعادت
لــه بدانو سره مه کوه صحبت
مه بد گوی، مه بد آموز، مه بد اندېش شه
کــه دې زړه وي چې درنـه رسي آفت
کــه لويي غــواړې ځان کم گڼه تر بله
بــل تـر دا د پاسه نشته نصيحت
پــه دوستانو تلطف کړه څو په تا شي
لــه دښمن سره هم ښه کوه خلقت
د نيکخوا خبره نغوږه پرې عمل کړه
نانغتانو ته تيار دی ندامت
د لمانځه تر قضا گرانه دا قضا ده
چې قضا شي د ځلورو مصلحت
نوراني کا هغه ځای چې سره کښيني
ديرينه ځلور هوښيار په مشورت
په اخلاص چې په دعا لاسونه هسک کا
ور به پرانيت شي د فتحې د نصرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کالي يې پاتې نشي مرده شوی ته
خدايه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳_ رباعي: رباعي هغه دوه بيتونه دي چې د لومړي بيت دوې مسرې د دويم بيت له دويمې مسرې سره په قافيه کې يو شی وي. د رباعي معنا ځلوريزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانګړی وزن لري، توپير لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر دربار کې
ګنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانګر باله شي په دا ديار کې

۴_ قطعه: دوه يا تر دوو زيات بيتونه دي چې د لومړي بيت د دوو مسرو قافيه سره يو شی نه وي خو د بيتونو دويمې مسرې يو ډول قافيه لري، لکه:

انديښنه که په غره کېږدې
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سری ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

۵_ مثنوي: په مثنوي کې ټول بيتونه يو ډول قافيه نه لري، خو د هر بيت د دواړو مسرو قافيه يې يو شی وي. د بيتونو شمېر يې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بيانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قيام الدين خادم څو بيتونه راوړو:

اې د پاک وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پيغامه
اې ارزو د وطن قامه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبا ته مسوول د کار يې
که ته مور او که ته پلار يې
علم هر چا له په کار دی
نه چې تش د نرو کار دی
ښځه نر دواړه مسوول دي
خو په ښه عمل مقبول دي
د حيات په هنگامه کې
د ژوندون په افسانه کې
دواړه يو بل ته محتاج دي
يو و بل ته د سر تاج دي
يو چې بل ورنه جدا شي
لکه مات چې لاس د چا شي
زموږ خويندو شئ بيدارې
له خپل ځانه خبردارې
قام زبون دی وطن خوار دی
دا زموږ لپاره عار دی
لرې، لرې دا ظلمت کړئ
له وطنه جهالت کړئ
جهان واړه په موږ خاندي
مسخرې راپورې کاندي
نه خبر موږه له ځان يو
نه له حاله د جهان يو

۷ـ مربع: يو ډول شعر دی چې بند يې دوه، دوه بيته وي. د سر په دوو بيتونو کې څلور مسرې يو ډول قافيه لري. وروسته په هرو دوو بيتونو کې لومړۍ دوې مسرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قافیه کې یو ډول او څلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا جوړښت په نظر کې نیول کېږي. د پیر محمد کاکړ د مربع څو بیتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مې نادان و د مینې غل شو
فراق یې اور و راباندې بل شو
راحت مې واړه په غم بدل شو
اوښې سیلاب دي صورت مې شل شو

**

زیبا نګار چې زه راپه یاد کړم
له درده و غمه آه و فریاد کړم
قبول حیران یم د چا ارشاد کړم
بیل له ما خواره د لارې مل شو

**

عمر مې صرف شو په معصیت کې
شاکر یې نشو په هیڅ نعمت کې
اوس صبح و شام یو په دا حیرت کې
مقبول به خدای ته په کوم عمل شو

۸_ مستزاد: هغه شعر دی چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه وي.

نه غوږ لرم چې واورم نه په خوله د خیر ویل کړم — مدام منت پر بل کړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو بښکنځل کړم — مدام منت پر بل کړم
که هر څو کتابونه رنګ په رنګ و ځانته ډېر کړم — اوښه یې تر نظر تېر کړم
راپېښه بدبختي ده چې یوه زره عمل کړم — مدام منت پر بل کړم

لنډه مسره همېشه یو ډول نه وي کله تکرارېږي او کله مختلفه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پایه پورې پنځه، پنځه مسرې دي. لومړۍ پنځه مسرې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ څلور مسرې یو له بله په قافیه کې یو ډول وي خو پنځمه مسره یې د پیل له لومړنیو پنځو مسرو سره یو ډول قافیه لري او تر پایه دغه جوړښت ساتي. د حمید مومند د مخمس څو بیتونه:

د هجران د لاسه ناست یم ویر ژړلی   لکه بت په غټو سترګو دم ختلی
بېهوده په صورت روغ په زړه نتلی   بېلتانه په مرګي حال یم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

**

یا لـه یار سـره ولاړ وای پـه رکاب کې   یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
یا وای ډوب مدام د اوښکو په سیلاب کې   حساب نشوم د یوې چارې په باب کې
هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰_ مسدس: ددې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړۍ شپږ مسرې یې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ پنځه مسرې یو له بله په قافیه کې یو شی وي خو د شپږمې مسرې قافیه د لومړیو شپږو مسرو پر قافیه باندې بنا کېږي.
د شمس الدین کاکړ د مسدس څو بیتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي   جرس اواز کا زړه مې لړزېږي
سـترګې مې غورزي بانه ریږېږي   اثــر د غــم دې رامعلومېږي
کوم بد خبر به راورسېږي
د یــار د تــللو خبرې کېږي
دا څه عشق نه دی واړه تګي ده   دا صدق نه دی مـنافقي ده
دا اخلاص نه دی دغــه بازي ده   دا یاري نه ده دا بېزاري ده
چې پر یار غم دی پرما ښادي ده
بې حیا زړه دې زمــا وشرمېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جدايي سندرې وايم — په سفر تللې اشنا به ستايم
که ملامت يم که بېنوا يم — بيا يې د وصل په تمنا يم
زه شمس الدين يې په دا دعا يم
چې يار به کله بيا ورسېږي

مسبع، مثمن او معشر هم دغه ډول اشعار دي خو د مسرو په شمېر کې توپير لري. په مسبع کې دوه، په مثمن کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافيه يو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې يو له بل سره په قافيه کې يو ډول وي، خو د پای د مسرې قافيه د سر د مسرو پر قافيه بنا کېږي.

۱۱ـ ترجيع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافيې يې مختلفې او وزن يې يو ډول وي. د بندونو شمېر يې نه دی ټاکل شوی. د هر يو بند د بيتونو شمېر يې پخپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بيتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زياتېږي.

د هر بند په آخر کې يو بيت راځي چې د بند د ټولو بيتونو سره په وزن کې يو شان وي. مگر ځانگړې قافيه لري چې همدغه بيت د هر بند په پای کې تکرارېږي.

دلته د خوشحال خان خټک د ترجيع بند څو بيتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوريه که هزار جور و جفا وي — له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
په عاشق باندې معشوقه عنايت کا — ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وي
ښه ما ومنل چې ته بې حد زيبا يې — په جهان به کوم څوک تا غوندې زيبا وي
ولې خدای چې ښه جمال و چاته ورکا — نه په دا چې دی بې مهره کبريا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم — که يو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي
که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې — خدای دې نه کا چې له تا به تله زما وي
ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم
په بل لورې که په تخت کښېنم ښه نه يم

۱۲ـ ترکیب بند: د ترجیع بند غوندې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت د هر بند نه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو.

په منزل به یې سباګوره څوک مله وي　　نه پوهېږم چې به ساد وي که به غله وي
په څه شان به شکسته زهیر په زړه وي　　له نغمې به یې د زړه نغمه په خوله وي
دم قـــدم به یې خولې د مخ په وله وي　　رانجه کړي به یې چـا خاورې د پله وي
ســـزاوار د هـــر ستم د هر پیغور یم
چې مې یار په سفر تللی زه پر کور یم

**

یا لـــه یاره سره تللی په سفر وای　　په هـر ځـای مې غوړولی پرې وزر وای
یـا یې مړ د بېلتانه له غمه ژر وای　　یـا په دواړو سترګو تېپ ړوند په نظر وای
کـه دا نه کېدای هرګزه معتزر وای　　خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای
هسې پاتې شوم تر یار پورې مخ توری
په جـرګـــه د عـاشقانو کې کوزګوری

د متن لنډیز:

مشترک نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ویل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانګړي ډولونه او وزنونه لري.

په دې ډولونو کې غزل، قصیده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن او معشر راځي. د پښتو په کلاسیکه دیواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصیده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پیل شول او بیا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زیات رواج وموند. په اوسنۍ یا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زیات په شکلیاتو او صنعتونو پسې نه ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
- ملي نظمونه څه ته وايي؟
- مشترک نظمونه کوم دي؟
- د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپیر څه دی؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصیده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، یو زده کوونکی دې د یو شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۴ـ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شعري ډول په اړه څو کرښې پخپله کتابچه کې ولیکي، دلایل دې روښانه کړي او بیا دې خپله لیکنه په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۵ـ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځیني کارولي وو؟

۶ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه د کتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:

دروېزه، تومن، برهمن، تلطف، نغوره، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، ګنج، هنګامه، عار، ظلمت، ارشاد، معصیت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنایت، جمال، کبریا، ساد، معتزر

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه پخپله خوښه یو ډول غوره او له کلاسیکو دیوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم ولیکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې یې ولولي.

پښتو هنري نثر

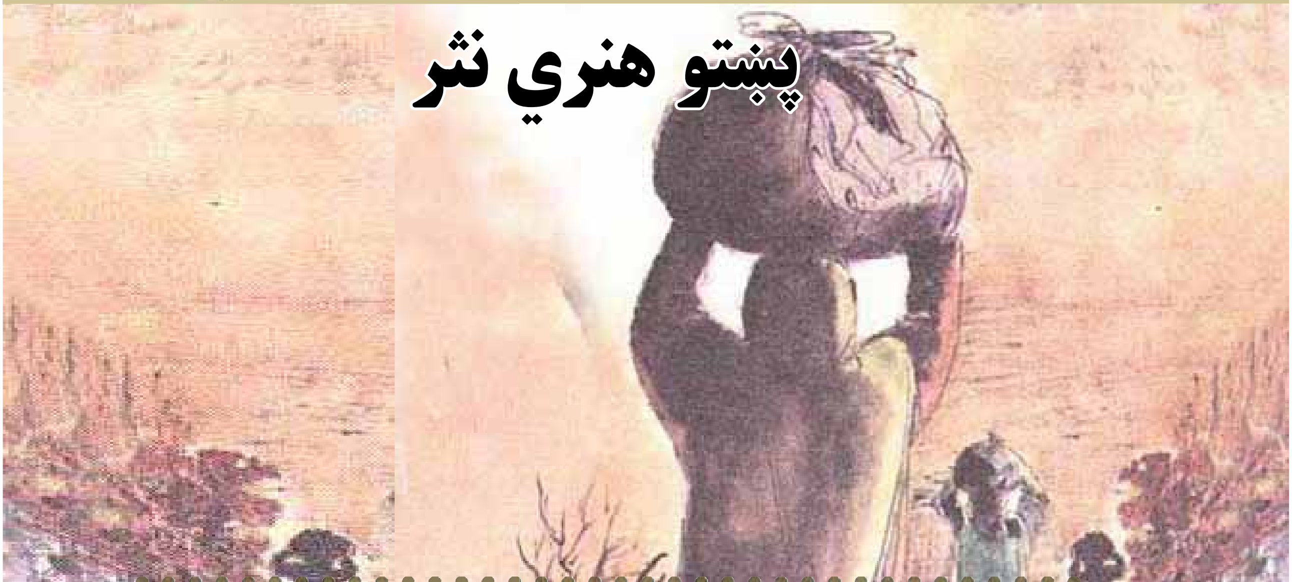

که څه هم د يوې ژبې ټول ليکلي او ناليکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبيات ګڼل کېږي خو اوس هر ډول ليکنې په ادبياتو کې نه شمېرل کېږي، يوازې هغه اثار د ادبياتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلګې په توګه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانګو کې ليکل شوي وي او يا هر نظم او منثور اثر چې د تاريخ، جغرافيا، طب او نورو علومو تشريح ته وقف وي په ادبياتو کې نه شمېرل کېږي. هغو ليکنو ته ادبي هنري ويل کېږي چې له تخيله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعيتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکين کړي. هنري اثر بايد په داسې يو ژبني چوکاټ کې بيان شوی وي چې هم د ټولنيز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې يو عاطفي احساس پيدا کړي او ښکلاييز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبياتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کيسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

ـ هنري نثر څه ته وايي؟

ـ هنري نثر له عادي نثره څه توپير لري؟

هنري نثرونه د ادبياتو يوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبياتو کې کارول کېږي. په پښتو ادبياتو کې د شلمې پېړۍ په لومړيو شلو کالو کې پيل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانګړنې لري چې د همدغو ځانګړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانګړتيا داده چې هنريت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې ليکوال د بېلابېلو منظرو، انساني ټاکلو خصوصياتو، روحياتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخيلي ځواک څخه کار اخلي.

ليکوال د تخيلي ځواک په مرسته او د ليکوالۍ د مهارتونو په وسيله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترګو ويني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د ليکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هيلې، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنګه چې دي په ښکلو الفاظو کې راونغاړي او مقابل لوري ته يې ولېږدوي. دغه لېږدونه بايد د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د ليکوال تخيل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبيهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد څرګند بيان شرط دی. ليکوال بايد د الفاظو داسې برجونه او ياکتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې يوه خوا هم زيانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبياتو ژبه ده او د يو هنري اثر په ښکلا کې بنسټيز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې يې هم وده او پراختيا وموندله.

څرګنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي اثار چاپېدل. پښتنو ليکوالو خپل لومړني هنري نثري اثار په پښتو ژبه ليکل. په دغو ليکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو ليکوالو کې په ځانګړي ډول د يادونې وړ ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده په نولسمه پېړۍ کې د هغو انګرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو زده کړي ځيني تعليمي کتابونه ترتيبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړي او هم يې مستقل اثار ليکلي دي. دده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نمايندګي کوي (ګنج پښتو) دی. په دې اثر کې ورې ورې کيسې راغلي چې ځينې ترجمې او ځينې ده پخپله ليکلي دي.

دده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه يې خوږه او محاورې ته نژدې ده.

ژبني اصطلاحات يې هم کارولي دي. ده پخپلو کيسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. دده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختيا کې ډېر ارزښت لري.

په ده پسې بل پښتون ليکوال مير احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد زيارې کولې. ده د پښتو ژبې ګرامر وليکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. دده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د يادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلګه يې د (شکرستان افغاني) په نامه يادېږي. دده دغه کتاب هم د ورو، ورو کيسو او حکايتونو مجموعه ده.

بل ليکوال چې په هنري نثر کې يې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲- ۱۹۵۱م) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انګليسي ژبه يې زده کړه او په (۱۹۰۰م) کال کې د انګرېزانو د پښتو ښوونکی شو. دده په شاګردانو کې د هند د وايسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه وليکل. د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې يې د هنري نثر په ليکلو پيل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانی ګپ) يې د هنري نثر خورا ښې بېلګې دي. داکتابونه ورې کيسې او حکايتونه لري. داکتاب هم په هند کې د پوځي منصبدارانو لپاره ليکل شوی دی. د قصه خوانی ګپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانی، د فرهاد او شيرينۍ کيسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې هنري نثر پيلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځيو په رامنځته کېدو، د جريدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډيو په رامنځته کېدو د هنري نثر ليکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بيا پښتو ټولنې په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختيا مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱۶م) کال کې یې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

وروسته قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه یې هم دې ډگر ته راواړوله. گل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي وږمې، د خادم خیالي دنیا او د بېنوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخیلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنزیې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توگه د بېنوا یو نثر راوړو.

لاربنوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لویې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاڅېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لاربنوونکي په انتظار مې لویې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مگر یوه هم د زړه سوي په سترگو راته ونه کتل. ځینو به دگوتو په اشارو لار راوښودله خو دگوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به ددې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به یې له ځان سره روان کړم خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به یې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لاړل. همداسې د لاربنوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لارکې ولاړ وم. څو ته راغلې. زه دې تر لاس ونیولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینگه کړه. هرې خواته به چې تلې، درپسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه.

ناڅاپه! موسمي توره وریځ پیدا شوه، باران او برښنا او ورېدل شروع شول.

اسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې گډې وډې شولې خو زه ډاډه وم چې تا غوندې لاربنوونکی لرم او تاته مې سترگې وې چې د زماني په دې توره دربیله کې به

(c) ketabton.com: The Digital Library

لار راوښيي.

مگر په هماغه حال کې تا په ډېرې حيرانتيا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:

(اې مسافره لار راوښيه، لاره کومه ده؟)

هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لارښوونکى يوازې زه يم او بايد زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

د متن لنډيز:

هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پيل شو. په کوزه پښتونخوا کې يې سرلاري مولوي احمد، مير احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخيلى و. په افغانستان کې يې مخکښنه ليکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحى حبيبي، قيام الدين خادم، گل پاچا الفت، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، محمد دين ژواک او نور وو.

وروسته لر او بر نور ليکوال راپيدا شول او په نثر کې يې ډېرې هستونې وکړې.

هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپير لري. په هنري نثر کې ليکوال له خپل تخيل نه ډېر کار اخلي. نېغ په نېغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاتو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي.

هنري نثر د لنډې کيسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي.

د لارښوونکي نثر هم يو هنري نثر دى چې د خپل مطلب د بيان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاتو څخه کار اخلي.

په دې نثر کې ښودل شوي چې هر سړى د خپل ځان رهبر او لارښوونکى دى. د نثر مقصد دادى چې د لارښوونکي په ټاکلو کې بايد له ډېر دقت او غور نه کار واخيستل شي او په غولوونکو لارښوونکو وانه وړي او نه ځان تېر باسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- هنري نثر څه وخت، چېرته او د چا له خوا پیل شو؟
- په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو؟
- په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو؟
- د هنري نثرونو د څو کتابونو نومونه واخلئ؟
-

۲ـ که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني د هغه په اړه دې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د لاربنوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې هم څرګند کړي.

۴ـ زده کوونکي دې د یو ښه لاربنوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۵ـ زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپیرونه وښئي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.

۶ـ هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کارېږي، نومونه یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره

تاسې د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملتونه د سیاسي تاریخونو ترڅنګه ادبي تاریخونه هم لري چې د یو ملت فرهنګي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاریخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاریخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغونې دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ یا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درپېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت نه پیل شوی او لرغوني دوره کومې ځانګړتیاوې لري.

ــ د پښتو ادب لرغوني دوره څه وخت پیل شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبياتو لرغوني دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبياتو د لرغوني دورې اثار د پښتنو په دريو مرکزونو (غور، د کسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنيو څخه يوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاريخونو کې د شنسبانيانو په نامه مشهوره وه. ددې کورنۍ يو مشر نيکه شنسب (شين اسپ) نومېده چې د پلار نوم يې خرنګ و. دا شنسب د حضرت علي (رض) په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امير پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني اميه اميران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوۍ ودرېد نو امير پولاد له خپلو لښکرو سره دده ملاتړ وکړ.

د امير پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په منديش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امير پولاد تر مړينې وروسته د هغه زوی امير کروړ د غور په منديش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امير کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې يو يې منديش او بل يې زميندارو. امير کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په يوازې ځان له سلو تنو سره جنګېده. ده هم د عباسي دعوت په جنګونو کې ګډون درلود او ډېرې برياوې ترلاسه کړې.

امير کروړ يو عادل پاچا و. په پښتو يې شعرونه هم ويلي دي. په ۱۵۴هـ کې د پوشنج په جګړو کې مړ شو او پر ځای يې دده زوی امير ناصر پاچا شو. امير کروړ چې د خپلو سوبو په پايله کې کوم شعر ويلی دی، هغه پټې خزانې تر موږ رارسولی دی.

زه يم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نشته
بل په زابل نشته له ما اتل نشته
غشي د من مې ځي برېښنا پر ميرخمنو باندې
په ژوبله يونم يرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما د بربو پر خول تاویږي هسک په نمنځ او په ویاړ
د آس له سو و مې زمکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ   له ما اتل نسته

زما د توري تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په اودم
زه پېژندویم په روم   له ما اتل نسته

پر مرو زما غشي لوني ړاري دښن راځخه
د هریوا د رود پر څنډو ځم تښتي پلن راځخه
رپي زړن راځخه   له ما اتل نسته

د زرنج سوبه مې د توري په مخسور وکړه
په باداری مې لوړاوی دکول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه   له ما اتل نسته

خپلو وګړو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم   له ما اتل نسته

پر لویو غرو مې وینا درومي نه په ځنډو په تال
نري زما ده نوم مې بولي پر دربځ ستا یوال
په ورځو شپو میاشتو کال   له ما اتل نسته

د امیر کروړ سوري دغه ویاړنه د پښتو تر ټولو پخوانی شعر دی چې د اسلامي عصر په دویمه هجري پېړۍ کې ویل شوی دی. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو اریایي سندرو ته نژدېوالی لري.

په محتوا کې یوه ویاړنه ده چې د خپلو سوبو یادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مینې اظهار هم څرګندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثیرات نه لیدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات یې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځینې داسې کلمات هم شته چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس په عامه ژبه کې نه ویل کېږي.

دویم مرکز د کسي غر یا د سلیمان د غرو لمنې دي. هغه اثار چې د کسي غر په لمنو کې ایجاد شوي، له دریمې هجري پېړۍ نه پیلېږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسېږي.

په دغه مرکز کې نوماند شخصیت شیخ بیټنی دی چې د ژوند زمانه یې د دریمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شیخ بیټني یو مناجات سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړی:

لویه خدایه، لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې تولـه ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې زمـوږ کېږدی دي پکې پلنې
دا وگـړي ډېر کـړې خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

دلته لږ زمـوږ اور بل دی ووږ کورگی دی ووږ بورجل دی
مینه ستاکې موږ مېشته یو بل د چا په مله تلـه نه یو
هسک او مځکه نغښته ستا ده د مـرو وده لـه تـا ده
دا پالـنـه ستا ده خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

په دغه مرکز کې په دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې یو یې شیخ اسماعیل او بل خربنبون دی چې په پټه خزانه او تذکرة الاولیا کې یې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خربنبون خپل کور او کلی پرېږدي او روانېږي نو شیخ اسماعیل یې په جدایی کې دا پاړکی وایي:

که یون دی یون دی مخکې بېلتون دی له کسي غره څخه ځي خربنبون دی
که وروره وروره خربنبونه وروره ته چې بېلتون کړې زما ویر ته گوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرښبون يې په ځواب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه نـاره مې وسوه په کور باندې　　نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو　　دواړه سـترګې مې په وينـو دي ژړاندې

دريم مرکز ملتان دی چې د اسلام په دوو لومړنيو پېړيو کې پښتانه د سليمان د غرو له لمنو ځخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې له دغو پښتنو ځخه شيخ حميد لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان نه نيولی تر لغمان پورې سيمو حکمران و. همدغه سړي د څلورمې هجري پېړۍ په دويمې نيمايي کې د لوديانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شيخ حميد پسې دده زوی نصر او بيا يې لمسي داود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې يو د شيخ حميد زوی نصر لودي او بل يې وراره شيخ رضي دی.

شيخ رضي د حميد لودي د پاچاهۍ په وخت کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وګرځېد او ډېر خلک يې مسلمانان کړل. شيخ رضي له کسي غره څخه خپل يو شعر د ليک په ډول نصر لودي ته استولی و چې د پيل بيتونه يې دادي:

د الحـاد پـه لـور دې تـر پلل
ګـروه دې زمـوږ وکـوراوه
مـوږ رونـلـی پـه زيـارنـه
تـا پـه تـور وتـوراوه

کله چې دا ليک په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد نو هغه يې په ځواب کې وويل:

د الـحـاد پـه تـور تـورن سـوم
زه لـرغـون خـو مـلـحـد نـه يم
زمـا دښـنـه هـسـې تـور راکـړی
کـه مـلـحـد يـم د دښـنـه يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ رضي د خپل تره زوی ته وايي چې ته له سنت او له خپلې لارې نه اووښتی یې خو نصر ورته په ځواب کې وايي چې زه پر سنت ټینګ ولاړ یم او کوم تورونه چې پر ما لګول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخین وايي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونیوله او پر لودي کورنۍ یې د الحاد تورونه ولګول او په دې توګه یې د ملتان لودیان وټکول، حال دا چې د ملتان لودیان مسلمانان وو.

په دریمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر لیکل او ژباړه پیل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته یې ژوند کړی دی. په (۲۹۴هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې یې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه یو عربي شعر یې په پښتو ژباړلی چې داسې پیلېږي:

ژبه هم ښه وینا کاندي چې یې وینه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

دا په پښتو کې د ژباړې پیل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې یو کتاب ((د سالو وږمه)) لیکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه دی.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصیده رامنځ ته شوه چې لومړنی قصیده ویونکی شیخ اسعد سوري دی. شیخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړکې د امیر محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړینه یې یو قصیده ویلې ده چې داسې پیلېږي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېدیا غوړېده وکا
رېژوي یې پاڼې کاندي تار په تار

بل قصیده ویونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او د سلطان شهاب الدین غوري معاصر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې سلطان شهاب الدین د اسلام دین د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدین د سوبو په اړه یوه اوږده قصیده ویلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې سوې
طیلسان زمردي واغوستـه غرونه

ښکارندوی د غور اوسپدونکی او د فیروز کوه کوتوال و. دغه دواړه قصیدې په غور کې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ویل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هند کې د اسلام د مقدس دین د خپرولو لپاره لښکرې کوي نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ویل شوي دي.

ملکیار غرشین چې د سلطان شهاب الدین غوري همعصره دی،کله چې سلطان شهاب الدین پر هندوستان لښکرې کوي نو ملکیار غرشین هم ورسره دی چې یوه رزمي سندره یې په دې ډول ویلې ده:

ښبنتن مو مل دی	اوس مو یرغل دی	هېواد د بل دی
غازیانو ګورئ	ښبنتن مو مل دی	
توري تېرې کړئ	دښن مو پرې کړئ	منګولې سرې کړئ
ځله به تښتو	ښبنتن مو مل دی	
که ټینګ کړو زړونه	په بري یونه	چې زمري یونه
اسلام راڅخه دی	ښبنتن مو مل دی	
غازیانو راسئ	ټول شاوخوا سئ	د شهاب په ملا سئ
دښن مو غوڅ کړئ	ښبنتن مو مل دی	

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مینې او محبت سندرې ویل شوي دي چې یوه نمونه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ تیمن کاکړ یوه عشقي سندره ده:

گـهیځ رڼا د لـــمر خپره شوه　　زمـا پر کـــور د ویر ناره سوه

د بېلتون ورځ توره تیاره سوه　　بړغ سو ناڅاپه چې بېلتون راغی

په (۶۱۲هـ) کې د نثر یو بل کتاب د سلیمان ماکو له خوا لیکل شوی چې تذکرة الاولیاء نومېږي. په دې کتاب کې یې د اولیاوو او ځینو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. ددې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شیخ بیټني، شیخ اسماعیل، ملکیار غرشین او قطب الدین بختیار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په درېمه لسیزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پیدا کوي. شیخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خدای مینه) نومېږي بشپړوي.

د شیخ متي د یو مناجات څو بیتونه په دې ډول دي:

زه چې څرگند په دې دنیا سوم　　د ښکلي مخ په تماشا سوم

ستا پر جمال باندې شیدا سوم　　لـه خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی

یمه پردیسی بل مې تون دی

د اوومې هجري پېړۍ په دویمه لسیزه کې (۶۱۷هـ) زموږ پر هېواد د چنگېز حملې پیلېږي. د چنگېز او دده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پیلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک یوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د اتغر او بولان سیمې به یې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې یې له مغلو سره سخت جنگ وکړ. په دې جنگ کې پښتانه لږ او غلیم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غږ دا سندره وویله، نو سوبه د پښتنو په نصیب شوه.

بابا هوتک د بارو زوی په (۶۶۱هـ) د کلات په اتغر کې زېږېدلی، د خپل قوم مشر و، په (۷۴۰هـ) کال وفات شوی دی، د شعر یوه برخه یې داسې ده:

پر سورغر بل راته نن اور دی — وګرېږه جوړ راته پېغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی — هم په غزني هم په کابل راغی
غښتلیو ننګ کړئ دا مو وار دی — مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی — پر کلي کور باندې مغل راغی

د اتمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرګندېږي لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمينداوري له خوا ويل کېږي:

د مثنوي نمونه يې داده:

زه عاشق يم يار هم نيز — نور څه لرو تميز
يو پر بله عاشقان يو — په خپل عشق کې صادقان يو
يو په بل پسې رنځور يو — چې نژدې نه يو مهجور يو
عشق که ښه دی که بلا دی — پيدا کړی زمونږ مولا دی

د اکبر زمينداوري د غزلي يوه برخه داده:

د خپل ځان له حيرانۍ څه ويل کړم — د عشق وير به تل پخپله پتول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو ګشت کړ — اوس به ځم په سرتور سر فراق دګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم — ځيني هېر به د يار بزم ګل او مل کړم
زما د يار د مينې اور په زړه کې بل دی — زه به سر و مال ښندم ديد به حاصل کړم

د بېلتون له ويره ژاړم اوښکې وينې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پيلېږي چې د لومړنيو رباعيو ويونکي خليل خان نيازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰ - ۸۹۴ هـ) په ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به يې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خليل خان نيازی دده د دربار شاعر و چې دا رباعي يې ويلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خـرې وربځې ژاړي لـه پاسه — کـویله ږغ کا بېلتون له لاسه

په هغه لوني ګوهر په خول ستا — دا مـرحباکا ستا زموږ مو اسه

د خلیل خان نیازي په ځواب کې سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي و ویله:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه — ګـوره وربځې د داد لـه پاسـه

خـــول مې د عدل په درو روڼ دی — جهان به زیب مومي زما له لاسه

د همدې نهمې پېړۍ په جریان کې پښتو ادب ته (ساقي نامه) هم راغله. دا ساقي نامه پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. ساقي نامه د خمریه اشعارو یو ډول دی چې د ساقي، جام، ګل، مل او صراحي صفتونه پکې بیانېږي. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب کې ویل کېدل. د پښتو لومړنۍ ساقي نامه زرغون خان نورزي ویلې ده.

زرغون خان د نوزادو له نورزو څخه دی. په (۹۱۲هـ) دده پښتو دیوان بشپړ شوی دی. زرغون خان په (۹۲۱هـ) په دیراوت کې وفات شوی دی.

د زرغون خان نورزي د ساقي نامې پیل دادی:

ساقي پاڅه پیاله راکړه — مـرور یار مې پخـلاکړه

اوبه تویې په لمبو کړه — اور مې مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبیاتو په لرغوني دوره کې یو شمېر مېرمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي چې یوه یې زرغونه کاکړه ده. د نهمې هجري پېړۍ په دویمه نیمايي کې زېږېدلې ده، چې یو حکایت یې پټې خزانې راوړی دی:

اورېـــدلــــې مــــې قــصــــه ده — چــې لــه شــاتــو هــم خــوږه ده

د اخــتــر پــه ورځ ســهــار — بــایــزیــد چــې و رویــــدار

لــه حــمــامــه راوتــلـــی — پــه کــوڅــه کــې تــېـرېـدلـی

ایــرې خــاورې چـا لــه بــامه — راچــپــه کــړلــې نــاپــامــه

مــخ او ســر یــې ســو ککـړ — پــه ایــرو پــه خــاورو خـړ

بــایــزید پــه شــکـر کـښـنـو سـو — د خـپـل مـخ پـه پـاکـېـدو سـو

چــې زه ور یـم د بـل اور — چـې پـه اور کـې سـم نـسـکـور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرغونې پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه يې کومه بېلګه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنګه له فارسي څخه د ادبي اثارو د ترجمې تاريخ هم له زرغونې څخه پيلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهير الدين محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو ديوان يې درلود. يوه رباعي يې پټې خزانې راوړې ده:

ادم يې ځمکې وته راستون کا | په اور د غم يې سوی لړمون کا
دوزخ يې روغ کا پرمخ د ځمکې | نوم يې د هغه، دلته بېلتون کا

په دې دوره کې دريمه مېرمن نېکبخته نومېږي. د شيخ الله داد لور او د شيخ قدم مېرمن وه. پلار نيکه يې په اشنغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزګاره ښځه وه. په (۹۶۹هـ) کال کې د (ارشاد الفقرا) په نامه يو کتاب ليکلی و چې درې ټوټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخيستې دي. د يوې ټوټې څو بيتونه يې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شي اې مؤمنه | په ظاهـــر په بـاطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه | په زړه ټينګ شــه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه | خود نمای مه شه خودبينه

په حکايتي اثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ يو حکايتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (۹۲۶هـ) کال يې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک يو حکايت تر موږ رارسولی دی چې يو څو بيتونه يې دادي:

لــه نــيکانــو روايت دی | هسې تــوګه حــکايت دی
نور محمد کاکړ راوي دی | چې يې فيض تل جاري دی
د نيکـونو له خولې وايي | چې مــنښت يې راته ښايي
چې کـــاکړ نيکــه زاهد و | لــوی ښښتن له تل عابد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرغښت نامې حکايات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.

په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامين پراختيا مومي. دغه وخت په هندوستان کې درې شاعران پېژنو چې درې واړه صوفيان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شيخ عيسى مشواڼی، شيخ علي سرور لودي او شيخ بوستان بړيڅ دي. له دغو شاعرانو څخه شيخ عيسى مشواڼی د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه يې د (۹۵۰هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو يې يوه منظومه رساله ليکلې ده.

د کلام نمونه يې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړي په خپل انکار کړي
کله بادار يم کله مې خوار کړي
ته خو قادر يې په صفتونو
کله مې نور کړې، کله مې نار کړي
عيسى حيران دی په دې شيونو
کله مې يار کړي کله اغيار کړي

د يوولسمې پېړۍ په لومړيو کې په کندهار کې شيخ صالح محمد الکوزی يو عارف شاعر تېر شوی چې يوه نمونه يې پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. شيخ ډېر عابد او عالم سړی و. خپل وخت يې طالبانو ته په تدريس تېراوه او خلکو ته به يې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډيز:

د پښتو ادبياتو لرغوني دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې رسېږي. يا په بله وينا د امير کروړ سوري څخه پيل او د بايزيد روښان تر ظهور او پاځون پورې رسېږي. د لرغوني دورې اثار د ريګويدا، اوستا له سندرو سره ورته والی لري ځکه چې موضوعګانې او قالبونه يې يو ډول

دي.

د لرغوني دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، ښېلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوريانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې اثار لږ دي او يا تر موږه په محدوده توګه رارسېدلي دي او نور يې د زمانې په تېرېدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلګرو (چنګېز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا څو پاڼې تر موږه رارسېدلې دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي اثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو ترڅنګه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي لکه د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانګړې معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي اثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د دريمې هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، ورپسې له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توګه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې اثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتانه له پښتونخوا نه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې اثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاوليا کې راغلي دي. ددې دورې په اثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځنې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې اثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغېز قبلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ويل شوی دی؟
- په لرغوني دوره کې پښتو قصيده ويونکي څوک وو؟
- د لرغوني دورې اثار تر موږ پورې چا رارسولي دي؟
- د لرغوني دورې کومې ښځينه شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ ښوونکی دې زده کوونکي په څلورو ډلو ووېشي يوه ډله دې د لرغوني دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانګړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړيکې له نورو ژبو سره په څو کرښو کې وليکي.

۳ـ د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پيل شو؟

۴ـ زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پيدا او وليکي، بيا دې يې په وار سره په ټولګي کې ووايي.

۵ـ په لرغوني دوره کې نثر ليکل څه وخت پيل شول، له دغې دورې څخه موږ د نثر کومه نمونه لرو؟

۶ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتاړ	ايوادونه	دبنن	پلن	زړن	مخسور
دريغ	ستايوال	سوبه	ګروه	روښلی	مهجور
ښنندم	کويله	خول	مواس	مرحبا	

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او ددغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر وليکي، په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او لنډۍ

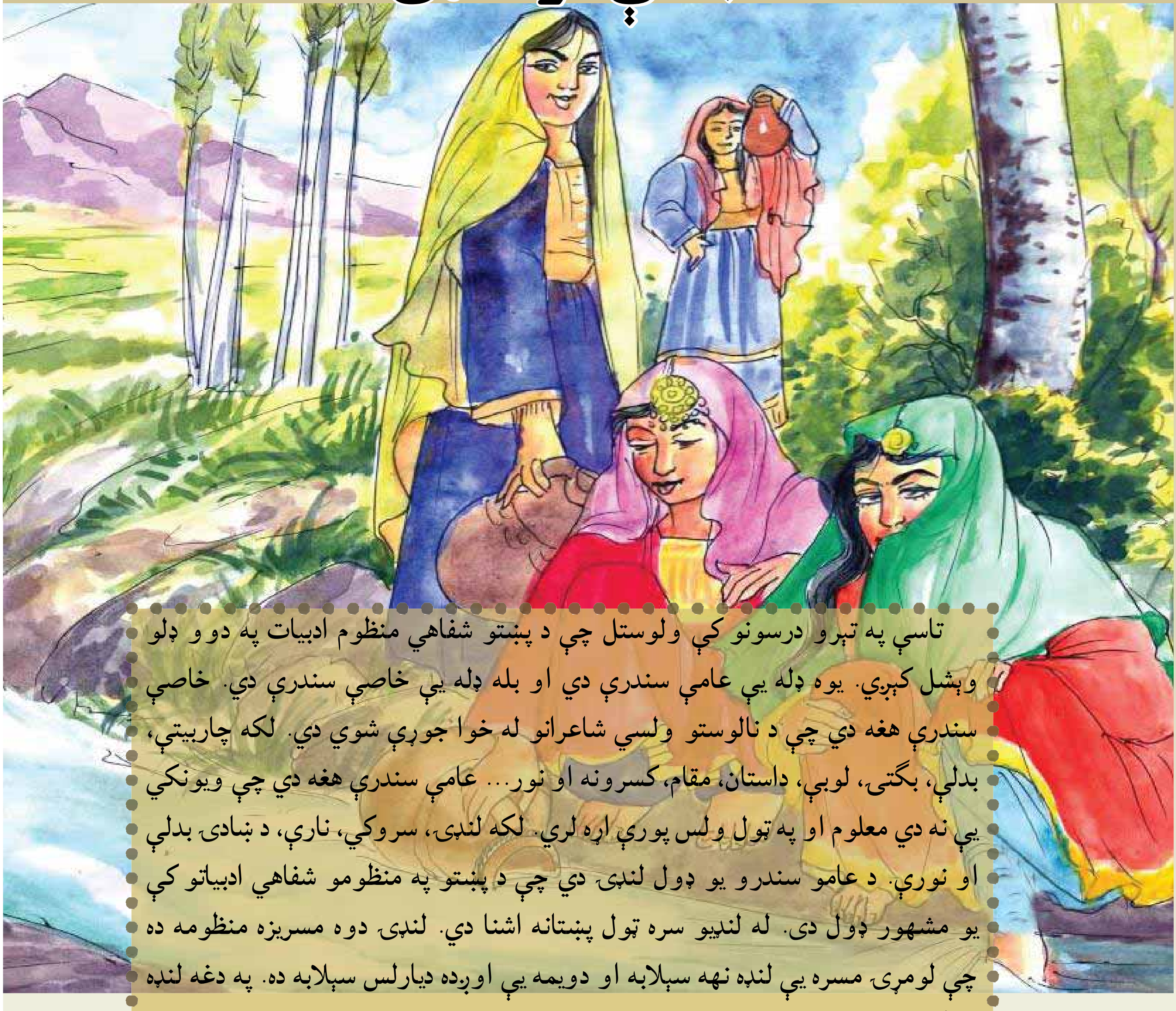

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبیات په دوو ډلو وېشل کېږي. یوه ډله یې عامې سندرې دي او بله ډله یې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوې دي. لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ویونکې یې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکې، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو یو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبیاتو کې یو مشهور ډول دی. له لنډیو سره ټول پښتانه اشنا دي. لنډۍ دوه مسریزه منظومه ده چې لومړۍ مسره یې لنډه نهه سپلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سپلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې یو بشپړ مضمون ځایدای شي. لنډۍ په مختلفو سیمو کې په مختلفو نومونو یادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټیکۍ، مسره او نور...

په دې لوست کې په هغو لنډیو غږېږو چې د ښځو له خوا ویل شوې دي.

ـ ولې ښځې لنډۍ وایي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوښبه، یو بزګر او په زیاته اندازه زمونږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولنې اساسي ارزښتونه د نارینتوب ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او اروایي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کر کرونديې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار نه تر ماخوستنه یوه شېبه کراره نه کېني. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د قولبې، لو او درمندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټې پخول او جامې ګنډل او پریمنځل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي هغه ددې روحي فشار دی او احساس کوي چې ددې انساني ښځینه طبیعت د پښتو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترڅنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندرې (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننګ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بیانوي او ناوړه خواو ته یې په انتقادي توګه ګوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي زنځیرونو په کړیو کې بنده ده او ددې انساني نفس یې قید کړی دی.

خدایه په څه ګناه کړېږم
لکه ستي په سرو لمبو کې ناسته یمه

په لنډیو کې بې شماره کردارونه تر سترګو کیږي چې یو مهم کردار یې ښځه ده. ښځه لکه څنګه چې په ټولنه کې ده، هماغسې له هر موقف نه لکه خور، ماندینه، مور، خورزه، وریره او میینې په توګه راڅرګندیږي.

د ښځو د لنډیو عامه موضوع د دوی مظلومیت دی او دا مظلومیت مختلف ډولونه لري. د پلار په کور کې مظلومیت، د میړه په کور کې مظلومیت او په ټولنه کې ددوی مظلومیت.

پر مخ مې مه وهه ظالمه
د اوښکو ډکې سترګې چاته واړومه

کوم تاوتریخوالی چې له ښځو سره کیږي او یا جبري ودونو ته اړ ایستل کیږي او یا د ولور په وړاندې په جبري توګه د زیات عمر خاوند ته نکاح کیږي، دا ټول په هغو لنډیو کې وینو چې د ښځو له خوا ویل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه رښتیني هنداره ده چې زیاتی او کمی پکې نشته.

چې ډوډۍ خورم دادا قارېږي
چې روپۍ شرنګ کړي دادا شین له خندا شینه

مینه یم منکره نه یم
که شینکی خال مې د چړو په څوکو ځینه

صورت زما واک یې د نورو
ربه ته واخلې دا بې واکه صورتونه

سوال د الله په در کې وکړه
پلار مې سودي دی ما مالدار ته ورکوينه

زما بې بې دادا ته وايه
خوشحاله نه يم له ناکامه ناسته يمه

مسافري دې روزي مه شه
زه دې په سپينه خوله ويده پرې اينبې يمه

لکه ښنگه چې ښځې د تاريخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارينه ورونو سره ښنگ په ښنگ درېدلي دي د خپلو مېړانو او کارنامو يادونه يې په لنډيو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې يې نارينه وته روحيه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم بری تل زموږ د خلکو په نصيب شوی دی. د ميوند په جگړه کې د ملالې لنډۍ يوه تاريخي بېلگه ده:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايږو لاليه بې ننگۍ ته دې ساتينه

نور مثالونه يې هم ډېر دي لکه:

که تور وربل مې ميراتېږي
په وطن جنگ دی جانان نه ايسارومه

جانانه داسې وخت به راشي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جانان به ښنگه توره نه کړي
تر نيمايي مورچله زه ورسره ځمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنګونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپله لاسه مې پرې مړ کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروختمه

په لنډيو کې ښځو د پښتني ټولنې کمزوری اقتصادي حالت ډېر ښه څرګند کړی دی. نوکري او مسافري چې دواړه سره تړلې دي او دې دواړو خواو چې ښځې ځورولې دي نو بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

په تا به کوم وطن اباد وي
زه د بېلتون په تروږمۍ کې ناسته يمه

نيستي پېغور نه دی جانانه
زه د چرګانګ ميچنه ستا لپاره کړمه

سبا مې بيا د کډې وار دی
په سر پنډونه چلوم په زړه غمونه

خدايه د قطر بازار وران کړې
په شتو مېړو کې جونې کونډې ناستې دينه

مسافري په بې غمۍ کړه
ترله دې خپله په نامه دې ناسته يمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ويونکي يې معلوم نه دي او د ټول ولس ګډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبياتو په عامو سندرو کې راځي چې د ښځو برخه پکې ډېره زياته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده.

په لنډيو کې ټول پښتانه او په تېره بيا ښځې د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالې يو په يو بيانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی يې د ويلو حق نه لري په لنډيو کې څرګندوي.

لنډۍ د ښځو لپاره د تسکين يوه وسيله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بيانوي. په عامه توګه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د ښځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډيو کې نه وي څرګند شوی. انساني مينه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاريخ او تاريخي پېښې، ګودر او ربار، ستاينه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډيو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټيکۍ او نور... لنډۍ د ښځو د اظهاريوازينۍ وسيله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په ربښتيني ډول څرګندوي او وجه يې داده چې د لنډيو ويونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډيو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاريخ، دود دستور، کړه وړه او د دوی ځانګړې خصوصيات څرګندېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بیا دې په متن کې راغلي یوه، یوه لنډۍ معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي او بیا دې یې په ټولګي کې واوروي.

که په میوند کې شهید نه شوې
خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

د خپله لاسه مې پرې مر کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروختمه

زما بې بې دادا ته وایه
خوشحاله نه یم له ناکامه ناسته یمه

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره یوه یوه لنډۍ له خپله ځانه ووایي، موضوع او مفهوم دې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو یادېږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا نه ویل کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په متن کې راغلې لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډیو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره يې په ټولګي کې ولولئ.

۶ـ زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي:

کــه ســرېنــي فــصــلــونــه وشــول
مــاتــه لالــي د ســره ســالــو ويــلــي ديــنــه

ســتــرګــې دې وې وتــلــې نــه وې
چــې پــه مــالــت دې لــويــدم نــه دې ليدمه

فعل هغه کلمه ده چې له درې ګونو زمانو څخه په يوه کې د يو کار کېدل څرګند کړي.
لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.
زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالۍ تللې وه.

۷ـ زده کوونکي دې د لنډيو موضوعات وليکي او ودې وايي چې لنډۍ زموږ د ژوندکوم موضوعات راچاپېروي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بيا د کور له ښځو او نجونو څخه) يا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلې، په خپلو کتابچو کې وليکي او بله ورځ دې يې په ټولګي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل خان او تاريخ مرصع

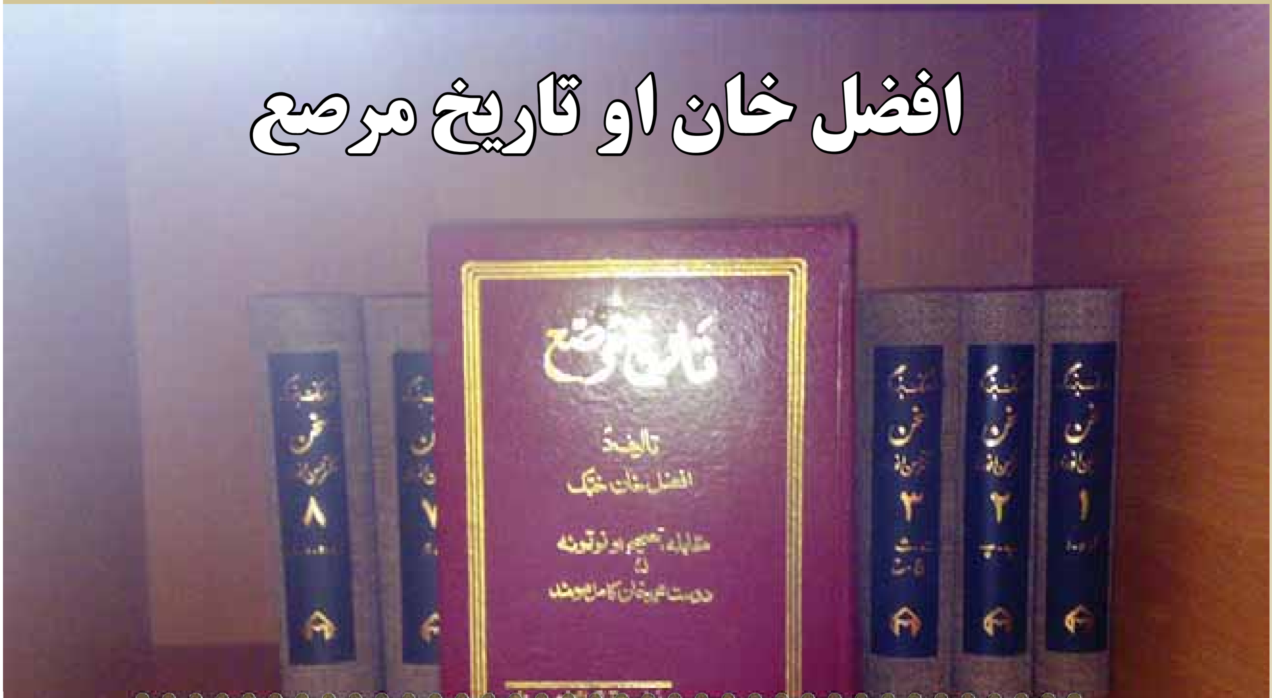

په پښتو ادب کې ډېر نوميالي ليکوال تېر شوي چې پخپل وخت کې يې د قدر وړ اثار ليکلي او پښتو ادب يې پخپلو ليکنو بډای کړی دی.

له روښانيانو نيولی، بيا تر خوشحال کورنۍ پورې او له دوی را وروسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلی دی.

د ختکو په کورنۍ کې ډېر شاعران او ليکوال تېر شوي چې موږ ته يې د شعرونو ديوانونه او نور کتابونه پاتې دي. ددغې کورنۍ يو نوميالی ليکوال افضل خان ختک دی چې پخپله يې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور يې هم دغه خدمت ته هڅولي دي. په دې درس کې به تاسو د افضل خان ختک په اړه يو لړ معلومات ولولئ چې دده له ژوند او کتابونو سره اشنا شئ.

ـ د تاريخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

ـ د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلی و، که مو اورېدلی وي په اړه يې خبرې وکړئ.

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴ پورې یې ژوند اټکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي نه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنی کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملګری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري دده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان نه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنګ زیب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واګې پخپل لاس کې واخیستلې او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توګه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنګه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنګه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو اثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنګال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملک کالوت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. وروسته او وه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفتر د لويو پښتنو اميرانو حالات بيانوي. څلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرگندوي.

په پنځم دفتر کې د سړبني او نورو پښتنو قومونو بيان راغلی دی. شپږم دفتر د خټکو د قبيلې حالات او جگړې بيانوي.

په اووم دفتر کې د پښتنو بزرگانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستی برخه کې د پښتني قبايلو نسب نامه راوړل شوې ده.

افضل خان خټک ددې تاريخ په ليکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند درويزه له (مخزن الاسلام) او (تذکرة الابرار) او د خوشحال خان له (بياض) څخه گټه اخيستې ده.

په دې کتاب کې تر ۱۱۳۶هـ.ق. پورې واقعات راغلي دي خو دا نه ده معلومه چې د کتاب ليکل يې څه وخت پيل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاريخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاريخ دی خو په ضمني توگه د هندوستان د تاريخ پېښې هم پکې راغلي دي.

د تاريخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې يې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.

مشکل او نا اشنا لغتونه نه کاروي. ځينې ترکيبونه يې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاريخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سريزه په ۱۹۷۴م. کال کې خپور شو.

د کتاب د مخونو شمېر (۱۴۹۴) ته رسېږي.

د تاريخ مرصع د نثر نمونه:

((ميرزا بله چاره بې له صلحې ونه ليدله، سرې يې تر ميان کړل. راويې بلل، ورته يې و ويل چې د ماکور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي ځکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شاکوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس ميرزا ته امد و رفت کاوه.

يوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همگي بې وسلې. يو محمود د محمد چغرزي زوی يو چړوکی په خپله بډه وړې وه. چې ورننوتل، د ميرزا بدنيتي يې وليدله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دې نورو ته ووې چې که وایئ زه به مرزا مړ کړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک ساتلی بويه. موږه سره بد نه کا. دا چوغلي جنکا ګیګیانې کړې وه چې دا هومره ډېر به يو ځلې بیا نه مومي او له دوي نه په نیکۍ خلاص نه شې. دا وخت غنیمت وګڼه او واړه قتل کا.

واړه يې وتړل، يو، يو يې وواژه. په هغه وخت يو لوی ملک د میرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. میرزا ووې چې قبول دي.

اول يې دا ووې چې وراره زما ملک احمد له قیده خلاص شي. بادشاه يې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. میرزا قبول کړ. میرزا ورته ووې چې زما ګمان وو چې ته به خپل سر غواړې یا به دوه کسه ځوانان غواړې. ده ورته ووې چې تر دې واړو زه ښه نه يم. که دومره عزیزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.))

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي د کلیله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تنترا) په (۲۰۰ ق.م.) کې حکیم بیدیایي په سنسکرت کې لیکلی و. دغه کتاب بیا وروسته په پهلوي، عربي، یوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه يو درباري عالم او لیکوال ابو الفضل دا کیسې په فارسي ژبه د (عیار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانه دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وايي: ((وپوهېږه چې کتاب د کلیله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همېشه به دانایان او عالمان د یونان د فارس په دا فکر وو چې يو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مګر د هندوستان په حکیمانو ساز شو، لوی لوی خبرې يې د بې زبانو جمع کړې. فایدې يې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکیمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانایانو دی. په طریق د هزل مطایبې دواړه چې دانایان يې د حکمت نه پند واخلي او نادانان يې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت يې یاد کړي او خورد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالان چې په مقام د تحصیل د علم کې دي په ګومان د علم و پند یادول په دوی ګران نه دي چې په عقل تجربه ورسي. هغه چې دوی یادکړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال ددې خبرې داسې دی لکه څوک په هلکوالی کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسي، په خزانه پېښ شي چې پلار دده د پاره ساتلی وي. په هغه توانګر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان خټک سربېره پر دې چې یو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و د خپلې ژبې سره یې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ یې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

دده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: دګوهر خان خټک (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحلیم اختیارات بدیعي. د فرهنګي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره یې هم کاتبانو ته دنده وسپارله چې د پښتو اثارو څخه څو نقلونه ولیکي. همدارنګه د خپل نیکه خوشحال خان خټک خواره واره اثار یې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو اثارو یې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور یې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بډایتوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان خټک نثر د خوشحال خان خټک او عبدالقادر خان خټک له نثر نه وروسته د خپل وخت یو ښه او غوره نثر ګڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه یي نثر دی. لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان خټک د نثر جملې او ترکیبونه اسان او روان دي. وړې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په اسانۍ اخیستل کېږي خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانګړي اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا یې کمه ده او ادبي ارزښت یې لږ دی. یوازې د پښتو په تاریخي نثرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان خټک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی.

افضل خان خټک شعرونه هم ویل خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لګېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همګي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لندی د آب سیند غونډې روان دی
آئینه چې له زنګاره مصفي وي
که زنګي مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څو که ډېر زبون دی
که مې د څمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز:

افضل خان خټک د خټکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. په ۱۰۷۵هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار نه وروسته د قوم مشر او سردار و.

مشهور اثار يې (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، خټکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرگانو احوال پکې راغلی دی. د هندوستان د مغليه حکمرانې کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳۶هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان خټک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موږه رارسېدلې او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان خټک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه اثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور اثار يې د کاتبانو په واسطه په څو څو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې ددغه مورخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرګندونه

ميرزا الغ بيګ د تيمور له کورنۍ څخه دکابل والي و. (۸۵۶هـ.)

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک و؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلئ؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د افضل خان له پلار سره څوک مخالف و او څه یې ورسره وکړل؟

۲ـ زده کوونکي دې د تاریخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولګي کې په لوړ غږ ولولي او بیا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې یې په ټولګي کې په وار سره ولولي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- تاریخ مرصع له څه شي نه بحث کوي؟
- افضل خان د تاریخ مرصع په لیکلو کې له کومو کتابونو څخه ګټه اخیستې وه؟

۵ـ زده کوونکي دې ځواب ووایي چې د افضل خان په غوښتنه کوم کتابونه ترجمه شوي دي؟

۶ـ د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د افضل خان خټک د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې بیان کړي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هر یو پخپله خوښه د خټکو د کورنۍ په یو تن شاعر څو کرښې ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځلسم لوست

پښتو لنډه کیسه

د شلمې پېړۍ په راتګ سره د شعر تر څنګه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتيا او تکلف نه ووت او د روانۍ، ساده ګۍ او عام فهمۍ لاره يې غوره کړه. له زړو شکلونو سربېره يې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کې ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه يې خپل کړل.

لکه لنډه کيسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده يې وکړه او پراختيا يې ومونده. ددغو نويو ادبي ژانرونو هر يو يې ځانته ځانګړې جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانګړتياو له مخې يو له بله جلا کېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کيسې په تاريخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کيسې د جوړښت او توکو په اړه به هم يو لړ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته بې ګټې نه دي.

ـ لنډه کيسه څه ته وايي ؟

ـ په پښتو کې کوم ليکوال پېژنئ چې لنډې کيسې يې ليکلې دي ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کومې ورځې نه چې د انسان ژوند پيل شوی دی، له هماغې ورځې نه کيسې هم پيل شوي دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کيسې جوړې کړې دي او د ژوند په زړه پورې پېښې يې د کيسو په بڼه يو بل ته لېږدولي دي. دا کيسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کيسو يو څه برخه په ليکلې بڼه خوندي شوه. د نننی لنډې کيسې فکر هم له دغو فولکلوري کيسو نه رازېږېدلی دی. نننی لنډه کيسه چې په انګرېزي ژبه کې ورته شارټ سټوري (Short Story) وايي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختيځ کې کيسه ډېره زړه او لرغونې ده. د اريايي کيسو مجموعه د (پنجا تنترا) په نامه له دوه زرو کلونو نه زيات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې يې ژباړه درې سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ نه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډ، لنډ حکايتونه هم شته چې اوسنيو لنډو کيسو ته يو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کيسه چې په غرب کې يې شارټ سټوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پيل شوه. لنډه کيسه په اوسنۍ بڼه امريکايي ليکوال اډګارالن پوه پيل کړه او په ۱۸۴۲م. کال کې يې ورته ځانګړي اصول وټاکل. يو بل امريکايي ليکوال او کره کتونکي براندر ماتيوز په (۱۸۸۵م.) کال کې په انګليسي ژبه کې د لنډې کيسې د نوم وړانديز وکړ. اډګارالن پوه د لنډې کيسې بنسټګر دی او د لنډې کيسې د پلار لقب يې هم ګټلی دی. لنډه کيسه لکه څنګه چې وويل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بيا يې د نړۍ ادبياتو ته لاره پيدا کړه. له انګرېزي ادب څخه په تقليد په اردو ادب کې لنډه کيسه پيل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کيسه په (۱۹۰۴ _ ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی ليکوال چې په دغو کلونو کې يې لنډه کيسه وليکله پريم چند نومېده. د اردو ادب په تقليد په پښتو ادب کې هم لنډه کيسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دويمه لسيزه کې پيل شوه. په پښتو ادب کې سيد راحت زاخيلی لومړنی ليکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې يې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کيسه وليکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بيا نورو ليکوالو د لنډې کيسې په ليکلو پيل وکړ چې د ادب دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته يې وده او پراختيا ورکړه. په راحت پسې چې کوم ليکوالان د لنډې کيسې په ميدان کې ځلېدلي دي، نومونه يې په دې ډول دي: ميا ازادگل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکريم، مير مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، گل افضل خان، زيتون بانو او نور...

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کيسه پوهاند عبدالحی حبيبي وليکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال يې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کيسه (توريالی پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبيبي نه وروسته يو شمېر نورو ليکوالو لنډې کيسې وليکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته يې وده ورکړه. هغو ليکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه يې په دې ډول دي: موسی شفيق، ميرا جان سيال، گلاب ننگرهاری، حبيب الله تږی، ابراهيم عطايي، محمد دين ژواک، امين افغانپور، عبدالمنان ملگری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کيسې ځانگړتياوې:

اډگار الن پوه د لنډې کيسې تعريف داسې کوي: لنډه کيسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نيم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا بايد په ياد ولرو چې اوس لنډې کيسې له دې څخه هم لنډې شوې دي. د لنډې کيسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې څومره بشري ټولنې د پرمختگ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفيتونه هم زياتېدل. لکه څنگه چې پروني انسان ډېر وزگار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به يې لوستل، نو نننی انسان د ډېر مصروفيت له کبله دا کار نه شو کولای، خو ددې اړتيا يې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کيسو خپل ځای لنډو کيسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کيسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کيسې يو ستر ارزښت د هغې لنډون دی چې د وخت د ضايع کېدو مخه نيسي.

لنډه کيسه يو پلاټ يا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي يا په بله وينا پيل، منځ او پای پکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کيسې پلاټ کېدای شي کوميډي، تراژيدي، رومانتيک او يا طنز ډوله وي. د کيسې روايت به

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا په لومړي شخص یا دریم شخص باندې ولاړ وي.

د لنډې کیسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱ـ پېښه، ۲ـ پلاټ یا طرحه، ۳ـ د کیسې پیلامه، ۴ـ کرکټرونه، ۵ـ تلوسه یا ذهني هڅونه، ۶ـ مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷ـ تخیل، ۸ـ د کیسې اوج یا لوړ ټکی، ۹ـ د کیسې پایله.

هره لنډه کیسه پر یوه پېښه باندې ولاړه وي که پېښه نه وي نو کیسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کیسه په دغه طرحه یا خاکه باندې درېږي. پیلامه هم په کیسه کې مهمه ده او دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له کوم ځای نه پیلوي او څنګه یې پیلوي. دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له منځه پیلوي، له پېښې او یا له پایه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط یې وساتي او داسې یې پیل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنګه لیکوال د پېښو جزئیات داسې ترتیب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پیدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کیسې شخصیتونه دي چې په کیسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې یو اصلي کرکټر یا هیرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې یا خبرې اترې په کیسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداوم ترې څرګندېږي او کیسه مخ پر وړاندې بیایي او خوند یې هم زیاتوي. منظر کشي هم ضروري ده، ځکه چې یوه پېښه په یو ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او لیکوال دې ته اړ دی چې د مکان یا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخیل نه په کیسه کې د پېښو په انځورولو او د کیسې په بیان کې کار اخیستل کېږي. لیکوال د تخیل په ځواک سره د کیسې پېښې او بیان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته رښتیني ښکاري.

د کیسې لوړ ټکی هغه دی چې ستونزې او ربړې د حل پړاو ته رسي او غوټې یو په بل پسې خلاصېږي. دلته کیسه د منطقي پایلې په لور روانېږي. د کیسې پای هغه پړاو دی چې دلته باید د لیکوال هغه ټول مقصد، اغېز یا پیغام چې لیکوال یې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بیا لوستونکي پخپله قضاوت وکړي نه دا چې پایله بربنډه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي سر کې چې لنډه کیسه رامنځته شوه نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنګه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو خو په راوروسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو نه یې غېږه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اېډګارالن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته راننوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلۍ په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوې وي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې ښندي، پیل او پای لري او څرګنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند نه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهورې څېرې لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسٰی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، ګلاب ننګرهاری، امین افغانپور، منان ملګری او نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لومړنی پښتو لنډه کیسه چا په کوم وخت او په کوم نامه ولیکله؟
- په افغانستان کې لنډه کیسه چا ولیکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کیسې کوم لیکوال پېژنئ نومونه یې واخلئ؟
- لنډه کیسه ولې رامنځته شوه؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن یوه یوه برخه په لوړ اواز ولولي او بیا دې د لنډې کیسې د جوړښت توکي په کتابچه کې ولیکي او په وار سره دې یې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ هغه زده کوونکي چې کومه کیسه یې زده وي، نورو ټولګیوالو ته دې یې په شفاهي توګه ووایي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره د هغو کیسو او لیکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي دي او د کیسې لنډیز دې پخپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې په هغه موضوع باندې یوه لنډه کیسه ولیکي او بله ورځ دې یې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلیام شکسپیر ۱۵۴۶- ۱۶۱۶م.

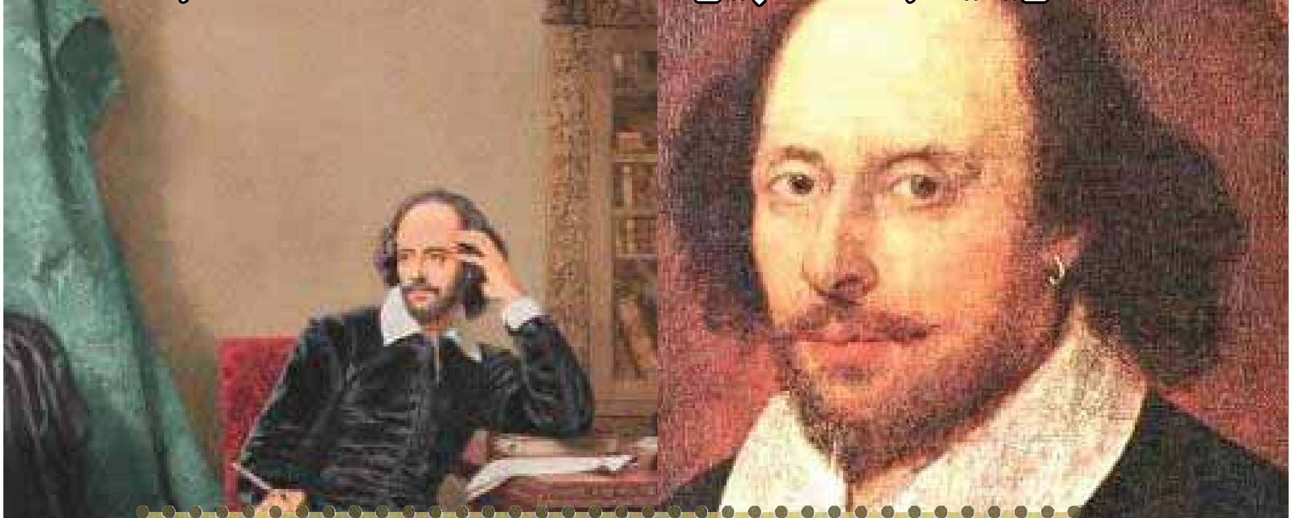

نړیوال ادبیات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبیاتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهورې څېرې او د دوی اثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بیا هغه لیکوال او اثار چې نړیوال شهرت یې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړیوالو ادبیاتو مطالعه هم اړینه ده ځکه چې ادبیات سرحدونه نه پېژني او یو له بل نه اغېز او اخیستنې قبلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړیوالو ادبیاتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړیوالو ادبیاتو ژباړې شوي دي. همدغه ژباړه ده چې د نورو ادبیاتو سره زموږ اړیکې پیدا کوي، خو څومره چې لازمه ده هغومره د نړیوالو ادبیاتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ یو چې د نړۍ له ادبیاتو خبر شو او د نړیوالو ادبیاتو له تجربو څخه ګټه واخلو چې ددې ګټه د ادب په غنیتوب کې بې اغېزې نه ده.

ـ تاسې د نړیوالو ادبیاتو کومه څېره پېژنئ؟

ـ تر اوسه مو د نړۍ د ادبیاتو کومه نمونه لوستې ده؟

د نړۍ نامتو ليکوال او شاعر شکسپير د بريتانيا د سترانفورد په ښار کې په يوه بزګره کورنۍ کې سترګې وغړولې. د ژوندانه په اړه يې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لاړ او لاتيني او يوناني ژبې يې څه ناڅه زده کړې.

څه موده يې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپير په (۱۵۸۲م.) کال کې چې اتلس کلن و، له يوې ښځې سره يې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تياتر سره يې زياته مينه وه او د همدغې مينې له کبله په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ. په (۱۵۹۴م.) کال کې د تياتر له يوې مشهورې ډلې سره يوځای شو چې د (لردچمبرلين) په نوم يادېده. زياتې پيسې لاس ته ورغلې او په (۱۵۹۷م.) کال کې يې د سترانفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخيستلې.

په (۱۵۹۹م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلين) بنسټ و. دغه تياتر بيا د خپل وخت مشهور تياتر شو. په همدې تياتر کې د شکسپير ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره ګټه يې ترلاسه کړه.

شکسپير په (۱۵۹۲م.) کال کې مشهور ډرامه ليکونکی او لوبغاړی شو. خپل لومړني اثار يې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپير تر (۱۶۱۳م.) پورې په سترانفورد کې پاتې شو. دلته يې يو لړ ننداري وليکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپير لومړني اثار تاريخي نندارې وې، لکه: شپږم هانري، دريم ريچارد او دويم ريچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژيدي يې (روميو او ژوليت) وه، دغه داستان چې د يوې غمجنې مينې بيان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنيو څخه د دو و مينانو مينه ښودل کېږي چې د دوی په مړينه پای ته رسېږي.

شکسپير يو لړ کوميډي ډرامې هم ليکلي دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتنې، دوه نجيب زاده، د مينې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپير له (۱۶۰۰م.) نه تر (۱۶۰۹م.) کلونو پورې مشهورې تراژيدي نندارې وليکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) يې په (۱۶۰۱م.) کال کې وليکله. د شکسپير دا ننداره د نړۍ له مشهورو ننداررو څخه يوه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارک شهزاده د خپل پلار له مرګه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه گومان کوي چې کاکا يې چې دده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او دده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له يو ډول ترديد سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز دده په عجيبه طبيعت او اندېښنه کې دی او د ځنګه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه يې په (۱۶۰۴م.) کال کې وليکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې يو پوځي قوماندان دی او ښځه يې (دزدمونا) نومېږي. اتللو يو عسکر (کاسيو) ته يوه رتبه ورکوي يو بل سپاهي (ياګو) چې ډېر شرير انسان دی، کينه اخلي. اتللو ته په دروغو وايي چې (کاسيو) او ستا مېرمن نامشروع اړيکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې پخپله اشتباه پوهېږي نو له خلکو نه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مين په نوم دې ياد شي.

(مکبث): دا ډرامه يې په (۱۶۰۶م.) کال کې وليکله. د ډرامې اصلي شخصيت (مکبث) دی چې درې جادوګرې ورته په مرموزه توګه وړاندوينه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شې. (مکبث) د پادشاهی د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پيلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناځوانه توګه وژني. خو په هېڅ وجه د وينې رنګ دده او دده د ښځې له لاسونو ځخه نه ځي. په پای کې همدغه وينه د دوی ګرېوان نيسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوپاترا) يې په (۱۶۰۷م.) کال کې وليکله. دا د شکسپير يوه بله تراژيدي وه چې کيسه يې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوپاترا په مينه څرخي. له (۱۶۰۰م.) نه تر (۱۶۰۹م.) پورې يې يو لړ طنز ډوله ډرامې هم وليکلې. وروستی ننداره يې دوې کوميډي وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپير (۳۸) ننداري وليکلې او په نړۍ کې يې د لوی ډرامه ليکونکي نړيوال شهرت ګټلی دی. دده شعرونه د انګليسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپير د لويو غنايي شاعرانو له ډلې ځخه دی. د هغه غزلې چې له (۱۵۹۳م.) نه تر (۱۶۰۱م.) کال پورې يې ويلي دي، د نړۍ له ښکلو غزلو ځخه دي. له انسان سره د شکسپير همدردي ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د ننداړو اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپير د يوې منظومې پښتو ژباړه د بېلګې په توګه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوايۍ نه د خلکو په منځ کې يوازې پر خپلې بېنوايۍ او ښکې څڅوم او د اسمان کاږه غوږونه په خپلو بېهوده فريادونو ځوروم. پر خپلې طالع نفرت وايم چې ولې د فلاني غوندې نه يم چې زړه يې زما له زړه نه هيله من دی او يا مې ولې څېره د هغه بل په شان نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېږم او هغه څه چې لرم يې، په هغه باندې خوشحاله کېږم، خو کله چې ستا په ياد کې ولوېږم، نو بېدريغه مې روح لکه د مرغۍ غوندې له توپاني ځمکې نه والوزي او ستا د مينې له يادونو نه يو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت يې له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننګ درېږي.

هر کله چې د تېرو ورځو ياد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راچاپېر وينم، نو ډېر خېزونه دي چې د هر يو په غوښتلو زيات رنځېږم. په پای کې ناهيلی شم. پخواني غمونه او ګران ياران چې په يوه بې نښانه شپه کې په مرګ پټ شوي دي، يو ځل بيا زما سترګو ته نېغ ودرېږي او زما سترګې چې په ژړا نه دي اموخته، يو ځل په اوښکو کې ډوبې شي. بيا د عشق په هغو انديښنو کې ولوېږم چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ايستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې ليدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په ګيلو شم. د تېر وخت يوه يوه شېبه شمارم او هرې يوې ته اوښکې څڅوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته نه وه رسولې.

خو اې زما مهربانې محبوبې! که په دغه وخت کې تا ياده کړم، نو هر ستم مې چې ايستلی هغه جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

***

مرمر او د شهزادګانو مجسمې به له دې قوي شعر نه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې کرښو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تيرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي مانۍ بنسټ به په جنګ ويجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نښان به په دې دفتر کې د جنګ له ګټې او زمان نه خوندي وي.

مرګ او دښمني چې ټول خېزونه د هېرولو خاه ته غورځوي، ستا نوم ته زيان نه شي رسولای. ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستي ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاينه به

په شونډو لري.

نو ارامه کېنه! د حشر تر ورځې چې بیا له سره ژوند پیلوي. په دې شعر کې به ژوندی پاتې وي او د عاشقانو په سترګو او زړونو کې به ځای ولري.

***

لکه څنګه چې بې اختیاره څپې د ساحل خواته شړل کېږي، زموږ د عمر شېبې هم د مرګ پر لور منډې وهي. هره شېبه چې د پخوانۍ شېبې ځای نیسي، نو په دې سخت یون او زیار کې هېڅکله ځنډ او پای نه قبلوي.

نوی زېږېدلی ماشوم چې د روښنايي له چینې نه یې ژوند اخیستی، په پرله پسې توګه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي خو ډېر ژر بد زړې تیارې له هغه سره په جګړه پیل کوي چې د ځوانۍ تاج یې له سره وتښتوي.

روزګار د عمر پسرلی په توپاني خزان اخته کوي او د زړورو په ورین تندي ګونځې راپیدا کوي. د طبیعت نادره شیان خپله مړۍ کوي او د مرګ په لور د هستۍ ټول درمندونه لو کوي. خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر نه په امن کې یې ځکه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر نه لنډ دی. زما کرښې به تر ډېره تلپاتې وي لکه ستا د ښکلا ستاینه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډیز:

د نړۍ له نامتو څېرو څخه یو هم ویلیام شکسپیر دی چې له (۱۵۶۴م.) کال نه تر (۱۶۱۶م.) کال پورې ژوندی و. دی د انګلستان د سترانفورد په ښار کې زېږېدلی و. په ښوونځي کې یې لاتیني او یوناني ژبې زده کړې.

کله چې په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ نو بیا د تیاتر له یوې ډلې سره وتړل شو او د ننداړو په لیکلو یې پیل وکړ. د نړۍ لوی ډرامه لیکونکی شو او ډرامو یې هم نړیوال شهرت وګاټه.

شکسپیر (۳۸) ننداړې ولیکلې چې په دې ډرامو کې تاریخي، تراژیدي، کومیډي او طنز ډوله ننداړې هم وې. د شکسپیر ټولې ننداړې مشهورې دي خو ډېرې مشهورې یې رومیو او ژولیت، هملت، اتللو، مکبث، انتوني او کلوپاترا او نورې دي.

شکسپیر د انګرېزي ژبې وتلی شاعر هم و چې ډېرې ننداړې یې منظومې دي. دده غزلونه خورا زیات مشهور دي او په لوړو غنايي اشعارو کې حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې د شکسپیر ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.

۲_ زده کوونکي دې د شکسپیر د مشهورو تراژیدیو نومونه واخلي او د هرې ننداري د موضوع لنډیز دې ووایي.

۳_ د شکسپیر د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په څو کرښو کې ولیکي او په ټولګي کې دې یې ولولي.

۴_ زده کوونکي دې د شکسپیر د پېژندګلوۍ په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- شکسپیر د کوم هېواد و؟
- د شکسپیر ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلای شو؟
- شکسپیر شاعر و که ډرامه لیکونکی؟
- د شکسپیر لومړۍ تراژیدي څه نوم لري؟
- تاسې ته د شکسپیر په تراژیدیو کې کومه یوه په زړه پورې ده؟

په وار سره خپل نظر ټولګیوالو ته څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپیر د ژوند او هنر په اړه څو کرښې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په بله ورځ یې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

میرمن سپینه

ښځې د ټولنې نیمه برخه جوړوي او د تاریخ په اوږدو کې له نارینه وو سره څنګ په څنګ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلې دي. زموږ تاریخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولی سربښندنې او له ویاړه ډکې کارنامې زموږ د تاریخ برخې دي. کله چې د هېواد تمامیت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازیانو ورونو په څنګ کې درېدلې دي او تر سنګرونو د دوی مرستندوی شوې دي.

کله‌کله یې د ظلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ویلي دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوې دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بیا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه یې ډېر ارزښتمنه ده، ځکه چې له یوې خوا ادبي رنګ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځینه شاعرانو کې یوه هم سپینه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار یې تاریخونو ترموږه رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپینې په اړه لنډ معلومات لولئ.

ـ د سپینې په اړه مو څه اورېدلي یا لوستلي دي؟

ـ کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه یې ویلي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپينه يوه پښتنه شاعره وه چې د وزير يار محمد خان الكوزي د حكومت په وخت كې د هرات په شاوخوا كې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الكوزي لور وه. هغه وخت چې ايراني لښكرو په (۱۲۵۵هـ.) كال كې هرات كلابند كړ او د هرات پښتنو له دوی سره په مېړانه مقابله كوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره يو كال او اته مياشتې اوږده شوه، خو پښتنو ځانونه تسليم نه كړل او هرات يې پرې نه ښود.

په دې جګړو كې د پښتنو سرداران شاه كامران سدوزي او وزير يار محمد خان الكوزی وو. دوی په دې جګړو كې خپل رښتينې مقاومت څرګند كړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جګړو كې ژوندۍ وه او د پښتنو توريالیو د مېړانې په اړه يې د ملي احساساتو ډک شعرونه ويلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتني ښځو حماسي احساسات ښه څرګندېږي. سپينه ددغې كلابندۍ او جګړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. ددې له شعرونو څخه څرګندېږي چې دا او ددې كورنۍ په دغه جګړه كې د افغاني اړخ په څنګ كې ولاړه وه.

سپينې ددغې جګړې ټول واقعات پخپلو سترګو ليدلي دي او پخپلو شعرونو كې يې انځور كړي دي. د نوميالي ليكوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټكل له مخې سپينه په دغه وخت كې پخه ښځه وه ځكه چې افكار او احساسات يې هم پاخه دي. نو د هرات د كلابندۍ په وخت كې به ددې عمر له ۳۵ نه تر ۴۰ كالو پورې و چې په دې حساب يې د زېږېدو كال د (۱۲۰۰هـ.) په شاوخوا كې اټكل كېدای شي. د سپينې له شعرونو څخه دا هم څرګندېږي چې ددې كورنۍ يا خو د وزير يار محمد خان له كورنۍ سره د خپلوۍ اړيكې درلودې او يا يې ورسره د پېژندګلوۍ اړيكې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه كې موږ ته يوه مفصله كيسه پرې ايښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاريخ ګڼل كېږي.

په دې كيسه كې سپينه د خپلو ورونو مېړانه ستايي او په ساده او سپېڅلو الفاظو كې ددې جګړې مختلف مناظر ترسيموي. سپينې دغه پېښې د مثنوي په چوكاټ كې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راخیستي چې ځیني برخې یې بشپړې نه دي. سپینه ددې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پیل کوي او وروسته د حضرت محمد (ص) د یارانو ستاینه کوي.

په دویمه برخه کې د پاچا او وزیر ستاینه کوي. په دریمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لنډه تاریخي یادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندۍ د جګړې حال انځوروي.

دلته موږ له هرې برخې نه ځیني شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لومړی ثنبتن د ټول عالم ستایمه — بیا محمد رسول اکرم ستایمه
درود په واړو اصحابانو دې وي — د پاک نبي پر ښو یارانو دې وي

دویمه برخه:

اوس نو شروع کړم د پاچا په صفت — زموږ شاهزاده دی ننګیالی په غیرت
دی دی ډیوه د سدوزو د ټبر — په څرېنو کې نن دی دی لکه لمر
د احمد شاه غازي پښتون له کوره — نن دی کامران شهزاده کښلې توره

دریمه برخه:

راسه چې تاته حکایت کومه — د سدوزو د سلطنت کومه
پخوا تر دې وو د هرات پاچاهان — د سدوزو ذوالفقار زمان خان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندۍ حال

غلیم پر ښهر بیا هجوم راوړی
مخ ته یې ولاړ دی یار محمد پیاوړی
زموږ پښتانه لکه زمري جنګېږي
ولې د وینو پر حصار بهېږي
هرات په وینو د پښتون شو ګلرنګ
پښتون زخمي دی د غلیم په خدنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یار محمد وایي پښتنو زما زمرو
تولـه راووځئ وسله دار له کورو
په غلیم وکړئ یو هجوم ګړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زمونږ کور دی زمونږ وطن دینه
دا زمونږ تاټوبی زمونږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زمونږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننګیالي نیکه ګان
دلته بهېږي وینې تل د افغان
هرات زمونږ دی زمونږ کور دینه
زمونږ نغری دی زمونږ ګور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دادی د پښتون لوی پېغور
کامران ناري کړي چي پښتون قامه
توره راباسه مړه پر ننګه نامه
مه بایله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننګه ځان کړه ایثار
بویه غیرت چي مو ناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چي واورېدې ناري غلبلې
له یار محمده او کامرانه دلې
له کلا ووتله زمریانو په څېر
پر دښمنانو یې جوړ کړ لټېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرونه يې غوڅ کړه د دښمن په توره
موريې کړه پر غليمانو بوره
دښمن شو مات راغی دوران د کامران
د يار محمد د بري ستوری ځلان

د متن لنډيز:

سپينه د هرات يوه پښتنه شاعره وه. د يار محمد خان الکوزي په وخت کې يې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ) کې ايرانيانو د هرات ښار محاصره کړ او پښتنو د کامران سدوزي او وزير يار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په مېړانه وجنګېدل نو دې شاعرې د دغې جګړې حالات د مثنوۍ په بڼه چې د پښتو ژبې يوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلګونو بيتونو کې ويل شوې ده خو موږ ته يې ډېره کمه برخه رارسېدلې ده. د سپينې پښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پياوړي دي.

وينا يې د حماست يوه ټوټه ده. د سپينې نور اشعار موږ ته نه دي رارسېدلي. يوازې ددغې منظومې ځنې ټوټې تر موږه رارسېدلې دي. ددې د شعرونو له مضامينو څخه داسې ښکاري چې سپينه يوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د پښتنو په حال او تاريخ خبره مېرمن وه. که څه هم اشعار يې ټول تاريخي دي خو تاريخي پېښې د حماسې په بڼه بيانوي. شعرونه يې روان، خواږه او د پوهېدنې وړ دي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپينې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سپينې شعر په کوم شعري چوکاټ کې ويل شوی او موضوع يې څه ده؟
- تاسې د سپينې د شعر په څېر له کوم بل شعر سره اشنا ياست؟ د شاعر نوم او موضوع يې روښانه کړئ.

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې يې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې دغه پښتنه او د شعر مهم ټکي په ځو کرښو کې وليکي او بيا دې يې په ټولګي کې واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

غليم، هجوم، پياوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ايثار، لټير، بوره.

۵ـ په شعر کې خاص نمونه او صفتونه په نښه کړئ.

> خاص نوم: هغه دی چې خاص ځيز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان خټک، مېرمن ملاله.
>
> صفت: د نوم څرنګوالی څرګندوي. لکه: تور، سپين، ښه، بد او نور...

۶ـ د سپينې له حماسې پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسې پېژنئ نومونه يې له ويونکو سره واخلئ؟

۷ـ تاسې له سپينې پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه يې له کارنامو سره بيان کړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه يوه لنډه ليکنه وکړي او په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاږه
(لنډه کیسه)

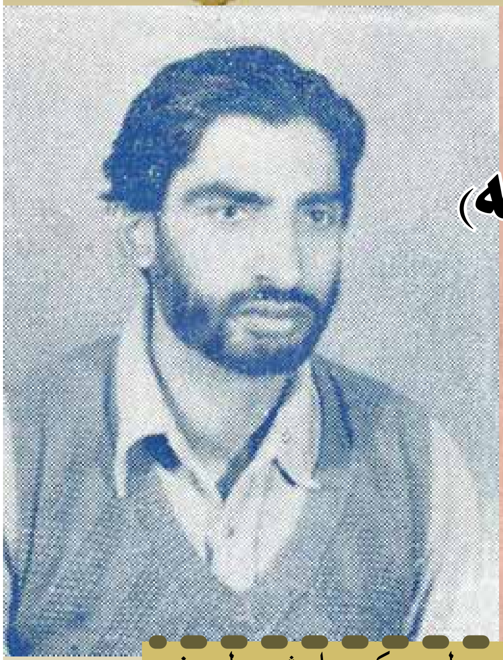

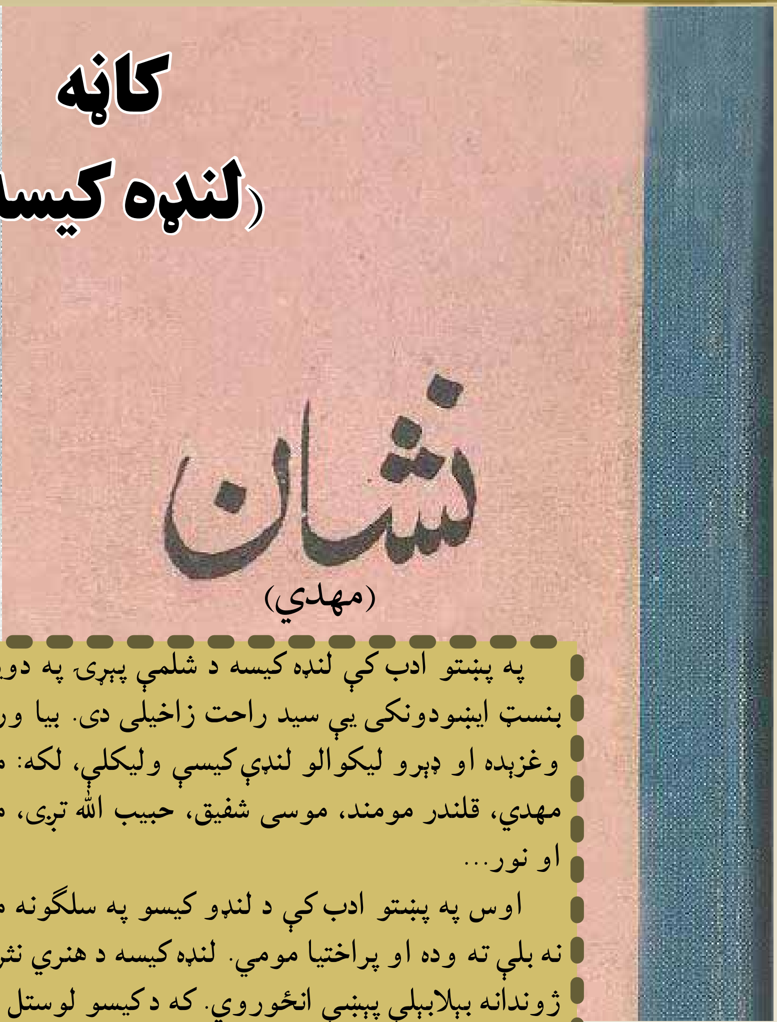

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. لومړنی بنسټ ایښودونکی یې سید راحت زاخیلی دی. بیا وروسته د لنډې کیسې لیکلو لړۍ وغزېده او ډېرو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې، لکه: ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفیق، حبیب الله ترۍ، محمد دین ژواک، امین افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کیسو په سلګونه مجموعې شته او له یوې ورځې نه بلې ته وده او پراختیا مومي. لنډه کیسه د هنري نثر یو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کیسو لوستل له یوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري نو بنسټیز مقصد یې ښوونیز دی. موږ باید له کیسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه ارخونه یې په ژوند کې پلي کړو او له بدو ارخونو څخه یې ځانونه وژغورو. دلته د (کاږه) په نوم د میر مهدي شاه مهدي یوه لنډه کیسه تاسو ته وړاندې کوو:

ـ تاسې د کوم لیکوال کومه کیسه لوستې ده؟

ـ تاسې کولای شئ د خپل ژوند یوه کیسه ټولګیوالو ته په شفاهي ډول ووایئ!؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مې ياد شي چې ډاکټر وويل: دده محرقه ده.

نور بيا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د ليدو او اورېدو طاقت مې له اول نه يو په لس زيات شو. خو حيران په دغه وم چې ګېرچاپېره په کوټه کې د ښځو ژړا وه. څوک خو لا په ما راپرېوتی و او په ساندو کې به يې ويل: خدای دې وبخښه!

تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي.

ما به ورسره په زوره امين وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امين نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به څومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ يو څو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه يو کس پکې وويل:

ـ هسې د غورځولو سړی نه دی، ښه ياد سړی دی چې مړی درنه سپک نه شي.

يو بل پکې اواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا ټول بدل په يو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې ټولې جرګې دا فيصله وکړه چې څومره کېدای شي نو مړی به يې درنوو.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائيده. په اوچت اواز مې دغې جرګې ته وويل:

ـ اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې يوه پيسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب يم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونډه شوه. زما غوندې غريب د پاره چې څنګه د اسلام فيصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فديه نه شئ اداکولی نو خيرات خو لا لويه خبره ده. زه لا لګيا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د يوې زنانه په ژړغوني اواز کې وويل شو: لالا هر چا چې پيسې ولګولې نو يوازې داکور يې پاتې دی. دا به په قرض کې ورپسې وليکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د وړو مور يې واوري خو زما دا خيال راغلو چې دا ټول کاڼه دي. زما جنازه چې اوچتېده نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وريژو ديګونه پاخه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت هم ما یوه چیغه و وهله چې: دغه هر څه حرام دي.
خو دغه خلک هم ټول کاڼه و و.
کوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلک کېناستل او کله چې سخات وېشل کېده نو ما اواز وکړو:
ـ زه مرض وصیت ته نه یم پرېښی او که لږه موقع راته په لاس راغلې وای نو ما به د قرضونو په رڼاکې وصیت کولو. خو اوس تاسې څه کوئ!
ولې زما بچي خواروئ؟
خو دلته هم زه پوه شوم چې دا ټول خلک کاڼه و و. ځکه چې ما خبرې کولې او هغوی یو بل ته سخات بخښلو او کوم وخت یې چې سخات تقسیمولو نو عجیبه خبره پکې دا وه چې غریبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پکې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسیم نه وروسته چې زما جنازه اوچته کړی شوه او د قبر په غنډه کېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچي او د دوی غریبي رامخکې شوه. ما لا د دوی په غریبۍ او بې وسۍ ژړا کوله چې په دې کې زه په قبر کې کوز کړی شوم او په لږ ساعت کې راباندې د خاورو غر جوړ کړای شو. خو زه حیران په دغه وم چې ماته په قبر باندې ښېل ښېل سرې ښکارېدو. د هغوی خبرې مې اورېدې. ما باالکل خپل ځان د هغوی په منځ کې ولاړ لیدو. کوم وخت چې په قبر د قرآن کریم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.
ما ویل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن کریم د هدایاتو په رڼاکې زما د غریبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وکړي او هغه وخت خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو کې یو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت کې دا اواز هم وشو چې: تاسو خدای وبخښه! فاتحه به د خیرات په ځای کې اخیستل کېږي.
خدای خبر چې ما به ددغه تقریر په هکله نور څومره سوچ کولو چې په دې کې ملا صاحب د میراث په مسئله شروع وکړه او وې ویل:
ـ که چېرې مال یې پاتې نه وي نو تجهیز تکفین د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دی، که خپلوان یې نه وي او یا یې وسه او غریبان وي، نو په بیت المال باندې او که بیت المال نه وي، نو بیا په ټولو مسلمانانو دی.
هغه لا خپل تقریر کولو چې زما زړه را ډک شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېدم نو هغه مې د مرۍ نه نیولی و او ما ورته په غوصه کې ویل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو او کور مو زما لوټ کړو.

زه هم لگیا وم او هغه هم لگیا و خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې یو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غریب الله کاکا مړ شو او بچو ته یې په غیر د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کوڼ ولاړ وم.

د لیکوال پېژندگلوي:

سید میر مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نومیالیو کیسه لیکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سیمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه یې ۱۹۲۶م. کال دی او په (۱۹۹۴م.) کال یې له نړۍ سترگې پټې کړې. د پلار نوم یې سید عبدالتواب شاه دی چې د خپلې سیمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجه علوم ولوستل او له لیکوالۍ سره یې د ژورنالیزم په ډگر کې کار پیل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستیو شپېو پورې په مختلفو جریدو او مجلو کې د لیکوال او مدیر په توگه کار وکړ. دی د خدایي خدمتگارانو د غورځنگ یو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې یې ډېر زندانونه گاللي دي. دده د کار اصلي برخه کیسه لیکنه وه، خو ددې تر څنگه شاعر هم و. دده داستانونه د پښتنو د سیاسي او تاریخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کیسې یې د انگرېزي ښکېلاک او په راوروسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانیو څرگندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کیسو یو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نشان، د بوډۍ ټال، پت، لاله گلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه یې د (روڼ سحر) په نوم ده. مظلوم امام یې د کربلا د پېښې تاریخي بیان دی. د قرآن کریم د فاتحې د سورې ژباړه یې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه کيسه کې هغه دودونه غندل شوي چې اسلامي شرعي بنه نه لري او په خلکو کې د يو دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه يو هم هغه بې ځايه او اضافي لګښتونه دي چې د مړي په وخت کې يې خلک د سيالۍ له مخې کوي. په دغه وخت کې د مړي خپلوان خپله غريبي او بې وسي له پامه غورځوي خو په زياتو لګښتونو غواړي چې خپل مړی دروند وښيي او په سيالۍ کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مړي درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري.

په دې وخت کې دکورنۍ غړي يا وارثان که غريب هم وي ځانونه پوروړي کوي او د مړي سخات او خيراتونه په لوړ شان کوي. پايله يې دا وي چې بچي يې خوار و زار کېږي او تر عمره له پوره نه خلاصېږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته ګوته نيولې او ويلي يې دي چې د مړي په مراسمو کې د اسلامي شريعت سره سم عمل وکړئ او بې ځايه دودونو ته غاړه مه ږدئ.

دا کيسه په فني لحاظ هم يوه بشپړه کيسه ده چې پېښنه يې زموږ د روان ژوند نمايندګي کوي. د ويلو ژبه يې خوږه او روانه ده. کرکټرونه يې هم بېګانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وار سره کيسه په لوړ غږ ولولي او د کيسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۲ـ که زده کوونکو ته ورته کومه کيسه معلومه وي او يا يې په چم او ګاونډ کې تېره شوي وي په ډېر لنډيز سره دې په خپلو کتابچو کې وليکي او په ټولګي کې دې يې

واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې د کیسې متن په غور سره ولولي او نومځري دې په نښه کړي. بیا دې یې په ټولګي کې ولولي.

> ضمیر: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعمالېږي یا د نوم د تکرار مخه نیسي، لکه: زه، ته، هغه.
>
> ملکي ضمیرونه: هغه دي چې د ملکیت څرګندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.
>
> استفهامي ضمیرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چېرې، کوم او نور...

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کیسه لیکونکي پېژنئ نوموونه یې واخلئ؟
- د کیسو لوستل څه ګټه لري؟
- تاریخ او کیسه څه توپیر لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کیسو د ټولګو نوموونه کوم دي؟

۵ـ د مهدي شاه ددغې کیسې په اړه خپل نظر څرګند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکی خپلو ټولګیوالو ته ووایاست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ له غړو یو کیسه واوري او بیا دې په خپل قلم ولیکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنعتونه

د بديع علم د عباسيانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بيا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله ټولې اصطلاحگانې يې هم عربي دي. لومړنی سړی چې بديعي صنعتونه يې راټول کړل او کتابي بڼه يې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (۲۸۴هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البديع) په نوم يې د بديع د علم کتاب تاليف کړ. وروسته بيا نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه ليکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بېنوا ادبي فنون، د سيد تسنيم الحق کاکاخيل روح ادب، د عبدالحليم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بديع او بيان او نور. دا دی په دې درس کې به د بديع د علم او صنعتونو په اړه يو لړ معلومات ولولئ.

ـ د بديع علم څه ته وايي؟

ـ د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیع عربي کلمه ده. په لغت کې نوي شي ته وایي. په اصطلاح کې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. بدیع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي ښکلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروکار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعایت پکې کېږي. لفظي صنایع په لاندې ډول دي:

۱ـ توشیح: هغه ادبي صنعت ته ویل کېږي چې د شعر د بیتونو یا مسرو لومړي توري سره یوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بیت یا کومه جمله جوړه شي، لکه په دې لاندې شعر کې:

ګمراهانو سره مه ګډوه ځان	فرمایلي دي نبي اخر زمان
له فضولو بدکارانو صحبت مه کړه	بل خبري ته غوږ مه ږده د نادان
مدام ګرځه په مجلس کې د نیکانو	قایم اوسه په خپل دین کې مسلمان
له ګناه به منزه وي هغه څوک	چې ثنا صفت تل وایي په زبان
ورکول بل ته د خدای په نامه ښه دي	په قرآن کې داسې وایي پاک سبحان

که دې ګنج لکه قارون په دنیا ډېر شي
بې کفنه توښه نشې وړی د ځان

پورتنی شعر ګل ملوک پخپل نامه ویلی دی، که د ټولو بیتونو لومړي توري سره یوځای شي، ګل ملوک ځنې جوړېږي.

۳ـ تجنیس: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي، چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي، لکه داود خان چې وایي:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل شي　　په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل شي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې　　د وربل مینه که تل د زړه په تل شي

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې (بل) د اور د لګېدلو په معنا دی او په دویمه مسره کې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه کلمې په شکل کې یو ډول دي خو معناګانې یې بېلې دي. د دویم بیت په دویمه مسره کې لومړی (تل) د همېشه او دویم (تل) د بېخ په معنا دی.

تجنیس په اووه ډوله دی لکه: تام، ناقص، زاید، مرکب، مکرر، مطرف او خطي تجنیس. دلته یې د ځینو ډولونو مثالونه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

فراق په ما خوري د زړګي وینې — اشنا مې نشـــته الله مې وینې

په لومړۍ مسره کې (وینې) د وینو په معنا او په دویمه مسره کې (وینې) د لیدلو په معنا دی.

ناقص تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو شکل یو او معنا بېله وي، خو په حرکاتو کې توپیر ولري، لکه:

د یار غم راسره ځـه وایم چې څه کړې — تــل مـې وینې د زړه روې لکه روې
چې پـخوا تر قضا خپله رضا غواړې — بېهوده په لـوټو ولې اسـمان ولې

د لومړي بیت په دویمه مسره کې لومړی (روې) د رودلو په معنا او دویمه (روې) د یو ډول کوچني حیوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپیر لري. په دویم بیت دویمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمیر دی او دویم (ولې) د ویشتلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپیر لري.

مرکب تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو څخه یوه کلمه بسیطه او بله یې مرکبه وي. مرکب تجنیس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسیطه او مرکبه کلمه دواړه یو ډول شکل ولري. لکه احمد شاه بابا چې وایي:

ســتا پرمـخ باندې اوربل دی — ځکه اور بل مې په ګوګل دی

په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي ویښتانو یا پیکي ته وایي او یوه بسیطه کلمه ده خو په دویمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه یوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنیس دی چې بسیطه کلمه د بسیطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بیت کې:

چې پـه ســترګو ځراغ و وینې پتنګ — څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

په پورتني بیت کې پتنګ بسیطه کلمه او (په تنګ) مرکبه کلمه ده.

قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وایي، په اصطلاح کې د دوو یا زیاتو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو راوړل دي چې توري يې په بڼه (ډول) او عدد کې يو ډول او په ترتيب کې اوښتي وي، لکه:

د دوران لـه انـقلابه لا بقا شي   اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

په پورته بيت کې د ((لا بقا)) کلمه په ((اقبال)) اوښتې ده.

ترصيع: عربي کلمه ده. په لغت کې د جواهرو کينولو ته وايي، په اصطلاح کې که يو شاعر خپل يو بيت په څو برخو ووېشي او هره برخه يې د بلې په مقابل کې راوړي او په وزن کې سره يو وي ترصيع بلل کېږي.

دلـــبـــران يـــې خـــادمـــان خـرقـــه بـــدوش شـول
ســـــروران يـــې غـــلامـــان حـلـقـه بـگـوش شـول

* * *

څـــوک چـــې دنـــيـــا غـــواړي هـغـه رنـځـور دی
څـــوک چـــې عـقـبـا غـــواړي هـغـه مـــزدور دی

په پورته مثالونو کې ګورو چې شاعر خپله وينا په متناظرو کلمو يا فقرو باندې ويشلې او يوه برخه يې د بلې په مقابل کې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت کې د کوترې موزون اواز ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د جملو يا فقرو وروستۍ هم اهنګۍ ته سجع ويل کېږي. سجع په نثر کې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ويل کېږي.

د خوار يا ژړا ده يا ښېرا

تضمين: هغه صنعت ته وايي چې شاعر د سند او مثال په توګه يا د خپل کلام د تقويې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتي، يو بيت يا څو بيتونه راوړي، لکه:

دا دنـــيـــا ده خـــدای لـــه عـــشـــقـــه پـــيـــدا کـــړې
دې چـــمـــن پـــه دې نـــســـيـــم ده پـــــرده ســپــړې

په پورته بيت کې لومړۍ مسرع د رحمان بابا او دويمه مسرع د حميد مومند ده. حميد

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپل دغه بیت کې د رحمان بابا نیم بیتي راخیستې او تضمین کړی یې دی.

د رحمان بابا اصلي بیت دادی:

دا دنیا ده خدای له عشقه پیدا کړې
د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

د متن لنډیز:

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې دود شو. ددې علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راټول کړل او یو کتاب یې د (البدیع) په نامه تالیف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندیږي. په بدیع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کېږي چې یو ډول یې لفظي صنایع دي او بل ډول یې معنوي صنایع. په لفظي صنایعو کې د لفظ رعایت کېږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنایعو کې مو ځینې ډولونه وپېژندل او معنوي صنایع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنایع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډېرې راوړې دي او د پښتو کلاسیک دیوانونه پرې ډک دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو لیکوالو او څېړونکو هم یو شمېر کتابونه لیکلي او د شعر د فنونو په برخه کې یې څېړنې کړې دي. لکه عبدالرؤف بېنوا، سمندر خان سمندر، سید تسنیم الحق کاکاخیل، عبدالحلیم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کېږي او په شعر کې په تخیل، انځور، وزن، اهنګ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی څوک و ؟
- د بدیع علم څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنایع څه ته وایي؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پیدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپوږمۍ مخه مېرمنې	ستا بې مخه راته شپې دي ورځې سپینې
ستا له وره تللای نه شوای هورې دورې	درته ناست یم په دربار پرې مې دي سپینې
درست بدن مې د ښېلتون په اور کې وریت شو	په گوگل کې مې ویلې تورې سپینې
زه پښتون یم نه وېرېږم له رقیبه	ورته وبه کړم بیا ښې سپینې سپینې

مشرقي دې په تیاره د ښېلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپینې

۳ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضمیرونه په نښه کړي. بیا دې یې په وار سره په ټولگي کې واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې د تجنیس تعریف وکړي او ودې وایي چې تجنیس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له یو دیوان څخه یو شعر ولیکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پیدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجري او د هغه حبسيات

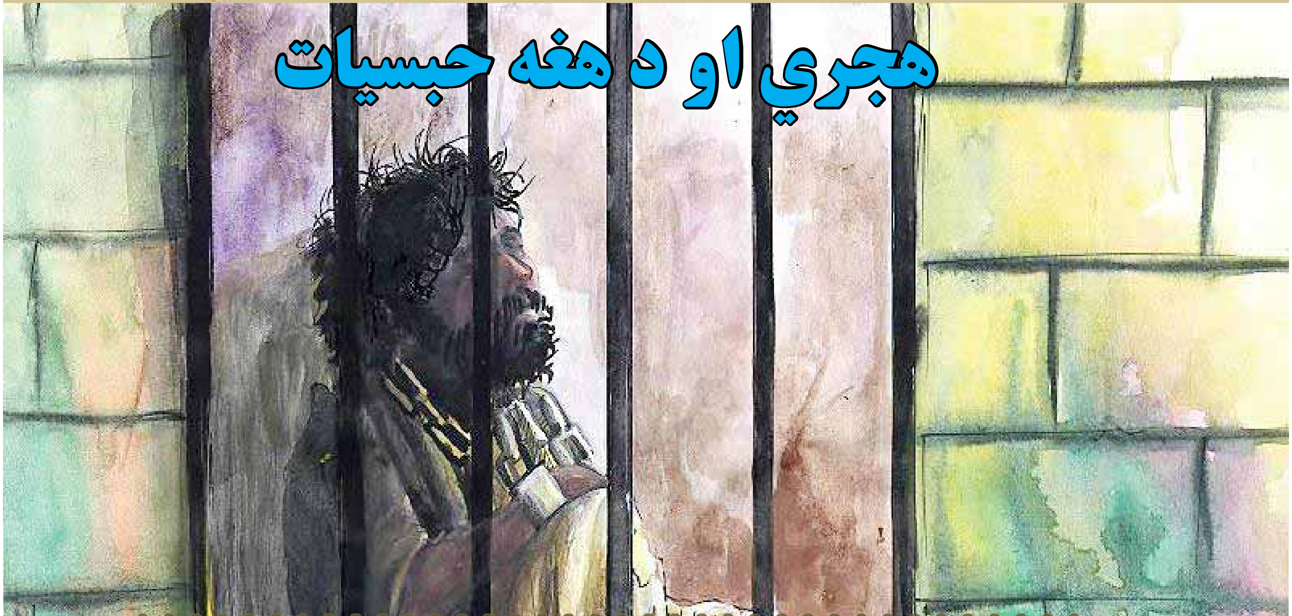

حبسيات يا حبسيه شعرونه په ادبياتو کې هغو شعرونو ته ويل کېږي چې شاعر په زندان کې ويلي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختۍ او له کور کلي نه د لرې والي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسيک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان ختک هغه وخت پيل کړه چې د مغلي پاچا اورنگزيب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بيا ورپسې دده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د گواليار او بيجاپور په زندانونو کې څوارلس کاله زنداني شو نو د حبسياتو دغه لړۍ يې پسې پراخه او غني کړه. اوس موږ په پښتو ادبياتو کې د حبسياتو درنه برخه د هجري په ديوان کې مومو چې د څوارلسو کالو د زندان سوي ناري دي. يو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرې والی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او دده د حبسيه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

- تاسې ته د حبسيه شعرونو کومه نمونه زده ده؟
- حبسيه شعرونه له نورو شعرونو څه توپير لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰۴۴هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو نو اشرف خان د خټکو قبیلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبیلې سردار شي، نو په دې توگه یې په دسیسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بند نه خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس یو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې یې سازشونه او دسیسې پیل کړې. څرنگه چې له یوې خوا د بهرام خان سازشونه وو نو له بل پلوه د کابل صوبیدار امیر خان هم له اشرف خان نه خوابدی و. د امیر خان د خوابدی دوه علتونه څرگند دي، یو دا چې امیر خان چې کله کابل ته روان و نو له اشرف خان نه یې غوښتنه وکړه چې له ده سره لاړ شي، خو اشرف خان یې غوښتنه ونه منله او ورسره لاړ نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان یو خپلوان ازادگگیانی د امیر خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی یې سوات ته ولېږه او دده کورنۍ یې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توگه صوبیدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبیدار اشرف خان هجري په ډېر نیرنگ د سید بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونیو او هند ته یې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په گوالیار او بیا په بیجاپور کې خوارلس کاله زنداني شو. هجري له دیارلسو کالو زیاته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰۶هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو دیوانونه لري چې چاپ شوي دي. دده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامینو تر څنگه د وطن یاد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نیول کېږي او د هند پر لورې یې بیایي نو کله چې یې پر اټک اړوي دا چیغه کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما هاله ماتم د ځان وکړو په وینو
چې اتک وته مې شاه کړه په ژړا شوم

اشرف خان هجري پخپلو شعرونو کې خپل تخلص، هجري، روهي او اکرم راوړی دی.

د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن یاد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والی دده شعر ته ځانګړی خوند ورکړی دی چې همدا رنګ یې په قصیدو کې هم تر سترګو کېږي. په قصیده ویلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې یې ساری لږ لیدل کېږي.

د حبسیاتو برخه یې ډېره درنه ده او د خوارلس کلن زندان یو بشپړ انځور وړاندې کوي.

د ده حبسیات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی یې په لوستلو غمجن کېږي. دلته یې د حبسیه شعرونو څخه یو یو بیت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نن اغاز د لسم کال دی باور وکړه
چې په بند کې یې زهېرېږم بې ګناه
* * *

هجري تش صورت نصیب په دکن بند کړو
په خدمت یې د یار زړه دایم حضور وي
* * *

د ماهي په نس کې پروت لکه یونس یم
مګر خلاص مې په کرم حق تعالی کا
* * *

هجري ته خو تل هوس د ولایت کړي
ولې ستا ورتله محال مګر نصیب وي
* * *

د ځیګر وینې مې وڅښلې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا یم
* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاصدان له روه نه راځي مدت وشو
سلام باد رارسوي منت يې تم دی

د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د گواليار او بيجاپور په زندانونو کې يې ويلې دي:

دغه شعر يې د کلام د نمونې په توگه راوړو:

څو د يار د مستو سترگو نه جدا يم
لاهو کړی د حيرت خونې دريا يم
د ځيگر وينې مې وخورې غمونو
مرگه جگې جگې راشه اوس رضا يم
که زما په خون مين يې نن دې وار دی
د يار غم مې سبا وژني درته وايم
د کفن حاجت يې نشته شهيدان دي
چې په تېغ د هجر مړه دي زه گويا يم
زه په بند د اورنگ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحکار زيري بابا يم
په دکن کې پاړو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم
يا دکن د غم وطن ښادي يې نشته
يا په ما غمونو شپه کړه مبتلا يم
هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
گويا زه حسين د وخت په کربلا يم
هسې رنگ جدايي مه شه له مراده
لکه زه فلک بېل کړی په جفا يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اورنګ جور دا شان چې په صورت دی
په فریاد د فرقتونو له غوغا یم
جودانه صبر مې کله دی په زړه کې
زه روهي د یار په مخ پسې تالا یم

د متن لنډیز:

د وطن یاد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فریادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامینو تر څنګه اخلاقي مضامین هم لري. په پورتني شعر کې هم د وطن یاد او له خپلوانو د جلا والي فریادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شیخ رحمکار کاکا صاحب زوی یې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبیلې د سردارۍ په جګړو کې خپل اخښی شیخ ضیاء الدین د شیخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شیخ ضیاء الدین بندي کوي بیا یې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي. نو په دې توګه اشرف خان هجري وایي چې زه اورنګزېب نه یم بندي کړی. زه شیخ رحمکار بندي کړی یم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړې دي ځکه له زندانه نه خلاصېږم.

اشرف په ځینو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پښېماني څرګندوي او وایي:

هجري مه شه نا امید که ګناهګار یې
البته به انعام وکا مهربان دی
له عطا دې ډېر امید لرم غفوره
زه هجري ځکه دایم په استغفار یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه و وايي:

- هجري څه وخت بندي شو ؟
- هجري په کومو زندانونو کې بندي و ؟
- هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو ؟
- په پښتو کې د حبسيه شعرونو ويونکي څوک دي ؟

۲_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې يې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳_ زده کوونکي دې په يو يا دوه پاراګرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په ګوته کړي او په ټولګي کې دې يې په وار سره واوروي.

۴_ زده کوونکي دې و وايي چې په لاندې بيت کې کوم ادبي صنعت شته:

هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم

۵_ زده کوونکي دې لاندې بيتونه ولولي او په مفهوم دې يې خبرې وکړي:

زه پــه بــنــد د اورنـــګ نــه يــم چــې بــه خــلاص شم
بــنــدي کــړی شــيــخ رحــمــکــار زيـــړي بــابــا يم
پــه دکـــن کـــې پـــاړو نــشــتــه چــې مـــې دم کا
زه خـــوړلـــی اژدهـــــا تـــــوري بـــلا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دې دوه مخه ليکنه وکړي. بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو یا ژانرونو په څېر یو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې لیکل په شلمه پېړۍ کې پیل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات لیکل کېږي او لیکوال د هغو سیمو یادونه کوي چې دی یې د سفر په لړکې ویني. سفر نامې منظومې هم وي او منثورې هم.

پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به یې دروپېژنو.

– سفرنامه څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟

– تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرنامه د داستاني ادبیاتو یو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښنه او یا پېښې لري. ژبه یې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي.

لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفر کوونکي به د سفر له ستونزو څخه څنګه بریالی وځي. په سفر نامه کې لیکوال د خپل سفر حالات او پېښې بیانوي. لیکوال چې له کومو ځایونو څخه تېرېږي د هغو ځایونو او اوسېدونکو په هکله یې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي د هغه یادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاریخي ځایونو په هکله هم رڼا اچوي. د سیمې د خلکو د روایاتو او عنعناتو سره هم په لیکنه کې اړیکې نیسي. سفرنامه داستاني رنګ لري خو د معلوماتو په اړه کله کله تاریخي، جغرافیایي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبیاتو کې د سفرنامو لیکل په معاصره دوره کې پیل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. میا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلامیه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انګرېزانو په وړاندې سیاسي تحریکونه پیل شوي وو نو دی هم د نورو زلمیانو سره په دغه نهضت کې ملګری شو او د آزادۍ په تلاش دده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. میا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې ولیکل او د آزادۍ تلاش نوم یې پرې کېښود. میا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور نه پیل کړ او له دوو کالو نه یې زیات وخت ونیو.

میا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، ماسکو، باکو، قفقاز او ایران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوګرځېد، خو د انګرېزانو حکومت ونیو او دوه کاله او اوولس ورځې یې په زندان کې تېرې کړلې. میا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه ولیکله خو د چاپ اجازه نه د انګرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ نه راوروسته حکومتونو.

دغه سفر نامه څلوېښت کاله وروسته په ۱۹۶۴م. کال کې چاپ شوه. میا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې لیکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انګرېز پر خلاف په جنګ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشغول و. زموږ کالج د انګرېزانو د ظالمانه رویې پر خلاف متواتر جلسې کولې. موږ موقع غنیمت وګڼله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو ښه موقع ده. موږ څلور ملګري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خیال و چې موږ به د افغانستان د حمله اور پوځ په ملګرتیا کې د آزادۍ په جنګ کې حصه واخلو، خو موږ ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، ماسکو، باکو، قفقاز او ایران کې د مصیبتونو برداشت کولو نه وروسته به زه خپل وطن ته په ۱۶ اګسټ ۱۹۲۲م. راستون شم.))

په پښتو سفرنامو کې دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د ((روسي ترکستان او افغانستان سفر)) نومېږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د میا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحریک په لړ کې له پېښور نه راوتلی او سفر یې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځینې سیمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سیمې راچاپېروي. دده سفر هم لکه د میا اکبر شاه غوندې له حیرانوونکو پېښو ډک دی.

دا دواړه سفرونه په یو وخت کې پیل شوي او یو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري ځکه چې د سفر تګلوری یو خواته او مقصد یې هم یو دی. خو دومره توپیر لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر میا اکبر شاه لنډ دی. همدارنګه د میا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفر نامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خلیق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وایي:

((اکبر صاحب په کالج کې سبق ویلو چې په ملک کې سیاسي بیداري پیدا شوه. د انګرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل میدان ته راووتل او چا فیصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په یو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړو. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو))

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو د انګرېزي حکومت له خوا ونیول شو خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالاکبر خان اکبر هم څلوېښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه ولیکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صدیق الله رښتین ده چې د (هند سفر) نومېږي. د رښتین دا سفر د ۱۳۲۹هـ. ش. کال د قوس په شلمه پیلېږي او د ۱۳۳۰هـ.ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر درې میاشتې او درې ورځې وخت نیسي. سفر د موټر، ریل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ایران او عراق د مختلفو سیمو او ځایونو یادونه کوي.

پوهاند صدیق الله رښتین دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر لیکلې او د سفر د لیدنې، کتنې او ټولو کړاو ونو انځور یې په ډېره ښه توگه کړی دی.

د پوهاند رښتین سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا لیکل شوې دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ لیکوال امیر حمزه شینواری دی.

شینواري د خپلو سفرونو په لړ کې درې سفرنامې لیکلې چې یوه یې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹۴۸م. کال کې چې کابل ته راغلی و دغه سفرنامه یې لیکلې وه. د حمزه شینواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه یې ترکیب بند دی. له چاپ نه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دویم سفر کې یې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه ولیکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شینواري د کابل د لیکوالو لکه محمد گل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، قیام الدین خادم، ملک الشعرا بیتاب، نیک محمد پکتیاني او دوست شینواري سره د لیدلو کتنو یادونه کوي. همدارنگه د افغانستان په بدلون او پرمختگ هم بحثونه لري.

د حمزه شینواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او دده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شینواری په ۱۹۶۹م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ایران او عربستان د ښارونو، زیارتونو او د حج مراسم یې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاریخ په اړه هم یو لړ معلومات لري. د چاپ کال یې ۱۹۷۰م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې ولیکل شوې، لکه نالیدلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوات د محمد نواز طاير، سفر په خير د طاهر اثر اپريدي او نورې...

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو ليکوال زيات شوي دي او ډېرې سفرنامې ليکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډيز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د ميا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سياسي تحريکونو د پيل پر بنسټ وليکل شوه. په دغه سفرنامه کې ځو تنه زلميان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي نه وځي او ډېر ملکونه په دې نيت ګوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انګرېزانو پر خلاف وجنګېږي. دويمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه يو داستاني ژانر دی چې ليکوال پکې د خپل سفر حالات ليکي. په سفر پورې اړوند ټول مسايل په سفرنامه کې راځي. تاريخي، جغرافيايي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه يې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې ليکل شوي دي خو لومړني ليکوال يې ميا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امير حمزه شينواری او پوهاند صديق الله رښتين دي. د سفر نامو اوږدوالی او لنډوالی د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د يوې ورځې پر سفر هم ليکل کېږي او د ځو ورځو او مياشتو پر سفر هم خو دا په ليکوال پورې اړه لري چې سفرنامه ليکي او که رپوټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په سفرنامه کې کوم شیان راځي؟
- د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
- د پښتو سفرنامو د څو تنو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- کومې سفرنامې پېژنئ په اړه يې معلومات ورکړئ؟

۲_ لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟

په اړه يې په خپلو کتابچو کې معلومات ولیکئ او بیا يې په وار سره په ټولګي کې ولولئ.

۳_ که تاسې کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئیاتو سره په ټولګي کې نورو ته ووایئ.

۴_ لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:

ټولنپوهنه، تحریک، عنعنات، غاصب

۵_ څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرګند کړي چې د سفرنامو لوستل څه ګټې لري؟

۶_ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سیمو یادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې لیکوال لیدلي دي.

۷_ زده کوونکي دې په وار سره د متن ځینې ټوټې ولولي او بیا دې د ویل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووايي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه لیکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه يې لیدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات ولیکي او بله ورځ دې يې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بديع د علم په اړه ولوستل چې د بديع د علم بنسټ ايښودونکی عبدالله بن معتز دی او د بديع په نامه يې د لومړي ځل لپاره کتاب هم ليکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بديع دوه ډوله صنايع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنايعو ځينې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنايع ولولئ. معنوي صنايع هغه دي چې له معنا سره سروکار لري.

زموږ په کلاسيکه شاعرۍ کې د لفظي صنايعو تر څنګه د معنوي صنايعو ټول ډولونه شته او څرنګه چې هغه وخت د صنايعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنايع راوړي او په دې توګه د خپل شعر ښکلا زياته کړي. په معنوي صنايعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تعليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کيسی، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې يې ځينې نمونې لولو.

ـ تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

ـ معنوي صنعتونه څه ته وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ سوال او ځواب: هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره یوځای کړي. په یوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پیر محمد کاکړ چې وايي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي — وې نوروز دی شپه او ورځ سره سمېږي
وې مې وروځې دې لیندۍ بانه دې غشي — وې ناوک دي د عاشق په زړه ځرخېږي
وې مې سترګې دې ترکومه خونخواري کا — وې دا باز د ښکار په وینو نه مړېږي
وې مې ماته ستا د غاښو تعریف وکړه — وې ږلۍ ده په لاله کې چې ویلېږي
وې مې ووایه علاج د ژړا څه کړم — وې باران د رحمت ښه دی چې ورېږي

وې مې خوار شو پیر محمد په عاشقۍ کې
وې پر ما چې مینه کړي هغه خوارېږي

۲_ ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور متل راوړي، هغه ته ارسال المثل وايي، لکه:

چې اوربشې کري کله غنم کېږي
دي رښتیا چې څه کري هغه اخلې

* *

وصل و هجر د یار دواړه ورور خور دي
په دنیا کې بې زحمته راحت نه وي

۳_ طباق: دې صنعت ته تضاد یا تقابل هم وايي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې یو د بل ضد وي، لکه: تور او سپین، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وايي، لکه:

مرګ له تندې په مذهب زما بهتر دی
نه ژوندون د دون همتو په اوبو

* *

هر سهار سترګې د ګل په اوښکو ډکې
په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴_ مراعات النظیر: دې صنعت ته تناسب او تلفیق هم وايي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره یوځای کړي چې یو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه یې دادي:

ستا چشمان به څه نګاه کا په خاکسارو
چې لـه کبره دې بانه ګوري اسمان ته

* *

که هر څو یې په تندي ږدي اري زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خورې زلفې

۵_ حسن تعلیل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره یو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخوت اسمان ته
زر راپرېوت چې یې ستا ښه بشر ولید

* *

کعبې تور کمیس اغوستی دی له غمه
مظلومان قرباني کېږي بې حسابه

لمر سهار راخېژي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه ګڼي چې زما د محبوب په لیدو راپرېوت. په دا بل بیت کې شاعر دا دلیل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کمیس اغوستی دی.

۶_ لف و نشر: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شیان ذکر کړي او وروسته بیا د هغوی تعریف او بیان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه څیزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه ښکلي

* *

یا به دد یا به لړم یا به منګور یې
که داړل کړي یا چیچل یا په چا نېش یې

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دویمه مسره کې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترتیب سره د هغوی بیان شوی دی. د دوهم بیت په لومړۍ مسره کې دد، لړم او منګور راغلی دی. بیا په ترتیب سره د هر یو تعریف شوی دی. په لومړي بیت کې مرتب او په دویم بیت کې غیر مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷_ مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د یو شي وصف تر اندازې زیات بیان کړي او یا یې تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وایي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبلیغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

له خوشحال سره که کېني یو څو کاله
دا د غره ختک به واړه شاعران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحمان په زړه نری کړم هغو نجونو
چې یې ملا ده د ویښته په دود نرۍ

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشونې وي، لکه:

بې له تا هسې ضعیف یم ګلرخساره
پر حباب باندې که پښه ږدم نه ماتېږي

* *

و اسمان ته به د شعر زینې کېږدي
که حمید د غم له سره زنګون وکېښ

۸_ تجاهل العارف: هغه صنعت ته وایي چې شاعر یو معلوم او ښکاره شی مجهول وګڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کوم ګلرخ له غمه په ګلشن کې
دي ګلان په وینو سره لکه سالو

* *

دا بورا دی چې پر پاڼه د ګل ناست دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

که پرمخ د گل رخسار ده توره زخه

۹_ کیسۍ (لغز) چې د یو شي خواص، صفات او نورې نښې ونښودل شي او ددغو خواصو او نښو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:

له پاسه راغی سور بلوڅ　　اغوستی یې پنځه پنځوس
سور دی صندوقک دی　　له سرو غمیو ډک دی

له لومړۍ کیسۍ څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰_ تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پېښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانېږي، لکه:

د دنیا په دښمنۍ کې عیسٰی وخوت و آسمان ته
په دوستۍ کې یې لا ځي تحت الثرا ته قارون هسې

* * *

د ماهي په نس کې پروت لکه یونس یم
مگر خلاص مې په کرم حق تعالی کا

په لومړي بیت کې د عیسٰی علیه السلام او قارون او په دویم بیت کې د یونس علیه السلام کیسې ته اشاره شوې ده.

۱۱_ تکرار حسن: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:

ستا ملالو سترگو زړه له ما نه یووړ　　اهو چشمه گلرخساره راشه راشه
چې همېش دې د اغیار په لور سفر دی　　یو ځل یار ته له اغیاره راشه راشه

***

بیا راتلـه دې و جهان ته بل وار نشته　　بل وار نشته بل وار نشته وار دی دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز

د بديع علم د عباسيانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ايښودونکی يې عبدالله بن معتز و چې د بديع په نامه يې کتاب تاليف کړ. وروسته نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل. پښتنو ليکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه وليکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون يو کتاب وليکو او بيا وروسته نورو ليکوالو دا لړۍ پراخه کړه. بديع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرګندېږي.

بديع دوه ډوله صنعتونه لري لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسې معنوي صنايع وپېژندل، ځينې نمونې يې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تعليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بديع د صنايعو په پېژندنې سره تاسې کولای شئ چې د پښتو ژبې د کلاسيکو شاعرانو شعرونه په اسانۍ ولولئ او معنا يې کړئ.

فعاليتونه

١ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست يوه يوه برخه په وار سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بديع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تاليف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بديع په برخه کې چا کتاب وليکه؟
- معنوي صنايع څه ته وايي؟
- د څو لفظي صنايعو نومونه واخلئ؟

٢ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بيا دې يې معنا کړي.

٣ـ په لاندې بيتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وي مې زه د رقيب ظلم په عذاب کړم
وي پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې زحمته راحت نشته زما وروره
که راحت غواړې زحمت درلره بويه
* *

ښه متل دی څه کړې هغه به رېبې
د عمل جزا موندی شي لاس په لاس

۴_ زده کوونکي دې لاندې بيتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو کتابچو کې وليکي چې کوم ډول صنعتونه دي بيا دې يې په ټولګي کې ولولي:

زه په سرو سترګو ژړا کړم چې ته درومې
ته له ما چې رخصتېږې په خندا ځې
* *

هر ساعت شمه راکښېنې دار و سنګسار ته
محبت قايم مقام کړم د منصور
* *

تورې سترګې، تورې وروځې تورې زلفې
دا همه تورې بلا دي زه يې خوار کړم
* *

چې نظر يې د ګلرخ ساقي په مخ شو
د نرګس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

۵_ په لاندې بيتونو کې د لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:

ستا له زلفو له رخساره له سرو شونډو
پيدا شوي شام، شفق و صبح دم دي
* *

دا د ګلو په مخ وينم که د ښکلو
ملغلرې که خولې که شبنمونه
* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا خندا چې تلمه يې ديدار ته
اوس يې دروم په ژړا ژړا مزار ته

* *

ستا له غمه مې په سر کې هومره شور دی
چې به نه وي هرگز شور د لاهور هومره

۶ـ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وايي چې کوم ادبي صنعتونه پکې راغلي دي:

هر کله راشه تازه بهاره · تا دي راوړي گلان بې شماره
نری شمال دې دم د عیسی دی · سحر چې راشي له جگ کهساره

* *

نشته بوی د ستا کمیس په درست جهان کې
څه امکان لري په مصر او کنعان کې

* *

لار د محبت ده تل روغ سلامت نه يم
زه چې په دا هسې لارې تلمه تلمه تلم
څه وايې و ماته حال دې څه و په هجران کې
نور خبردار نه يم په زړه سومه، سومه سوم
خلق راته وايي رنگ دې بيا زيړ شو عاشق شوې
هيڅ منکري نه کړم خلقه شومه شومه شوم
دود د عاشق دادی چې په عشق کې ملامت وړي
ځکه زه خوشحال ملامت وړمه، وړمه وړم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپله خوښه يو شعر له کوم ديوان څخه وليکي او په هغه کې دې معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې يې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپېریال ساتنه

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره يې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیږې، غرونه، ځنګلونه، ژوي او نور هر څه د چاپېریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپېریال په نامه يادېږي.

موږ په چاپېریال کې ژوندکوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپېریال څخه پوره کوو. د چاپېریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپېریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري بلکې ددوی دنده ده چې چاپېریال ته پاملرنه وکړي او چاپېریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

– چاپېریال څه ته وايي؟

– د چاپېریال ارزښت په څه کې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېريال ويل کېږي. چاپېريال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېريال چې په هغه کې انسانان، حيوانات او نباتات راځي. دويم غير ژوندی چاپېريال لکه هوا، تيږې او اوبه. دريم فرهنګي چاپېريال چې د انساني اړيکو او فرهنګي اړيکو څخه بحث کوي.

انسان خواړه، کالي او کور له چاپېريال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبيعت د نظام د اجزاو و په منځ کې يو طبيعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حيوانات د غذايي موادو په توليد سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پايښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبيعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حيوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژويو او نباتاتو څخه ګټه اخلي.

له نباتاتو پرته واښه خوړونکي حيوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حيوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېريال ساتنې لپاره پر چاپېريال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېريال د تخريب يو عامل د چاپېريال له اهميت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېريال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخريب يې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېريال د اجزاو ترمنځ اړيکې د زنځير کړيو ته ورته دي چې د يوې کړۍ له منځه تګ پر ټولو کړيو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او موږکان زياتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه موږکان خوري او په دې توګه کرنيزه ځمکه ترې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زياتېدو سبب کېږي.

همدارنګه که څړ ځايونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او يا يې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنيزو ځمکو او حيواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنګلونه چې يوه طبعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي ميراث ګڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او يا تخريب شي نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنګلونو

نه د اړتیا وړ لرګي لاس ته راځي. همدارنګه هوا تصفیه کوي. د سیلابونو مخه نیسي، طبیعي ښکلا رامنځته کوي. د ونو ریښې ځمکه ټینګه ساتي او د سختو بارانونو مخه نیسي.

له بل پلوه د وحشي حیواناتو ځای دی چې د نشتوالي له امله له مرګ سره مخامخ کېږي. ځنګلونه له دغو ګټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغیر کې هم زیاته اغېزه لري.

د چاپېریال مهم توکی چې پرته له هغه نه ژوند امکان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژوندیو موجوداتو لپاره د لوی خدای جل جلاله ستر نعمت پاکه او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ککړېږي او په ټولنه کې د ډول، ډول خطرناکو ناروغیو لکه ساه لنډي، د هډوکو درد، سرطان او نورو لامل کېږي. څومره چې صنعت پرمختګ کوي په هماغه اندازه هوا ککړېږي. د خاورو ذرې، لوګي، بویونه او ډول ډول کیمیاوي مواد، زهري ګازونه هوا ککړوي، چې بیا دغه ککړه هوا د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د ځنګلونو سوځېدل، قوي بادونه، کارخانې، موټرې، د ډېرو سکرو سوځېدل، د سګرټ څکول هوا ککړوي. د هوا ککړتیا د ځمکې د تودوخې درجه هم زیاتوي.

د چاپېریال بل مهم توکی چې له هغه هم پرته ژوند نشي کېدای اوبه دي. په اوبو کې د عضوي او غیر عضوي موادو زیاتوالی د اوبو فزیکي او کیمیاوي ځانګړتیاو ته بدلون ورکوي چې بیا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ککړتیا وایي.

په اوبو کې د فضله موادو اچول اوبه ککړوي. د ښارونو ناولتیا د کرنیزو ځمکو فضله مواد او د صنعتي موادو زیاتوالی د اوبو د اکسیجن اندازه کموي. د چاپېریال بل مهم توکی خاوره ده چې د کاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د کیمیاوي سرو، حشره وژونکو داروګانو زیات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر کوي چې په پای کې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د کانونو، سرکونو او ودانیو د جوړولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره د خاورې کېندل هم په خاوره ناوړه اغېزه کوي. چاودني او د فضله موادو زياتېدل هم پر چاپېريال باندې ناوړه اغېزه کوي. کثافات د جامد، مايع او نيمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول، ډول پلاستيکونه، کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شيشه يي بوتلونه، د مېوو، سبزيجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابريکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پايله کې به چاپېريال ته خطرناکې ستونزې پيدا کړي.

د چاپېريال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبيعي سرچينو، ځړ ځايونو، ځنګلونو، وحشي حيواناتو، د خاورې تخريب او نباتاتو له منځه تګ دی. د چاپېريال ساتنې لپاره بايد د چاپېريال سازمانونه او قوانين جوړ شي. خلکو ته د چاپېريال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتيا ورکړي.

د ښوونځيو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جريدو، راډيو، تلويزيون، پوسټرونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتيا او پوهاوي کې کار واخيستل شي.

له طبيعي منابعو څخه معقوله ګټه اخيستل د چاپېريال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبيعي زيرمو څخه بايد ناوړه ګټه وانه خيستل شي. ټول شيان يو له بل سره اړيکې لري که په يو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبيعت کې هر شی يوه دنده لري، يو شي ته مضر او يا مفيد ويل د انسانانو د ګټې له مخې ټاکل کېږي.

ددې لپاره چې خپل چاپېريال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړ يو چې چاپېريال ته د ورپېښو خطرونو مخه ونيسو او هم د چاپېريال په پاک ساتلو کې زيار وباسو. د چاپېريال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر يو بايد له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو نه د چاپېريال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونيسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستيک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي بايد پاملرنه يې راوګرځوو. له طبيعي زيرمو او نورو منابعو نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید په معقوله او په مسلکي ډول ګټه واخیستل شي او له بې ځایه لاسوهنې څخه زموږ چاپېریال وژغورل شي. د استوګنې چاپېریال چې موږ او تاسې پکې ژوند کوو که پاک ونه ساتل شي نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغیو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډیز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. د چاپېریال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبیعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله یو طبیعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي.

زموږ په شاوخوا کې د چاپېریال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حیوانات، وحشي ژوي، ځنګلونه او نورې زېرمې او طبیعي منابع یو له بل سره داسې اړیکې لري چې که په یو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثیر کوي او چاپېریال متضرر کېږي. د مثال په توګه که هوا، اوبه یا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او یا امکان نه لري.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو، که چاپېریال ته پاملرنه ونه کړو نو ژوند ته مو خطرونه پېښېږي. د بېلګې په توګه که ځنګلونه ووهل شي نو سېلابونه زیاتېږي. ځمکه د بارانونو او سېلابونو له کبله خرابېږي، هوا تودېږي، ځکه چې ځنګلونه هوا تصفیه کوي او د سیلابونو مخه نیسي. موږ ته لازمه ده چې په چاپېریال کې په ناوړه توګه لاسوهنه ونه کړو خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېریال کې لاسوهنه بې ګټې نه ده.

همدارنګه موږ ته لازمه ده چې موږ د استوګنې چاپېریال پاک وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د چاپېریال مهم توکي کوم دي؟
- د چاپېریال د توکو ترمنځ څه ډول اړیکې دي؟
- که ځنګلونه و وهل شي څه زیانونه رامنځته کېږي؟
- له طبیعي موادو څخه څه ډول ګټه اخیستل په کار ده؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره د استوګنې د چاپېریال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.

۴ـ چاپېریال څنګه پاک وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه یو پراګراف ولیکي او په ټولګي کې دې یې واوروي.

۵ـ د طبیعت د اجزاو ترمنځ یو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.

۶ـ موږ د چاپېریال په وړاندې څه مسؤولیتونه لرو؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندینیو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنګه پاک وساتو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېریال په اړه په کور کې یوه لیکنه وکړي چې زموږ د کلي یا ښار چاپېریال څه ډول دی؟ بله ورځ دې یې په ټولګي کې واوروي.

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دویمې لسیزې په پای کې په کندهار کې ګرګین د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او ناروا وې یې کولې چې ددغې سیمې ټول خلک یې له ظلمه نارامه وو. تاسې په تېرو ټولګیو کې لوستې چې میرویس نیکه خپل خلک پر ځان راټول کړل او د کوکران او مانجې له جرګو وروسته یې د ګرګین پر ضد ملي قیام وکړ او په (۱۱۱۹هـ ق) کال یې کندهار دده له ظلمه خلاص کړ.

د میرویس له مړینې وروسته دده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونیو نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې یې خپل ورور شاه حسین پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پیل او د اوسني ایران د دجلې تر سینده پورې رسېده. دېره جات اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، ګومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسین چې پخپله یو فرهنګپالې کورنۍ ته منسوب و او له ژبې او ادب سره یې زیاته علاقه وه نو فرهنګي کارونو ته یې خپله زیاته پاملرنه واړوله. په دې لوست کې د شاه حسین په وخت کې تاسې ته د فرهنګي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

ـ شاه حسین هوتک خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

ـ د میرویس خان هوتک په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او اديبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي ميرويس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مينه درلوده. د رحمان بابا اشعار به يې لوستل او زياته عقيده يې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به يې د رحمان بابا ديوان ته مخه کوله. سيدال خان ناصر، ملا پير محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد دده د دربار عالمان و و.

شاه حسين هوتک پخپله يوې ملي او فرهنګي کورنۍ ته منسوب و. د ميرويس نيکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو ديوان يې دوه زره بيته درلودل خو موږ ته يې يوه څلوريزه پاتې ده.

سحـــرګه وه د نرګـس لـــېمه لانده | څاڅکي څاڅکي يې له سترګو څڅېده
ما ويل څه دي ګښلی ګله ولې ژاړې | ده ويل ژوند مې دی يوه خوله خندېده

د ميرويس نيکه په اولادونو کې دده يو زوی شاه حسين او يوه لور زينبه د پښتو ژبې شاعران و و. د زينب يوه مرثيه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړينه يې ويلې موږ ته راپاتې ده:

ږغ سـو چـې ورور تـېر لــه دنـيـا سـونـا
کــنـدهــار واړه پــه ژړا ســونــا
دا روڼ جـهـان راتــه تــورتـم دی نـا
زړه د بـيـلـتـون پـه تـېـغ کـرم دی نـا
هـوتـک غـمـجـن پـه دې مـاتـم دی نـا
د پـاچـاهـۍ تــاج مـو بـرهـم دی نـا
چـې شـاه مـحـمـود تـېـر لــه دنـيـا سـونـا
کــنـدهــار واړه پــه ژړا ســونــا

دغه مرثيه تاسې په تېرو ټولګيو کې لوستلې ده شاه حسين چې کله پاچا شو نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتکيانو دولت يې تر ګومله او کوېټې پورې پراخه کړ. دی يو عادل او مدبر پاچا و. دربار يې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزانې کتاب په ۱۱۴۱هـ.ق. کې دده په سپارښتنه تاليف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه يې پکې خوندي کړل. پټې خزانې د شاه حسين يوه غزله خوندي کړې چې څو بيتونه يې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم — په تيارو کې د هجران يې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې — ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فـراق پـرې مـې کـېښـود ومـرۍ ته — په جهان کې يې رسـوا لکه منصور کړم
پـه وصـال دې هـم نـاښـاد يـمـه دلبرې — د بېلتون فکر پـه زړه کې ناصبور کړم
د بڼو غشی مـې وخـوړ پـه ځيګر کې — غمازانو پـه غمزو مهجور کړم

خـلـق يـاد زمـا د عـشـق پـه لـيـونـو کا
زه حسين محبت هـسـې مـشـهـور کړم

د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه يې ويل. په دغه وخت کې د پښتو ادبياتو د ودې لپاره ښه زمينه برابره وه. شاه حسين پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به يې په انعامونو او جوايزو لمانځل. د نارنج په ماڼۍ کې يې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارګ کې چې د نارنج ماڼۍ يې بلله په او ونۍ کې به يو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې ګډون کاوه. محمد هوتک به ددې دربار د منشي په توګه هم حاضر و. پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبياتو يو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنګې مسايل په حکايتي او داستاني ډول بيانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنګه د بزم خبرې هم څرګندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او يا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنګي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

حماسې په درې ډوله دي: تاریخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې.

په پښتو کې د حماسو لیکل د هوتکو د پاچاهی په دوران کې پیل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ربدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د میرویس نیکه او شاه محمود هوتک د جنګونو کیسې راغلې دي. دا کتاب ربدي خان مومند تر (۱۱۳۶هـ.ق.) وروسته په خوارہ نظم کښلی دی او شاه حسین ورته زر طلاوې د انعام په توګه ورکړې دي.

د ربدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. یوازې د ګرګین د وژلو کیسه یې پټې خزانې تر موږه رارسولې ده. ددې وخت بله حماسه (جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان) ده. ددې حماسې لیکوال محمد امین سر پرېکړی نومېږي. محمد امین په (۱۱۳۵هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نیولو په جګړه کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نیولو د جګړې ټوله کیسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دریمه حماسه (قصه د برېښنا یا خدی) ده چې د محمد امین سرپرېکړي د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خوارہ نثر کې لیکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور ترلي یو شمېر شاعران وو چې دلته یې په لنډیز یادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د میرویس نیکه د لښکرو مشر و. په (۱۱۳۶هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه یې ویل او د تجنیس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې یې دوې رباعیانې راغلي دي چې یوه یې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل سي   په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل سي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې   د وربل مینه که تل د زړه په تل سي

ددغه دربار بل شاعر ملا محمد یونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسین پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسین په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې یې د (ګلدسته زعفراني) په نامه یو کتاب لیکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سیمې فتحې شوې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه حسین پاچا ته یې دغه زیری په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت ننداره گــورئ   چې یې فتح په لښکرو ړوب و شال کا
چې دا زیری یې راوړی دی حضور ته   نو زعفـران انعام پر سر زعفراني شال کا

شاه حسین پاچا ددې شعر په اورېدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ونمانځل.

بابوجان بابي دکرم خان زوی چې دکلات حاکم و او د اصفهان په جنگونو کې د شاه محمود هوتک ملگری و ددغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شها او گلان) یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشـــق یو هسې توریالی دی   چې پر هر ځای یې بری دی
د عشق اور هسې سوزان دی   چې ســوځلی یې جهان دی

ددغه ادبي دربار بل غړی ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د پاچاهۍ په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنگونو کې یې برخه درلوده او د نادر افشار په وړاندې دکندهار په دفاع کې په مېړانه وجنگېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر ړوندکړای شو او پاتې عمر یې تر مړینې پورې دکابل په شکر دره کې تېرکړ. د شکر درې د سیاه سنگ په هدیره کې دفن دی. پټې خزانې دده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې گران سو   راتېر تر ټول جهـــان سو
نور نه وینم په سترگــو   جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجی د ملا یار محمد توخي زوی د هوتکو دکورنۍ د ښځو او نجونو استاد او لوی عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په کابل کې چاپ شوی دی. یو مخمس یې چې پټې خزانې راوړی دی په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندی په دین یې زما یاره   ته ژړا فریادکـــوه په څوکــو کاره
اســــــتغفار توبه کـــوه د ځان د پاره   ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره
بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوی سالار و. د شال او ړوب فتح دده په لاس

شوې. شاه حسین به ده ته د ورور خطاب کاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. یوه بدله یې پټې خزانې ثبت کړې ده.

بېلـــتون دې زور دی تـر لېمو مې سهار نم ځاځي
لکه شبنم ځاځي
دا ســـره یاقوت مې په لـــمن کې ستا په غم ځاځي
په غـم الم ځاځي
گــــوره لیلی باران د اوښــو ســـــتا په چم ځاځي
ځنگه پر چم ځاځي

د هوتکو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتکو د دربار منشي او کاتب و. د شاه حسین په هڅونه یې د پښتنو شاعرانو تذکره (پټه خزانه) ولیکله. بل کتاب یې د خلاصة الطب په نامه ولیکو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام ورکړې. یو بل کتاب یې د خلاصة الفصاحت په نامه هم لیکلی و. محمد هوتک د هوتکو د پاچاهی له سقوط نه وروسته د کلات سیوري ته راغی. هلته یې کاریز وواهه او کلی یې جوړ کړ. په پټه خزانه کې یې د شعرونو نمونې راغلې دي. د یوې غزلې مطلع یې داده:

ساقي پاځه د سرو میو ډک یو جام را	ستـا لـه غـمـه نـا ارام یـمـه ارام را
بې لـه میو د بـهار نـنداري څـه کړم	پسرلی سـو د خـوښـۍ ښـه پیغام را
د بېلتون په تاریکۍ کې مې زړه شین سو	رڼـا لـمـر د جـان د مـیـو پـه ظـلام را
ناکامیو د دنـیـا مـې کـام را تـریخ کا	چې مې خوږ کا کام ترخه و ما ناکام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رندي سته	چې سم رند هغه اوبه علی الدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لړ څه راتود کا	محمد ته د اور ډک یو هسې جام را

پیر محمد میاجي چې د پیر افغان په لقب ستایل شوی و. دی هم د هوتکو د دورې عالم او شاعر و. دوه کتابونه یې لیکلي چې یو یې د (افضل الطرایق) په نامه د اخلاقو او عقایدو په بیان کې لیکلی دی. بل کتاب یې د (القرایض في رد الروافض) په نامه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیر محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدین خان اندړ دی چې د (پلار ویلي) په نامه یې یو کتاب په پښتو نثر کې لیکلی دی. په پټه خزانه کې یې نمونه راغلې ده:

د خوار عاشق ژړا مدام وي دا څه کار دی نا
که وي په پټه خوله، همدغه یې ګفتار دی نا
د خوار عاشق مدعا داده که ژړا کي نا
چې ورښکاره خپله زیبا مخ دلربا کي نا
په خپل وصال که یې خوشحاله محبوبا کي نا
بل څه نه غواړي همدغه امیدوار دی نا

د متن لنډیز:

د هوتکو د پاچاهی دوران (۱۱۱۹ ـ ۱۱۵۰هـ.ق.) د پښتو ادبیاتو د منځنی دورې یو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ایجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.

تحریري حماسي اثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاریخي بشپړې حماسې او عشقي حماسې ددغه دوران لاسته راوړنې دي. ددې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. ددغه دوران د اثارو روحیه هېواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه ددغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.

په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان او ځینې کیسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاریخ کې خاص ځای لري.

ددغه وخت بله مهمه حماسه د ربدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د بربښنا یا خدی عشقي حماسه ده چې په نثر لیکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنی کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهی په وخت کې په لسګونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار نه لرې وو او ادبي هستونې یې کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پردیو اشغالگرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه یې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نوموونه یې واخلئ؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲_ زده کوونکي دې ددغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراگراف کې ولیکي او بیا دې یې په ټولگي کې واوروي.

۳_ څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول ووایي چې ژبې او ادب ته یې کړي دي.

۴_ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې ددغه وخت د شاعرانو نوموونه واخلي او بله ډله دې ددغه وخت د کتابونو نوموونه ووایي.

۵_ د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسي دکومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نوموونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یو یا دوه مخونو کې ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین خطرونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زيات ماينونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جگړه تېره شوې او د جگړې په دوران کې له مختلفو ماينونو څخه کار اخيستل شوی دی. څومره چې ماينونه زيات کارول شوي، هماغومره د ماين د قربانيانو شمېره هم زياته ده. اوس هم ډېر ماينونه تر خاورو لاندې دي او په هره مياشت کې له پنځوسو څخه زيات کسان د ماين قرباني کېږي.

ماينونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرگيو، اوسپنې او پلاستيک څخه جوړ او دننه يې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس يا پښه ورسره ولگي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او يا مړينې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسيلو د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخيستل کېږي.

- که تاسې له ماين سره مخامخ شئ نو څه بايد وکړئ؟
- که په يو ځای کې څوک په ماين والوزي نو تاسې بايد څه وکړئ؟

ماینونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماینونه د ځانګړو سیمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنیوي لپاره او یا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جګړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې یو له دغو څخه ماین او ناچاودي توکي دي. د ماینونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زیات ماینونه په ځمکه کې ښخ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توګه امکان لري چې یو وخت تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې باید وارخطا نه شئ او یو خوا بلې خواته ونه تښتئ. په دغه وخت کې باید دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل یې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته وواياست چې حرکت ونه کړي ځکه چې دا سیمه خطرناکه ده.
- له هغه کس یا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعیت لري، مرسته وغواړئ چې هغوی د ماین پاکۍ دفتر یا سیمه ییزو مقاماتو (پولیسو، سپین ږیرو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.
- د مرستې تر رسېدو پورې باید صبر وکړئ، له خپل ځای نه ونه خوځېږئ.

همدارنګه که چېرې په کوم ځای کې د ماین پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماین قرباني وینئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه ددې امکان شته چې د یو قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.

- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سیمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې سیمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زیان رسېدلی شي. دا مو باید په یاد وي چې په کومه سیمه کې چې د یو ماین پیښه رامنځته کېږي هلته د نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماینونو د شتون احتمال هم شته.

- قرباني یا د ماین تپي ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې دده روحي حالت بیخي خراب نه شي.
- د مسلکي مرستو لپاره ماین پاکانو، پولیسو، کلنیکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماین له تپي سره لازمه مرسته وکړي.
- تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سیمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته وواياست چې له خپل ځای څخه ونه ښورېږي.

هېڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.

- که چېرې یې له بدن څخه وینه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وینې بهېدل د لاس، پټکي او یا دستمال په واسطه بند کړي.

په دې توګه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شریک کړي چې هغوی هم د ماین له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.

همدارنګه لازمه ده چې د ماین لرونکو او ناچاودو توکو سیمې چې د ماین پاکانو له خوا په سره رنګ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنګ نښه شوې تیږې دا معنا لري چې دلته ماینونه شته. که کوم ځای په سپین رنګه تیږو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځای د ماین پاکانو په واسطه له ماینونو څخه پاک شوی دی. همدارنګه په ابي رنګ نښه شوې تیږې د هغه ځای ښکندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم باید د ننوتلو څخه مخنیوی وشي.

د سفر په وخت کې باید په شاړو لارو تګ ونه شي ځکه هغه لارې چې تګ راتګ پرې نه کېږي هم ددې معنا لري چې دلته ماینونه شته.

که چېرې د سفر په وخت کې یاست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لاړ شئ نو د محل له خلکو نه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښایي په هغه لاره لاړ شئ. زړې کلاګانې او هم هغه سیمې چې جګړه پکې تېره شوې وي لکه پخوانی نظامي مورچې او یا هغه ځایونه چې په اغزي لرونکو سیمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې

دلته د ماینونو خطر شته.

ماشومان پوه کړئ چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي ځکه چې په دې کې ناچاودي توکي وي او د ژوند په بيه يې تمامېږي.

ماينونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له يو نا اشنا شي سره مخامخ کېږئ لاس مه وروړئ خپل مشران يا چارواکي او يا د ماين پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماين پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پېژني، کوښښ وکړئ چې د ماين له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډيز:

زموږ هېواد په تېرو دېرش کلنو جګړو کې له ماينونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماينونه ايستل شوي او څه يې شنډ شوي دي خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډېر ماينونه ښخ دي چې مرګ او ژوبلې رامنځته کوي. که چېرې تاسې د ماين پر سيمه وربرابر شئ، نو پر خپل ځای ودرېږئ او د سيمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماين پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سيمې پوليس راخبر کړي، د مرستې تر رارسېدو پورې بايد پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښورېږئ. کله چې د مرستې ټيم راورسېد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سيمې چې د ماين له کبله شکمنې وي، هلته مه داخلېږئ او يا د سيمې له اصلي اوسېدونکو څخه ددغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چېرې د ماين يوه پېښه رامنځته کېږي او يو څوک د ماين په واسطه ټپي يا وژل کېږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم بايد د ماين پاکانو ټيم ته خبر ورکړئ. که چېرې تاسې وغواړئ چې د ماين ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقيقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې يو ماين انفجار کوي، هلته کېدای شي نور ماينونه هم وي او ستاسو په ورتګ سره نورې چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرې وکړئ، هغه ته ډاډ ورکړئ او ژر تر ژره د ماین پاکانو ډله راخبره کړئ.

زده کوونکو ته لازمه ده چې هېڅ يو نا اشنا شي ته لاس ورنه وړي، ځکه کېدای شي هغه ماین وي او ستاسې ژوند له خطر سره مخامخ کړي. همدارنګه زده کوونکو ته لازمه ده چې د ماین په اړه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شريک کړي چې د ماین له خطر څخه وژغورل شي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره په لوړ غږ ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- ماین څه ته وايي؟
- که چېرې ماین ووينئ نو څه بايد وکړئ؟
- که چېرې په کوم ځای کې ماین انفجار وکړي نو موږ ته څه کول په کار دي؟
- که په کومه نا اشنا سيمه وربرابر شئ نو هلته بايد څه وکړئ؟

۲ـ که چېرې تاسې د ماین او يا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ کېږئ نو څه ډول غبرګون ښکاره کوئ؟

- آيا تاسو د مرستې لپاره د ماین سيمې ته ننوځئ؟
- آيا تاسې د ماین قرباني همداسې پرېږدئ او خپله تښتئ؟
- آيا تاسې ښه ګڼئ چې قرباني ته د مرستې لپاره څه شی ورګوزار کړئ او که همداسې يې پرېږدئ او که د ماین پاکانو ټيم ته به خبر ورکوئ؟

۳ـ زده کوونکي دې د مسلکي مرستو او غير مسلکي مرستو په هکله نيم مخ ليکنه وکړي او بيا دې يې په ټولګي کې واوروي. ښوونکی دې د زده کوونکو نيمګړتياوې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴_ زده کوونکي دې د ماين د ډولونو او د ماين د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

۵_ که چېرې له کوم نا اشنا شي سره مخامخ شئ نو بايد څه وکړئ؟

الف: را اوچت يې کړئ؟

ب: په پښه يې ووهئ؟

ج: په تيږه يې وولئ؟

د: ماين پاکانو ته خبر ورکړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله سيمه کې د ماين د هغه قرباني په هکله يوه کيسه وليکي چې دوی يې پېژني، او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

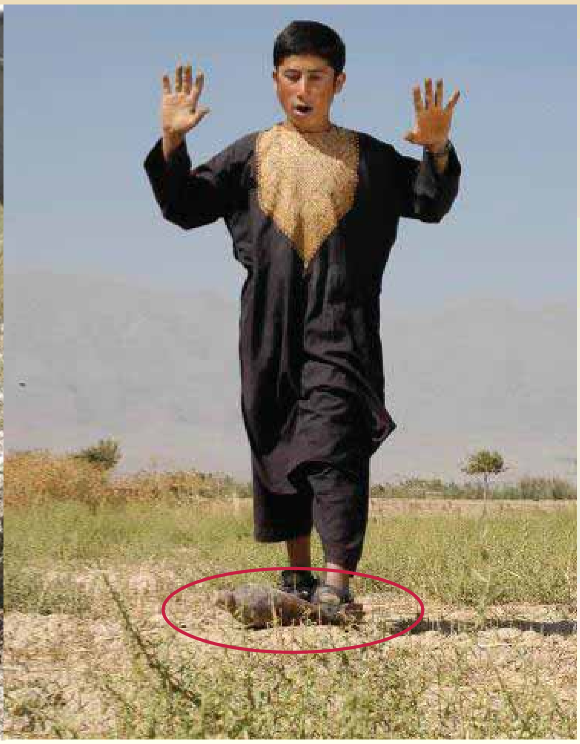

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې

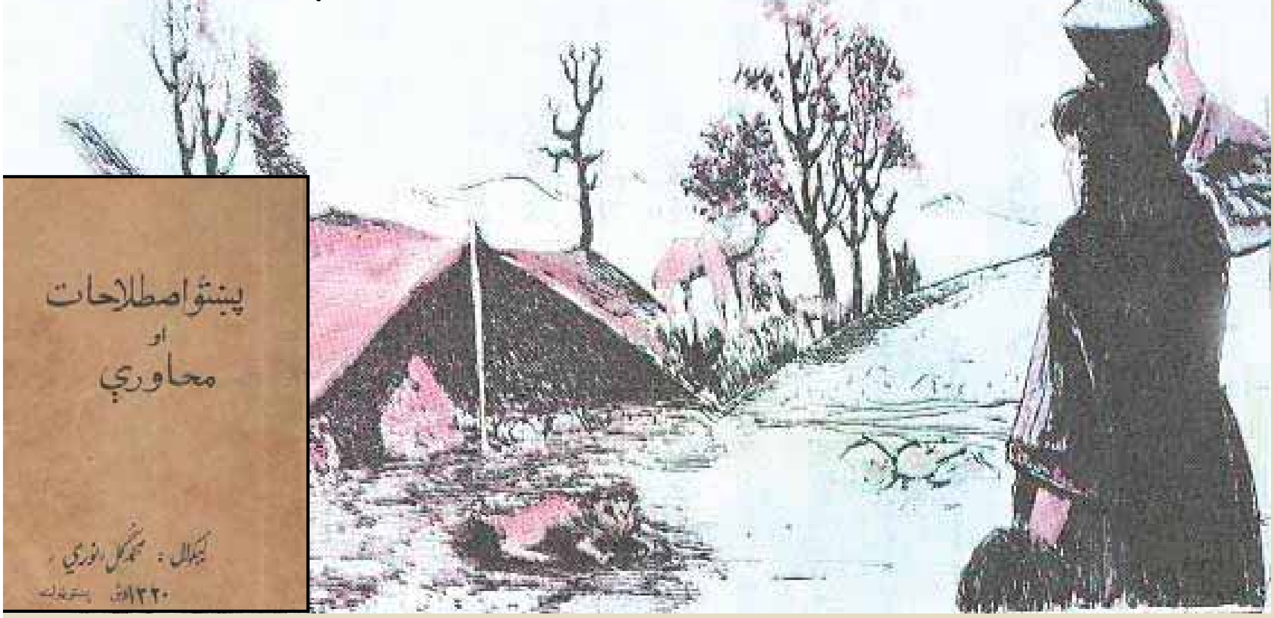

- محاوره څه ته وايي؟
- محاوره له متل سره څه توپير لري؟

محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې يې ويونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له يوه پلوه د يوې ژبې غنا څرګندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.

تاسې په تېرو ټولګيو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې يا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې هغه تعبيرونه دي چې هر ملت يې د خپل ژوند چاپېريال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحياتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره يې استعاره کوي. د محاورې په ويلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ويونکی خپل مقصد په عبارت و وايي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنيو خبرو اترو يوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زياتوي. محاوره د کلماتو داسې يوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقيقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترګو تور يعنې ډېر خوږ او ګران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وايي او په اصطلاح کې د ويونکو د ورځنيو خبرو اترو يا د اسلوب د بيان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو يا له دوو نه په زياتو کلمو کې وي. محاورې د يو قام، مزاج، طبيعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د يو قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې ددغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي.

متل هم لکه د محاورې په شان د حقيقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنايې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو نه خالي نه دی.

متل يو بشپړ عبارت يا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم يې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبره کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخيستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا يوه بشپړه جمله ده او مطلب يې هم واضح دی.

د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وينې څښل، د مرچو په څټه کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وينو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب يې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو

عبارتونو کې استعمال شي نو مطلب یې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي یعنې وخت ضایع کوي. نسیم له عقل سره ډزې کړې دي. یعنې له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزیز سره بحث کول د زړه د وینو څښل دي. یعني خبرې ته غوږ نه ږدي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په ښته ناست دی، یعنې ډېر غوسه دی.

تورګل د بوسو لاندې اوبه بیایي، یعنې اصلي خبره نه کوي چل او فریب کوي.

د متل او محاورې ترمنځ توپیر همدادی چې په متل کې د کلماتو د یوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کرې هغه به ریبې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتیا نه لیدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوبه ورکول) واضح معنا نه لري خو که نور کلمات ورسره یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوبه ورکړه. یعنې مرسته یې ورسره وکړه. یا لکه: (له خوږې ګوتې نیول) دا محاوره ځانته معنا نه لري خو کله چې ورسره نور کلمات یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحید له خوږې ګوتې نیولی. یعنې مجبور کړی یې دی.

یا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري خو که و وایو زلیخا ترور خپل لمسیان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسیانو ساتنه او پالنه یې په غاړه واخیستله.

محاوره په ژبه کې یو ځانګړی مقام لري او د ژبې او ادب یوه مهمه پانګه ګڼل کېږي.

محاورې د سپین ږیرو له خولې وتلي دي او د ولس په تهذیب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خواږه لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ویونکي هم معلوم نه دي او سینه په سینه له یو نسل څخه بل ته لېږدېدلي دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر کې فصاحت او بلاغت پيدا کوي او ورځني ژوند ته يې نژدې کوي. په لاندې بيتونو کې د محاورو بېلګې وينئ.

هسې شـان مـې تـر دوه سترګو بـاران اوري
چې مـې سپين شـول پـه ژړا د کسـو تـوري
(معز الله مومند)

ويـنـې سپينې شـوې د خلقو لـکـه اوبـکې
خـپـل اجــزا دي لــه جـګـره ګـرېـزان هم
(کاظم خان شيدا)

د اصطلاحاتو ځينې بېلګې:

- په خوله کې لويدل.
- په غوږ وهل.
- اوبه خړول.
- په سر ګرځېدل.
- سترګې درنول.
- سترګې سپينول.
- غاړه ايښودل.
- لاس تنګېدل.

د متن لنډيز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقيقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالېږي. محاوره له دوه او يا له دوو څخه له زياتو کلمو جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبره کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخيستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتيا پيدا کوي. متل بيا نورو کلماتو ته اړتيا نه لري.

محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالېږي. محاوره هم لکه د متل په څېر د يو ولس د ټولنيز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ويونکي هم معلوم نه وي او له يو نسل څخه بل ته لېږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې يوه پانګه ده چې ژبه خوندوره کوي. په پښتو شاعرۍ کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعر يې خوږ او روان کړی دی او ورځني ژوند ته يې نژدې کړی دی. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنيو خبرو کې ډېره کارول کېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن يو، يو پراګراف ولولي او مفهوم دې يې پخپلو خبرو کې ووايي.

۲ـ ښوونکی دې خو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې يوه، يوه په تخته وليکي او بيا دې يې په وار سره معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې له ځانه يوه، يوه محاوره وليکي، د محاورې مقصد دې په ګوته کړي او ټولګيوالو ته دې يې په وار سره واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپير څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه ګټې لري؟

۵_ زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره څرګند کړي.

(په پچه ختل)

۶_ زده کوونکي دې په وار سره يو يو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال ځای دې څرګند کړي.

۷_ زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې اصطلاح د استعمال ځای دې څرګند کړي:

- لاس په سر کول
- وينه سپينېدل
- آسمان ته کتل

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او مفهوم سره وليکي او په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روږدیوالي لاملونه

روږدیوالی (اعتیاد) یو پرله پسې مسمومیت دی چې د نشه يي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپیدا کېږي. روږدیوالی د ځاني او روحي زیانونو سبب کېږي او ټولنيزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه يي توکو اخته کېدل او عادت یا د نشه يي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل یې ستونزمن او ناشونی دی، روږدیوالی بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه يي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او ورځنی عادت يې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادینو) په نامه یادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم یو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمرونه يې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورنۍ او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلا کړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږدیوالی څنګه پیدا کېږي او لاملونه يې څه دي؟

ـ تاسې کوم نشه يي پېژنئ، و وایئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟

ـ څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

روږدیوالی هغه متناوب او پرله پسې مسمومیت دی چې د ځینو مخدره توکو کیمیاوي او یا مصنوعي ترکیباتو د تدریجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پیداکېږي. د ځاني او روحي دواړو د زیانونو سبب کېږي. دا روږدیوالی په پایله کې ځانګړې او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وینا د یو شخص عادت کېدل او یا له نشه يي توکو سره دده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول يې ورته ستونزمن او یا بیخي ناشونی کار وي روږدیوالی (اعتیاد) بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توګه مخدره مواد لکه: اپین، چرس، هیرویین او یا مورفین استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره يې ورته علاقه زیاته شي. په تدریجي توګه د مخدره توکو په استعمال کې زیاتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې یو حالت ته ورسېږي چې په جبري توګه د نشه يي توکو مصرف ته اړوي نو هغه ته معتاد ویل کېږي.

که څه هم په نشه يي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې ګواکې معتاد وي، خو دا یو حقیقت دی چې هغه روږدی دی. یو مشهور متل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتیاد لومړۍ ورځ په یاد نه لري)).

دا یو څرګند حقیقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتیاد په لومو کې دې راګیر شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د یو نشه يي په توګه یاد کړي.

هغه کسان چې معتاد کېږي په لومړي سر کې د یو ازمایښت په توګه نشه يي توکي استعمالوي او یا د ناوړه دوستانو او ملګرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کېږي چې په دغسې کوچنی تېروتنې سره د نشه يي توکو په لومو کې راګیر شي چې بیا ورځخه د ځان ژغورل مشکل او یا ناشونی وي.

په حقیقت کې همدغه حالت ته روږدیوالی یا اعتیاد ویل کېږي. روږدیوالی هغه یوه

لویه ټولنیزه، روغتیایي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه یې له یو جدي خطر او تهدید سره مخامخ کړې ده چې د ټولنې د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنیز فساد سبب کیږي.

د نشه یي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانګړي لاملونه، ټولنیز، سیاسي، فرهنګي، اقتصادي، جګړې، مهاجرتونه او داسې نور... ددغو یاد شویو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زیات اغېزمن دي، چې یوه ډله یې ځانګړي لاملونه دي او بله ډله یې ټولنیز.

ځانګړي لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې پخپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانګړو لاملونو په نامه یادېږي، لکه:

ـ د ځلمیتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناورین سره یوځای پیلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې یوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلمیتوب دوره چې له ناورین سره پیلېږي یو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې څخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بیان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دریځ کې درېږي، د هغو د نظریو او خبرو مخالفت کوي.

ددې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځینې وختونه د کورنی ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نیسي. همدارنګه د کنجکاوۍ حس چې ددغې دورې یو ځانګړتیا ده، ددې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه یي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول یې د نشه یي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځینې نور شخصي لاملونه له روږدیوالي سره اړیکې لري. په هره کچه چې د یو شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنترول لرلو احساس یې غښتلی نه وي، یا په ځان هېڅ باور ونه لري یا پر ځان یې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه یې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زیات وي.

ـ روحي پرېشانی (ژور خپګان): په نشه باندې د اخته کېدلو یو لامل روحي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفسياتي علتونه دي، لکه خپګان، ځاني کمزوري او روحي تشويشونه.

دا لامل په سلو کې (۷۰) دی، يا په بله وينا په سلو کې (۷۰) کسان د روحي پرېشانۍ له کبله په نشه يي توکو اخته کېږي.

ـ د سرپرست نه درلودل: ځينې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځايونو کې ژوند کوي چې که خوښه يې وي او که نه په نشه يي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او يا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانتونو کې شاګردي کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه يي توکو په لومو کې ونښلي او ټول ژوند يې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت ليد:

د نشه يي توکو د اخته کېدو (اعتياد) په لاملونو کې يو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه يي توکو په هکله مثبت ليد لري او خوشبينانه قضاوت کوي. ځينې روږدي کسان فکر کوي چې ګواکې د مخدره توکو استمال د هغوی جسمي قوه پياوړې کوي او د ځاني ستړيا په لرې کولو کې اغېزمن دي، روحي سکون او ارامتيا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه ددې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه يي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه يي توکو موقت تاثيرات: ټول نشه يي توکي لکه هيروئين، الکول، کوکاين، چرس، اپيين او داسې نور په لومړي سر کې يوه غولوونکې ارامتيا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه يي توکو استعمالوونکی هڅوي چې بيا دغه توکي استعمال کړي او هماغه لومړنی خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغيو اخته کېږي.

ټولنيز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او يا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنيزو لاملونو په نامه يادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د ميندو او پلرونو بې پروايي.
- د ناوړه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د مخدره توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون.
- بې کارۍ او د يو سالم کار نه درلودل.
- د نشه يي توکو د ضررونو د خبرتيا د پروګرامونو نشتوالی.
- ټولنيز محروميتونه.
- اقتصادي بې وزلي او يا زياته بډاينه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بيا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرګندېږي.

د متن لنډيز:

په نشه يي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه يې خورا مهم دي، ټولنيز عوامل او ځانګړي عوامل. ځانګړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلميتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشانی، د پالونکي نه لرل، نشه يي توکو ته په مثبت نظر کتل.

په ټولنيزو عواملو کې د کورنيو انظباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروايي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنۍ کې د قانون نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل، د نشه يي توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه يي توکو پر ضد د پروګرامونو نشتوالی، ټولنيز محروميتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې يو شخص نشه يي توکو ته مخه کوي.

په دې توګه موږ ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه يي توکو څخه ځانونه لرې وساتي او له نورو سره هم مرسته وکړي چې نشې ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنۍ او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو يې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ یو زده کوونکی دې وروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غږ ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونیسي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- اعتیاد څه ته وایي؟
- ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کېږي؟
- ټولنیز عوامل کوم دي؟
- ځانګړي عوامل کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله خو کرښې په کتابچه کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یو نشه یي د ژوند حال دې بیان کړي.

۴ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پخپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولګي کې خپل لست واوروي.

۵ـ زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې وکړي او زیانونه دې څرګند کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه ولیکي چې ځوانان څه مسؤولیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته ویشتم لوست

پښتو لهجې

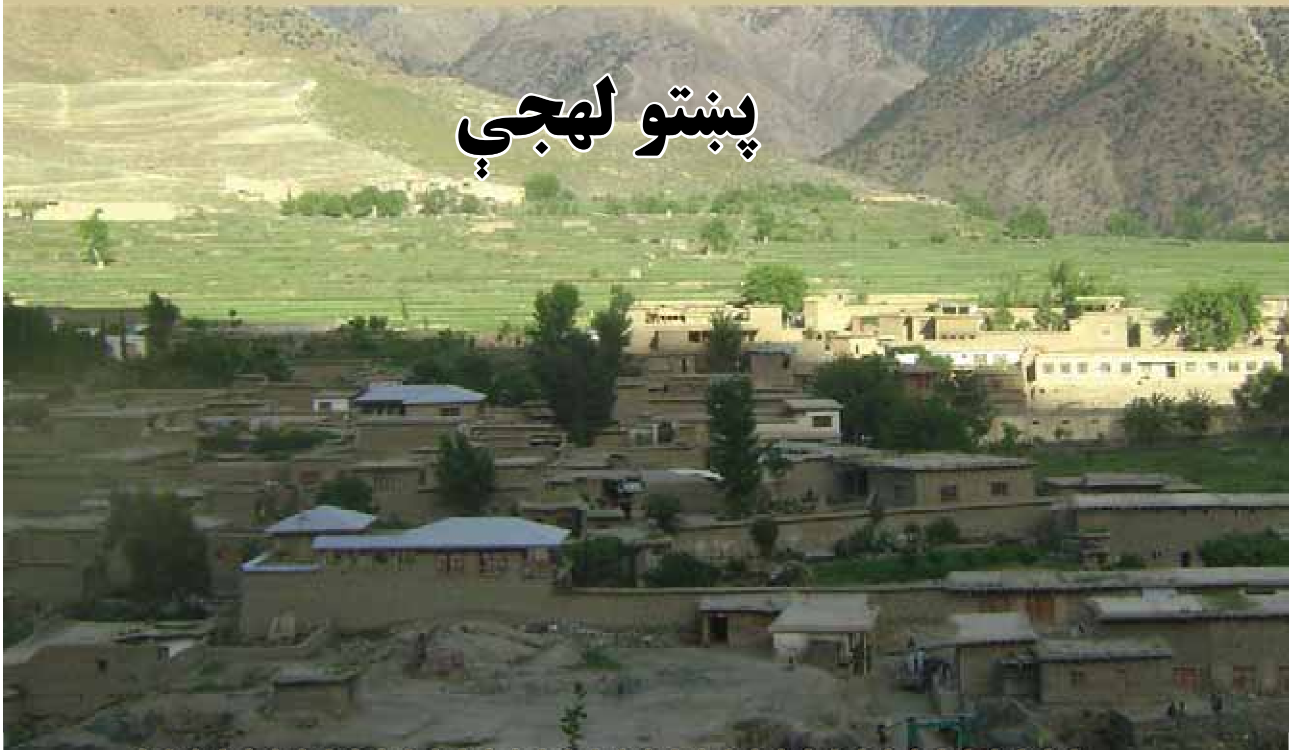

موږ خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځینې ژبې د زیاتو لهجو لرونکې دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په یو ټاکلي ټبر او یا ځانګړي جغرافیايي چاپېریال پورې اړه لري. لهجې د ځینو کلماتو په تلفظ او ویلو کې له اصلي ژبې سره توپیر لري. پښتو ژبه هم یوه لرغونې تاریخي اریايي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

موږ په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځینو لهجو بحث کړی دی چې یو له بل سره څه توپیرونه لري او په کومو ځایونو کې کومې لهجې ویل کېږي.

- لهجه څه ته وايي؟
- پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه یوه ټولنیزه کسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنیز مناسبات رامنځته کېږي.

ژبه د غړونو یو جوړ شوی سیستم دی چې د یوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره کارول کېږي.

په بله وینا ژبه هغه اوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي.

کوم بریدونه چې د یوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه وییزګرني، صوتي، ګرامري او لکزیکي توپیرونه دي، ځکه ژبه د یو لړ وییزو او اوریزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د یوه ذهني انځور ښکارندویي کوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېریال او مهال ځیزونه، پېښې او کړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېریال، مهالي ځیزونه، کړه وړه تل په بدلون کې دی او بیا پخپله د وګړو ترمنځ فزیکي کلتوري، ټولنیزې او وټه ییزې ځانګړتیاوې یوه جوته بڼه نه شي درلودای.

نو همدغه او ونښتنه د ژبني اوښتنې یا په بله وینا د ژبې د رنګارنګۍ لامل او سرچینه ده او په یوه ژبه کې دا رنګارنګي د بېلابېلو لهجو معنا لري.

سیمه ییز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاینه، لږ عمر او ډېر عمر، نارینتوب او ښځینه توب او داسې نور لهجوي توپیرونه دي.

ژبه یو سیستم دی کوم ډله ییز توپیرونه چې په دغه سیستم کې لیدل کېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي یا ښایي محلي وي چې د جغرافیوي توپیرونو په اساس رامنځته کېږي. کوم ګروپي توپیر چې په ویلو او غږیز سیستم کې لیدل کېږي، لهجه بلل کېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځینو کلمو او تلفظونو کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، باندو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت کې څرګندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.

پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سیمو کې د ویونکو د شتون له کبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توګه د پښتو لهجو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختيځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لويو ډلو وېشلې دي چې يوه ډله يې لويديځې لهجې او بله ډله يې ختيځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ،ږ) د توپير پر بنسټ شوی دی چې په لويديځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختيځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنيو څېړنو په پايله کې دريمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزياته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله يې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډيز سره ورته اشاره کېږي:

۱ــ لويديځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د هېواد په لويديځو او جنوبي سيمو کې ويل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانگړي توري (ښ،ږ) د (ش،ژ) اواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانگړتيا يې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) اواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نسته) ويل کېږي.

۲ــ مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم يادېږي او د افغانستان په مرکزي سيمو لکه غزني، وردگ، لوگر، پکتيا، پکتيکا او نورو کې ويل کېږي.

په دغه لهجه کې د پښتو ځانگړي توري (ښ،ږ) په خپل اصلي اواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتني تالو سره نښلي.

۳ــ ختيځه لهجه: دا لهجه د ننگرهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د ننگرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او يوسفزو په سيمو کې ويل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ،ږ) توري د (خ،گ) په څېر ويل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زيات ډولونه لري چې ځينې مهم يې په لاندې ډول دي:

۱ــ وزيرۍ لهجه: وزيرۍ لهجه د (ښ،ږ) تلفظ د لويديځې لهجې په څېر کوي خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په وزیری لهجه کې هغه (الف) چې د کلمې په منځ او پای کې راغلی وي په (و) بدلېږي لکه (کال، پلار، کابل) په (کول، پلور، کوبل) اړوي او همدارنګه کله چې (و) د کلمې په منځ کې راشي هغه په (ی) بدلوي لکه (مور، لوند، توت) په (میر، لیند، تیت) تلفظ کوي.

۲ـ د ختېکو لهجه: د ختېکو لهجه د (ښ،ږ) په تلفظ کې له لویدیځې لهجې سره سمون لري خو په لغاتو او اصطلاحاتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې لري.

۳ـ کاکړی لهجه: دا لهجه په ځینو کلمو کې لویدیځې لهجې او په ځینو کې له مرکزي لهجې سره نژدېوالی لري. مثلاً (ژ) د مرکزي لهجې په څېر (ز) تلفظ کوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ کوي.

۴ـ د احمدزو لهجه: په دې لهجه کې (ژ) په (ز) او په ځینو کلمو کې (ش) په (س) بدلوي لکه (ژوند، مشر، میاشت) په (زوند، مسر، میاست) تلفظ کوي.

۵ـ د وردګو لهجه: دا لهجه د اصلي مرکزي لهجې په ډله کې راځي.

۶ـ د پکتیا لهجه: دا لهجه هم د مرکزي لهجې په کتار کې راځي خو ځینې ځانګړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځای (راڅه، څي) وایي.

۷ـ د اپریدو لهجه: دا لهجه په ځینو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره او په ځینو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري. په دې لهجه کې (ا،ی) په (و) بدلېږي او د (راشه، خوري) پر ځای (روشه، خورو) وایي.

۸ـ د یوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختیځه لهجه کې راځي.

۹ـ د باجوړ لهجه: د ختیځو لهجو په ډله کې ده. په دې لهجه کې (غ،ت) په (ګ،ث) بدلېږي. لکه (غوښه، غاښ، تښته) په (ګوښه، ګاښ، ثښته) تلفظ کوي.

۱۰ـ د مومندو لهجه: په ختیځه لهجه کې راځي. په درونډ او ځېږ غږ سره ویل کېږي.

۱۱ـ د خوګیاڼو لهجه: په زیاتو کلمو کې له مرکزي لهجې سره اړیکې او نژدېوالی لري خو په ځینو کلماتو کې له ختیځې لهجې سره اړیکې پیدا کوي. (و) په (ی) بدلوي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(غوړي) غېړي او (خولۍ) ته (خيله) وايي.

۱۲_ د شينوارو لهجه: دا هم يو فرعي لهجه ده چې په ځينو کلمو کې زير (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېږ) ته (ورمږ) وايي.

د متن لنډيز:

ژبه هغه اوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د څرګندولو په غرض د يو خاص سيستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. يا ژبه يوه ټولنيزه پديده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه يو سيستم وګڼو نو په دغه سيستم کې ډله ييز توپيرونه د لهجې معنا لري. دا توپيرونه به يا د طبقې او يا يوې ټاکلې جغرافياوي سيمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سيستم څخه د ځينو کلمو په تلفظ کې بېله شوې وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، کليو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې څرګندېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوې دي، ختيځه، لويديځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ويونکي او ټاکلې جغرافيايي چاپېريال لري. د پښتو لهجو وېش د (ږ،ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سربېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې يو څو بېلګې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنګه معياري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بيا د يو هېواد په مطبوعاتو، راډيو، تلويزيون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معياري ژبې د ځينو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصين سره په يو ګډ ليکدود فيصله کوي او هغه بيا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معياري ژبه د ليکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي ليکنې بايد په واحد ليکدود وي او همدارنګه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په ويناکې هم مراعات کړي.

ديوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معياري ژبه پياوړې کوي او پخپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبه څه ته وايي؟
- لهجه څه ته وايي؟
- د پښتو لهجې د کومو تورو په واسطه بېلېږي؟
- په پښتو کې کومې اصلي لهجې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره پخپله خوښه د پښتو په یوې لهجې خبرې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د خپلې سیمې د لهجې پېژندنه په ځو کرښو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې خپله لیکنه په ټولګي کې واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

۵ـ زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پیدا کړي.

- په وزیرۍ لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه و وایاست؟
- د احمدزیو په لهجه کې (ژ) په (ز) او (ش) په (س) بدلېږي مثالونه و وایاست؟
- د ځدرانو او ځاځیو په لهجه کې (ځ) په (څ) بدلېږي، مثالونه دې و وایي.
- د باجوړ په لهجه کې (غ) په (ګ) او (ت) په (ځ) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟
- د اپریدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه یې کوم دي؟

یادونه: دا بدلون په ځینو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سیمې لس کلمې ولیکي چې لهجوي توپیر پکې څرګند شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان

اتلولي: قهرماني

اتغر: اته غرونه، دکلات په جنوب کې یو ځای دی چې د هوتکیانو حکومتي اداره په کې وه.

اتوم: د یو کیمیاوي عنصر ډېره وړه ذره چې د هستې پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.

اثر: اغېز

اجرونه: ثوابونه

احتمال: حدس او ګومان

اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بیان او فکر د ازادۍ بندول

ارشاد: د سمې لارې ښودل

اژدها: ښامار

استعاره: مجازي بیان د تشبه پر بنسټ چې په هغه کې د تشبه له دوو خواو (مشبه یا مشبه به) حذف شوي وي

استغفار: توبه

اسلوب: لاره، طریقه

اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره

اطلس: یو ډول ورېښمینه ټوټه

التماس: هیله، ارزو

الحاد: له دین نه ګرځېدل، له خدای ﷻ نه انکار کول، بې دیني او کفر

انحطاط: ځوړتیا، تباهي، پستي

الم: درد

اوتر: وارخطا، پرېشان

اوجاړ: خراب، ویجاړ

اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)

ایثار: قرباني

ایوادونه: هیوادونه

اټک: د اباسین سیند او هم ددې سیند پر غاړه د یو کلي نوم دی.

ابدا: تل، دایم، ښکاره کول

اروایي: روحي

اغراق: د یو چا په اړه ستاینه چې عقل یې منلی نه شي.

اعتیاد: روږدي توب، عادت

اهل بیت: د پیغمبر ﷺ کورنۍ

اودوم: چاره، علاج

الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي

((ب))

باب: معمول، رایج، دکتاب یوه برخه، په باره کې

بادار: اقا، سود

بامم: پالم، روزنه

بدرقه: ملګرتیا، مشایعت، په میلمه پسې شاته تلل

بسیط: ساده او اسان

برهمن: د برهمايي دين لاربنود

بری: فتحه، سوبه، کاميابي

بزم: د خوښۍ او مېلمستيا جشن

بصر: نظر، دید

بلاغت: سوچه وینا، روانه وینا، له معنا او مطلب نه ډکه وینا

بها: قیمت، ارزش

بوره: زوی مرې، هغه ښځه چې زوی يې مړ وي

بولي: یادوي

بيت المال: د اسلامي حکومتونو زيرمې لکه خزانه

باري: د خدای ﷻ نوم، خالق، پیداکوونکی

بدعت: په دین کې یو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د يو کار مزد، حقوق

پانګه: زېرمه، سرمايه

پاسوال: ساتونکی، پادشاه

پالل: ساتل، روزل

پاړکی: د شعر قطعه

پاړو: جادوګر، دم کوونکی

پلاټ: طرحه، خاکه

پنځولی: تخليق کړی، ایجاد کړی

پیاوړی: غبنتلی، قوي

پېژندوی: پېژندل شوی، د نوم او نښان خاوند

پلن: قدم، پل، پلی، پیاده

پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس

((ت))

تبليغ: هغه کار چې بل ته يې رسول غوارې یا بل وربانديې خبروي

تاب: قدرت، برابري، مقاومت

تاړاک: چور، لوټول

تجهیز: د وسایلو اماده کول لکه مړی په کفن کول

تجاهل: ځان په نادانۍ وهل

تحریک: راپارېدل، د یو کار د سرته رسولو لپاره یا د یو حالت ښکاره کول، بهیر، غورځنګ، لمسون

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحول: بدلون
تحت الثري: د ځمکې تل
تخیل: خیال
تداوم: دوامداره، پرله پسې
ترپله: تېښته
ترله: د تره لور
ترنم: زمزمه، د شعر ویل، اواز، نغمه
تروږمې: تیاره
تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې
ورته والی ولري
تعادل: برابري
تعبیر: معنا
تعبیرونه: معناګانې
تقوا: پرهېزګاري
تکامل: وده
تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول
تکذیب: دروغ یا ناسم ګڼل
تکفین: مړي ته کفن اغوستل
تلطف: مهرباني، خوش رفتاري
تم: درېدل
تمدن: پرمختګ، ترقي
تمنا: ارزو، هیله
تهذیب: پاکېدل او اصلاح کېدل له عیبونو نه
توازن: برابري
توښه: د سفر خوراکه، اذوقه
تور: تور (رنګ) تهمت، ترېدل

تورن: تهمتي
تومن: د ایران غیر رسمي پولي واحد
تون: ځای
تیری: تجاوز
تیکی: د تورې غلاف
تښتېدوني: تښتېدل، تښتېدونکي
تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل،
لاسته راوړل
ترپلل: تښتېدل، ځغاستل
تسکین: ارامول، ارام کول
تقلید: پیروي، پېښې
تلفیق: د دوه یا څو سیزونو یو له بل سره
ترتیب ورکول او منظم کول
تلمیح: په مالګه کول، په شعر کې یوې
مشهورې کیسې ته اشاره کول
تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاوو کې
هماهنګي
تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل

«ټ»

ټال: ځنډ، ځنډېدل
ټاټوبی: وطن، هېواد
ټبر: قوم
ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې
د ټولنې او بشري ډلو په اړه معلومات
ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ث))

ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد

((ج))

جاګیر: ځمکه

جبران: د یو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول

جامد: هغه جسم چې معین حجم او شکل ولري او د شکل د تغیر په وړاندې مقاومت

څرګند کړي لکه اوسپنه، تیږه

جدل: جنګ، مشاجره

جذبات: احساسات، ولولې

جرس: ګینګرۍ، زنګوله

جروم: اوسنی ګرمسیر چې د قندهار په جنوب غرب کې واقع دی

جزم: محکم، استوار، نه تغیریدونکی

جګې جګې: هیله کول، کاشکې

جمال: ښکلا، ښایست

جور: ستم، ظلم کول

جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدای ﷻ ازلي صفت دی.

((ځ))

ځواک: توان، قوت

((چ))

چپاو: حمله، هجوم

چور: تالان، لوټل، غل، غلا

چشتیه: یوه تصوفي طریقه ده

چم: کلی، کوڅه، چل

((ح))

حبیب: دوست، ملګری

حسرتونه: ارمانونه

حصار: دیوال، قلعه

حکایت: قصه، نکل

حکمت: پیژندنه، هوښیاري، پند، خدایي علم

حنفي: د څلورګونو مذهبونو نه یو مذهب دی، ابو حنیفه نعمان بن ثابت ته منسوب

حیرت: حیراني

((خ))

خدنګ: تیر، هغه کلک لرګی یا ونه ده چې له هغه نه نیزه، تیر او د اس زین جوړوي

خروش: چیغه، کریکه

خلق: ایجاد، پیدا کول، په وجود راوړل، د یو هنري اثر منځ ته راوړل

خلقت: پیدایښت

خودبینه: متکبر، مغرور

خودنمای: ځان ښودونکی، ریا

خول: تاج، افسر، خولۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د))

د سالو وړمه: د ريگستان نسيم

دد: داړونکی حيوان

دُر: مرغلرې

دربيله: تياره

درناوی: احترام

درهمونه: د اماراتو پولي واحد، درهم جمع درهمونه

دروه: دروغ، فريب

دريځ: منبر، موقف

دم ختلی: مړ (چې ساه يې وتلی وي)

دم: ساه

دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی

دون: پست، ټيټ، ناځيزه

دښن: دښمن

دښنه: د دښمن جمع يعني دښمن

دغه بازي: فريب کول، مکر کول

دانشمند: پوهه، عالم

((ذ))

ذلت: خواري، شرمنده گي

((ر))

رېږي: ستونزې

رپي: رپېدل، لړزېدل

رحلت: کوچ، سفر، وفات

رزم: جنگ، جگړه

رکاب: فلزي حلقه ده چې د اس په زين پورې ترلې وي

رکيبی: غاب

رندي: زيرکي، ازادي، بې پروايي، هغه عمل يا چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.

رهبر: لارښود، مشر، رهنما

روحيات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي

روش: لاره، طريقه

رومان: يو ډول ناول چې پېښې او د مينې داستانونه پکې وي

رومانتيک: داستاني، تخيلي، افسانوي

رونلی: رونول

رويدار: مخور

ريا: تظاهر، خپل ځان خلکو ته په نيکۍ ظاهرول

رياضت: د نفس د پاکۍ او ښو اخلاقو لپاره د رنځونو زغمل

رجا: ويره، اميدواري

رديف: په يو شعرکې له قافيې وروسته د هم وزنه کلمو تکرار، چې معنا يې يو ډول وي، رديف گڼل کېږي.

رغبت: ميل، ارزو

روحي: روح ته اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

روضه: مقبره، هدیره، قبر

((ز))

زبون: بیچاره، ناتوان، عاجز، خوار
زعفران: ترکیبي رنګ لکه د زعفران رنګ، ژیړ نارنجي رنګ ته ورته
زل: منحرف کېدل، ښوییدل، له حق او صواب نه
زنګاره: زنګ، د اوسپنې او فلزاتو زنګ
زنګي: زنګ وهلی، تور
زهد: عبادت کول، دنیا ترک کول
زهیر: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی
زیارنه: کوښښ، زحمت
زیب: زینت، ښکلا
زړن: زړور، شجاع، دلاور
زیب: هغه څه چې د ښکلا سبب کېږي،
زیور، لیاقت، مناسب
زمیندار: په غور کې د یوه پخواني ځای نوم و

((ژ))

ژوبله: جګړه

((س))

ساد: سم، رښتیا ویونکی
سالو: میده شګه

سانسور: کنترول او سخت ګیري په رسنیو، د ځینو شیانو حذفول په اخبارونو، کتابونو، مجلو او نورو کې
سبحان: پاک
سروپای: شال، دستیار
سرور: رهنما، سرپرست، پیشوا، د کورنۍ مشر
سرښندنې: قرباني
سخاوت: عطاء، بخشش، کرم
سعادت: نېکمرغي
سمبال: اماده
سوبه: فتح، ظفر
سور: سوري کورنۍ، د پښتنو یو خیل
سمبول: نښه
سیرت: کړه وړه، خوی عادت، لاره

((ش))

شاکر: شکر کوونکی
شفاهي: د ژبې په وسیله ویل شوی، ژبنی
شفاعت: د عفې غوښتل، یا د مرستې غوښتل له یو چا نه
شواخون: غم، رنځ، تکلیف

((ښ))

ښکلونکي: ښکلی کوونکی
ښندم: قربانوم

((ص))

صوبیدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکیلاتو کې د والي ځوکی

((ض))

ضیافت: مېلمستیا

((ط))

طاعت: بنده ګي، فرمانبرداري

طامع: طمعه کوونکی، حریص

طیلسان: یو ډول جامه وه، چې لستوني یې نه لرل، لکه چپنه، چې قاضیانو او خطیبانو به پر اوږو اچوله.

((ظ))

ظلمت: تیاره، تورتم

ظلام: تیاره، تورتم

((ع))

عابد: عبادت کوونکی

عامل: سبب، وجه

عبور: تېرېدل

عدالت: برابري، نیاو، انصاف

عرفان: د خدای ﷻ پېژندنه

عشور: لسمه

عطا: بخشش، بخښل

عقیق: تور بخن زېنتي کاڼی چې یمني عقیق یې ډېر مشهور دی

عنا: رنځ ایستل، د سختیو لیدل، مشقت، سختي

عنایت: مهرباني، شفقت

عنعنات: دودونه، رواجونه

عواطف: مینه، علاقه، نژدېتوب

عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی

عصیان: نافرماني، سرغړونه، شورش

علی الدوام: پرله پسې، دوامداره

عقبا: اخرت، هغه دنیا

عیان: ښکاره، څرګند، ظاهر

((غ))

غاصب: غصب کوونکی، ځوک چې د بل چا له رضا نه په غیر د هغه حق واخلي

غبرګون: ځواب، عکس العمل

غرج او غرجستان: هغه سیمې چې د غور او هرات له شماله پیل او تر امو پورې رسېږي، غرباً تر مرغاب او مرواالرود او شرقاً د بلخ ځنډو ته رسېږي

غشی: تیر

غفور: بخښونکی دګناهونو

غلیم: دښمن

غلبلې: چغې، نارې، سورې

غلو: مبالغه چې عقل یې نه مني

غمزه: کرشمه، د سترګو او وروځو حرکت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل چا د پاملرنې لپاره
غنا: بډاینه، د مال زیاتېدنه
غوغا: چیغې، نارې، سورې

((ف))

فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان
فتنه: عذاب، بیمارې، د خلکو ترمنځ اختلاف
فدیه: هغه مال چې د چا د ازادۍ په غرض
ورکول کېږي یا هغه مال چې د بلا د رفع
لپاره ورکول کېږي
فراق: جدایي، بېلتون
فرقت: جدایي، فراق
فرهنګیالی: د فرهنګ خاوند، فرهنګپال
فصاحت: څرګنده او روانه وینا
فضله مواد: بېکاره مواد، خځلې
فضیلت: برترې، په علم کې لوړه درجه
فیض: بخشش، برکت، ډېرېدل
فیروزکوه: د سفیدکوه وروستۍ لړۍ، چې
د هرات په شمال غزنې برخه کې واقع ده. د
فیروزکوه په نامه یادېږي.
فوشنج: په هرات کې د یو ځای نوم
فضول: بیهوده
فلک: آسمان

((ق))

قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه
وي او یا له سفره راځي
قاموس: د لغاتو کتاب
قبیله: طایفه، هغه ډله خلک چې د یو سرې
اولاده وي
قضا: تقدیر، سرنوشت، د قاضي عمل او
شغل، قضاوت
قطر: د عربي اماراتو یو ملک
قلندر: درویش، هغه مجرد شخص چې دنیا
ته یې شا کړې وي
قضاوت: د دوه کسانو ترمنځ عدالت کول
قادر: توانمند، د توان لرونکی، د خدای ﷻ
له نومونو او صفتونو څخه یو دی.
قافیه: په لغت کې وروسته ته وایي او په یو
بیت کې د دوه مسرعو د وروستیو کلماتو
هم اهنګي ته وایي، چې په معنا کې توپیر
لري.
قایم: توان مند، محکم، ولاړ

((ک))

کان: پېښت، نسل
کام: ارزو، اراده، قصد
کبریا: عظمت، لویي، بزرګي
کثافات: بېکاره شیان، خځلې
کرکټرونه: د کیسې، ناول او ډرامې
شخصیتونه
کروړ: محکم، سخت، کلک

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرم: غوځ، ژوبل، زخمي

کنايه: هغه وينا ياکلمه چې د خپلې اصلي معنا نه په غير يعنې مدلول باندې دلالت وکړي

کنعان: په عراق کې د يوې تاريخي سيمې نوم دی

کهاله: کهول، کورنی

کهول: خاندان، کورنی

کوډې: جادو

کول: کهول، کورنی

کونين: دواړه جهانونه (دنيا او اخرت)

کوټ: کلا

کوتوال: کلاوال، کلا لرونکی، کلا ساتونکی

کجل: رانجه

کوټه: ناچل

کيميا: د پخوانيو په اصطلاح هغه ماده چې د هغې پواسطه به يې مس په سرو زرو بدلول

کځ: د سيند د غاړې کلی

کويله: د يو هندي مرغه نوم دی لکه بلبل چې ښه اواز لري

کهسار: غريزه سيمه، غرنی سيمه

«گ»

گاهې: کله

گرداب: په سيندکې هغه ځای چې اوبه يې تاوېږي، د اوبو غولی

گروه: عقيده

گروهېدل: عقيده لرل

گلبدن: د گل په څېر نرم او نازک بدن

گلرنگ: د گل په رنگ

گلرخسار: گل مخی

گلرخ: گل مخی

گمراه: هغه څوک چې لاره يې غلطه کړې وي

گنج: خزانه

گوښې: يوازې، تنها

گروهېدل: دين، عقيده لرل

گوهر: قيمتي کانی لکه الماس، زمرد، ياقوت، مرغلره

«ل»

لتاړ: ويجاړ

لرغون: قديم، لومړنی، پخوانی

لطافت: نرمي، نازکي، ښکلا، نرمه او نيکه وينا

لمانځل: درناوی کول، لمونځ کول، عبادت، تجليلول

لور: لورېينه، پېرزوينه، مهرباني، شفقت، رواداري

لتير: حمله، د حملې يو بد حالت

لکزيکې: لغوي پانگه

لوني: شيندي، ورېړي، پاشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

((م))

ماتم: غم، مصیبت
ماتېدوني: شکست خوړونکي
مامن: وطن، ټاټوبی
ماهیت: حقیقت، د یو شي سرشت
مایع: اوبلن
مبالغه: د چا په ستیانه کې زیاتی چې له اعتدال نه لرې وي
مبتلا: روږدی، اخته
مجازي: غیر حقیقي
محتوا: منځپانګه، مضمون
محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قیامت ورځ
محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی
مخسور: سرخرویي، سرلوړي
مدبر: تدبیر کوونکی، باتدبیره، عاقبت اندېش
مدت: وخت، زمان
مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوي وي
مدفن: قبر
مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه
مرثیه: ویرینه، هغه شعر چې د چا د مړینې ویر پکې کېږي.
مرصع: په جواهرو تزین شوی
مرو: د ترکمنستان په جنوب کې د یو ښار نوم دی

مرکب: ترکیب شوی، هغه کلمه چې له دو و یا څو توکو څخه جوړه وي
مزاج: طبیعت
مساوات: برابري، یو له بل سره برابرېدل
مسمومیت: زهري کېدل
مشورت: مشوره، مفاهمه
مشابه: ورته، یو ډول
مصفی: تصفیه شوی، پاک شوی، خالص، بې عیبه
مظلوم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي
معتاد: روږدی، اخته
معتزر: عذر غوښتونکی
معصیت: ګناه، نافرماني
مقبول: قبول شوی، خوښ شوی
مکر: حیله، فریب
مل: ملګری
مکلف: ګومارل شوی، متعهد کېدل
ملحد: هغه څوک چې په خدای عقیده نه لري او یا له دین نه اووښتی وي
ملونه: د مل جمع، ملګري
من: زړه، اراده
مناسبات: راشه درشه، اړیکې
منافقي: دوه مخي
منزه: پاک، سپېڅلی
منشاء: سرچینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظر کشي: د منظرونو ترسيمول
منګور: مار
منبنت: قبلول
مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعيد شوی
مهذب: پاک او سپېڅلی، له عيبونو نه پاک، د ښو اخلاقو خاوند
مواس: ساتونکی، محافظ
مورفولوژي: اواز پېژندنه
موعظه: پند او نصيحت
موفقيت: کاميابي، بريالیتوب، بری
مفروق: هغه عدد چې له بل عدد نه کمېږي
مؤرخين: تاريخ ليکونکي
ميرځمن: دښمن
متعلق: تړلی، متصل، يو چا يا څه شي ته منسوب
متجانس: همجنس، هم شکل، يو ډول
متناظر: ورته، يو شان
متناوب: وار په وار، يو په بل پسې
مطايبه: شوخي، هغه وينا چې شوخي او طنز پکې وي.
معيار: د اندازه کولو وسيله، سرمشق
مغلوب: شکست خوړلی، ماتې خوړلی
مناهي: د منع جمعه، منع شوي کارونه
منثور: هغه کلام چې وزن او قافيه ونه لري
منديش: د غوريانو پايتخت، يوه ټينګه مشهوره کلا

مُل: شراب
محرقه: يو ډول ناروغي ده، چې دوامداره تبه لري.
محاوره: خبرې اترې، اصطلاح
مجازي: غير واقعي، غير حقيقي.
مجهول: هغه څه چې نامعلوم او نااشنا وي
منفور: د نفرت وړ
موضوعي: چې په يوه خاصه نقطه او يا يو ځای پورې تړلی وي
منصور: کامياب، حسين بن منصور حلاج چې د وحدت الوجود د فلسفې لوی علمبردار و.
منظوم: هغه کلام چې وزن او قافيه ولري
منعکس: انعکاس شوی، ځرګند
مورفيم: د ژبې تر ټولو کوچنی معناد او واحد چې که تجزيه شي خپله معنا له لاسه ورکوي.
ميرځي: دښمن، دښمني، دښمنان
مهر: محبت، دوستي، مينه

((ن))

ناتار: تاراج، يلغار
نار: اور
نانغتان: نااورېدونکي
ناورين: مصيبت، ماتم، غم
ناصبور: بې صبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتلی: زار، زبون، افسرده

نشاط: خوښي، ارزو، هیله

ندامت: پښېماني

نصرت: فتحه، سوبه

نغوږه: اورېدل، اوره

نوا: اواز، نغمه

نیاو: عدالت، مساوات

نیرنګ: فریب، مکر، حیله

نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې

واجبېږي، درجه، مقام

نفسي: هوا او هوس، روحي، روحاني

((و))

ورم: پند، نصیحت

وعظونه: نصیحتونه کول

ویاړ: افتخار

ویرنه: ویر، ماتم، سوګ

وبله: یو تر بله

ودنه: وده، نمو، غوړېدنه

وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی

وکوراوه: باطل کول

وټه ییز: اقتصادي

وصف: ستاینه، توصیف

وصال: دیدن

((هـ))

هجوم: ناڅاپه حمله، یرغل

هدایت: لارښوونه

هذب: بې عیبه، صاف

هریوا: د هرات پخوانی نوم

هستونې: تخلیقات، ایجادات

هسک: آسمان، لوړ

هنربت: د هنر لرونکی

هورې: هلته

هوډ: عزم، اراده

هیجان: حیرانېدل، په احساساتو راتلل، جذباتي کېدل

هیرو: اتل، قهرمان

هزل: هر ډول غیر جدي وینا، شعر یا نثر چې غیر اخلاقي مضامین ولري او د اجتماعي ادب مخالف وي.

هوا: خواهش، نفس، هوس، میل، تمنا

((ی))

یرغ: هغه اس چې تېز رفتار کوي، اسلحه

یرغالم: یرغل کوم

یرغل: حمله، هجوم

یون: حرکت، تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځليکونه

۱ـ ادب پوهنه، سید محی الدین هاشمي، د اریک گرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال.

۲ـ ادبي بحثونه، گل پاچا الفت، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال

۳ـ بدیع او بیان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست، ۱۳۵۵ هـ. ش. کال.

۴ـ بدیع او د پښتو شعر، اورنگزېب ارشاد، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۶۹ هـ. ش. کال.

۵ـ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډیمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.

۶ـ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. کال.

۷ـ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، یونیورسټي بک ایجنسي خیبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰م. کال

۸ـ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.

۹ـ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتالیف ریاست، دویم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال

۱۰ـ په افغانستان کې چاپېریال ته ورپېښ خطرونه، پوهنمل شیر احمد گردیوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. کال.

۱۱ـ پښتو گرامر، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورسټي بک ایجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. کال.

۱۲ـ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منگل، د علومو اکاډیمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.

۱۳ـ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتین زیور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.

۱۴ـ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمدگل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. کال.

۱۵ـ تاریخ ادبیات جهان، باکنر تراویک، ژباړونکی عربعلي رضایي، دویم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.

۱۶ـ تاریخ مرصع، افضل خان ختک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه، پېښور، ۱۹۷۴م. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷_ ځانځانی خامار، سید بهاو الدین مجروح، خپرو ونکی د کلید د کتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، ۱۳۸۵ هـ. ش. کال.

۱۸_ د استاد الفت نثري کلیات، د اسمعیل یون په زیار، خپرو ونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. کال.

۱۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادمل، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. کال.

۲۰_ د بدیع فن او پښتو شاعري، پوهنیار محمد ابراهیم همکار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.

۲۱_ د مهدي داستاني کلیات، تدوین او سریزه د زرین انځور، د افغانستان د لیکوالو انجمن، کابل، ۱۳۶۷ هـ. ش. کال.

۲۲_ د اشرف خان هجري دیوان، تحقیق، ترتیب او سمونه، همېش خلیل، خپرو ونکی پښتو اکېډیمي پېښور یونیورستي، ۲۰۰۱م. کال

۲۳_ د لیکوالۍ فن، سید محی الدین هاشمي، میرویس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.

۲۴_ دریای گوهر، دکتر مهدي حمیدي، دویم جلد، تهران، ۱۳۶۹ هـ. ش. کال.

۲۵_ د پښتو ټپې او ژوند، سلما شاهین، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورستي، جدون پریس، ۱۹۸۹م. کال

۲۶_ د پښتو ادبیاتو منځنۍ دوره، پوهاند ډاکټر زیور الدین زیور، د ساپي څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۶ هـ. ش. کال.

۲۷_ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورستي بک ایجنسي، پېښور

۲۸_ د ادبیاتو په لر کې، پوهنمل بریالی باجوړی، خپرو ونکی حسام ادبي ټولنه، کابل، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.

۲۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ، کاندید اکاډمیسن سرمحقق محمد صدیق روهي، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال.

۳۰_ د خوشحال ختک کلیات، د افغانستان د علومو اکاډیمي، د ژبو او ادبیاتو انستیتوت، د ادب او فولکلور څانگه، کابل، دولتي مطعه، ۱۳۵۹ هـ. ش. کال.

۳۱_ د نرۍ ولسي کیسې، صفیه حلیم، میوند کلتوري ټولنه، کندهار، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال.

۳۲_ د خواجه محمد بنگښ دیوان، ترتیب او تدوین: خیال بخاري، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورستي، ۱۹۶۵م. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۳_ د پښتو ژبې لنډ گرامر، محقق سید محی الدین هاشمي، د اریک گرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.
۳۴_ زرینې ځانګې، حبیب الله رفیع، د افغانستان د علومو اکاډیمي د ژبو او ادبیاتو علمي او تحقیقي مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۰ هـ. ش. کال.
۳۵_ که سوله وي، رولاند جیز، د یونسکو او بي بي سي د تعلیمي پروژې خپرونه، پېښور، پبلک ارټ پربس، ۱۹۹۷م. کال
۳۶_ لیکوالي ((املاء او انشاء)) گل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال.
۳۷_ نا اشنا سندرې، سید بهاو الدین مجروح، دکلید دکتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، د نبراسکا تعلیمي مطبعه، ۱۳۸۵ هـ. ش. کال
۳۸_ ننګیالی د زمانې، سرمحقق زلمی هېوادمل، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، ۱۳۸۰ هـ. ش. کال.
۳۹_ نوې ژبپوهنه او ژبني مسایل، حبیب الله تږی، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ هـ. ش. کال.
۴۰_ پښتو پښویه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۶۲ هـ. ش. کال
۴۱_ د پښتو ادب تاریخ، پوهاند صدیق الله رښتین، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۲۵ هـ ش. کال
۴۲_ پښتو څېړنې (د مقالو ټولګه) لومړی ټوک، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ هـ. ش. کال دولتي مطبعه
۴۳_ د حاجي جمعه بارکزي دیوان، سریزه او لغتنامه د پوهاند عبدالشکور رشاد، خپروونکی: د افغانستان د علومو اکاډیمي، ۱۳۶۰ هـ. ش. کال
۴۴_ ادبي فنون (بدیع او بیان) پوهنمل محمد اقا شېرزاد، کابل، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال
۴۵_ فولکلوري ورمې، سرمحقق علي محمد منګل، کابل، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال
۴۶_ توریالی پښتون (د خوشحال د سیمینار د مقالو ټولګه) پښتو ټولنه، ۱۳۵۰ هـ. ش. کال، دولتي مطبعه
۴۷_ معلومات اساسي در مورد دوا و مواد نشه اور، جان الن، پروژه های تعلیمي برای افغانستان، بي. بي. سي، پبلک ارت پربس، پیشاور، سال ۲۰۰۰م.
۴۸_ فرهنگ فشردهٔ سخن، (جلد ۱ _ ۲) داکتر حسن انوری، تهران، سال ۱۳۸۲ هـ ش.
۴۹_ پښتو _ پښتو تشریحي قاموس، (۱ _ ۴ټوک) د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبیاتو انستیتوت، کابل، ۱۳۵۸، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۵ هـ. ش. کلونه.
۵۰_ اوسني لیکوال (درې ټوکه) عبدالرؤوف بېنوا، کابل، دولتي مطبعه کلونه، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۶هـ ش.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library